

ISBN 978-80-8298-009-0

M. Gallová – Z. Sápsová

Fragmenty vyššieho vzdelávania a pracovného uplatnenia žien v Košiciach v období dualizmu

Fragmenty vyššieho vzdelávania a pracovného uplatnenia žien v Košiciach v období dualizmu

Miroslava Gallová – Zlatica Sápsová

FRAGMENTY VYŠŠIEHO VZDELÁVANIA A PRACOVNÉHO UPLATNENIA ŽIEN V KOŠICIACH V OBDOBÍ DUALIZMU

Miroslava Gallová – Zlatica Sáposová

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i

Košice 2024

FRAGMENTY VYŠŠIEHO VZDELÁVANIA A PRACOVNÉHO UPLATNENIA ŽIEN V KOŠICIACH V OBDOBÍ DUALIZMU

Vedecká monografia

Autorky:

Mgr. Miroslava Gallová, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i.

Mgr. Zlatica Sáposová, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i.

Recenzentky:

Mgr. Hana Krutílková, Ph.D.

Moravské zemské múzeum

Mgr. Nikoleta Lattová, PhD.

Krajské múzeum v Prešove

Fotografia na obálke: Riaditeľka vyššej dievčenskej školy v Košiciach Elza Kolaszkovszky spolu so žiačkami (Východoslovenské múzeum v Košiciach, fond historickej a umeleckej fotografie, evid. č. VII.6796-8675.)

Publikácia vznikla v rámci riešenia projektov VEGA č. 2/0089/23 (Žena a svet práce. Zmeny vo vzdelávaní a zamestnanosti žien na Slovensku v rokoch 1918 – 1960) a VEGA č. 2/0077/22 (Verejní zamestnanci v meniacich sa režimoch na území Slovenska, 1900 – 1950).

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv. Za odbornú a jazykovú stránku tejto vedeckej monografie zodpovedajú autorky. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Preklad resumé: Mgr. Jana Petrovová

Vydavateľ: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i.

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s.r.o.

© Miroslava Gallová, Zlatica Sáposová, 2024

© Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i., 2024

ISBN 978-80-8298-009-0

OBSAH

ÚVOD	5
1 KONTEXTY A SÚVISLOSTI SKÚMANEJ OTÁZKY	14
1.1 Košice medzi regionálnymi centrami Uhorska (pozícia Košíc v období dualizmu na základe vybraných ukazovateľov)	14
1.2 Vybrané demografické údaje o ženskej populácii mesta Košice	17
1.3 Vývoj právneho postavenia žien	26
1.4 Dobové názory na vzdelávanie dievčat a platenú prácu žien	30
2 VYŠŠIE VZDELÁVANIE DIEVČAT A ŽIEN	38
2.1 Súkromné dievčenské výchovné a vzdelávacie ústavy	39
2.2 Ženský hospodársky ústav	44
2.3 Meštianske školy	48
2.4 Vyššia dievčenská škola	58
2.5 Stredné školy	68
2.6 Obchodné kurzy	74
2.7 Učiteľské ústavy	76
2.8 Babská škola	83
2.9 Vzdelanostná úroveň	87
3 ZAMESTNANOSŤ ŽIEN V ZRKADLE ŠTATISTICKÝCH ÚDAJOV	93
3.1 Pracujúca populácia žien a zmeny v jej štruktúre	93
3.2 Ženy v priemysle	103
3.3 Ženy vo verejnej službe a slobodných povolaniach	109
3.4 Služky	115
3.5 Zarábajúce ženy z hľadiska veku, rodinného stavu a dosiahnutého vzdelania	119
ZÁVER	127
SUMMARY	133

PRAMENE A LITERATÚRA	139
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	155
PRÍLOHY	156

ÚVOD

V 19. storočí bola ešte pre väčšinu ženskej populácie príznačná nízka vzdelanostná úroveň a obmedzený všeobecný rozhl'ad. Zatiaľ čo vzdelávanie chlapcov sa orientovalo na prípravu na zamestnanie, dievčatá boli pripravované na úlohu manželky, matky a gazdinej. Na rozdiel od mužov, ktorým bola v spoločnosti určená verejná sféra, bol totiž život žien, ktoré boli zaradené výhradne do súkromnej sféry, vymedzený úzkym rámcom rodinného života. Takéto zaradenie pohľadá do jednotlivých sfér vychádzalo z názoru o fyziologickej a charakterovej rozdielnosti mužov a žien a bolo jednou z charakteristických črt meštianstva.¹

Ženy z meštianskej spoločnosti, dcéry a manželky obchodníkov, remeselníkov, živnostníkov, úradníkov atď., ktoré patrili do strednej spoločenskej vrstvy, sa po absolvovaní ľudovej, a v tom lepšom prípade aj meštianskej školy, mohli buď vydať alebo ostať v rodine, kde zvyčajne pomáhali s ručnými prácami. Lenže s nástupom továrenskej výroby a lacnejších výrobkov sa znižovala potreba jemných ručných prác, v dôsledku čoho boli nevydaté ženy rodine na príťaž a museli si hľadať zdroj obživy. Ťažká manuálna práca však pre tieto ženy nebola prijateľná kvôli prestíži rodiny, a tak neprichádzalo do úvahy, aby pracovali ako robotníčky alebo slúžky. Na vykonávanie vhodnejších povolání, ktoré boli predtým určené mužom, však nemali potrebné vzdelanie, nakoľko stredné a vyššie odborné školy navštevovali len chlapci. Preto bolo nevyhnutné, aby sa vzdelávanie dievčat začalo orientovať aj na ich budúce povolanie, vďaka čomu by sa nevydaté ženy dokázali uplatniť v pracovnej sfére.²

-
- 1 Medzi typické mužské vlastnosti sa radila dominancia, fyzická sila, aktivnosť a tvorivosť. Naopak, ženám sa prisudzovali vlastnosti ako slabosť a poslušnosť, prispôsobivosť či krása. Z rozdielnych vlastností a schopností a z tvrdenia, že u mužov prevažuje rozumové chápanie, zatiaľ čo u žien je v prevahe iracionálnosť, vyplývali rozdielne možnosti uplatnenia v živote pre mužov a ženy, a s tým súvisel i odlišný obsah vyučovania pre dievčatá a chlapcov. Podrobnejšie DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 94-95. MANNOVÁ, Elena. Mužské a ženské svety v spolkoch. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 177-179. MANNOVÁ, Elena. Verejnosť verzus rodinný krb? Ženy v spolkoch na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* [online], 2006, roč. 9, č. 4, s. 38 [cit. 2023-05-11]. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2006/4>>.
 - 2 BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 31-32.

Práve príslušníci strednej spoločenskej vrstvy ovplyvňovali verejné diskusie o ženách, nakoľko sa hovorilo zväčša o problémoch žien pochádzajúcich z tejto spoločenskej vrstvy.³ Ich snahou bolo rozšíriť možnosti vzdelávania dievčat na stredných a odborných školách a zaistiť im tak prístup k vhodným pracovným pozíciám. Rodičia sa takto snažili zabezpečiť svojim dcéram možnosť postarať sa v budúcnosti o vlastné živobytie. Navyše nie každá žena mohla byť zabezpečená manželstvom, nakoľko ženská populácia prevažovala nad tou mužskou.

Postavenie žien sa v druhej polovici 19. storočia začalo meniť v dôsledku rozširujúcej sa priemyselnej výroby, modernizácie hospodárskeho života i prebiehajúcej urbanizácie. Vzdelávanie dievčat a žien, ich participácia na školskom systéme, ako aj tradičná pracovná činnosť žien prešli značnými zmenami. Ženskej časti populácie boli postupne sprístupnené rôzne formy výučby a čoraz väčší priestor získavali ženy i na pracovnom trhu. Medzi najdôležitejšie zmeny patrilo rozšírenie možností práce, za ktorú dostávali mzdu, a dopyt po tejto práci, obmedzený na určité mestá a regióny.⁴ Ženy sa však postupne stávali nielen pracovnými, ale aj intelektuálnymi silami.⁵

Predložená monografia predstavuje syntézu poznatkov, ktoré sú výsledkom niekoľkoročného výskumu vyššieho vzdelávania dievčat a platenej práce žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. Prvá kapitola sa zaoberá vzájomnou spojitou hospodárskeho vývoja a demografických faktorov, ktoré ovplyvnili vývoj ženskej populácie Košíc, ako aj postavením žien z pohľadu legislatívy či dobovými názormi, ktoré na seba navzájom pôsobili a zároveň ovplyvňovali vzdelávanie a zamestnanosť žien. Táto kapitola zahŕňa informácie, ktoré umožňujú pochopiť skúmanú problematiku v širšom kontexte. Druhá kapitola približuje, aké možnosti vyššieho vzdelávania boli pre dievčatá a ženy v Košiciach vytvorené. Pod vyšším vzdelávaním pritom rozumieme vzdelávanie, ktoré mohli dievčatá absolvovať po úspešnom ukončení štyroch ročníkov ľudovej (základnej) školy. Štúdiom na ďalších školách či kurzoch mohli nadobudnúť vedomosti a zručnosti

3 Zloženie strednej spoločenskej vrstvy sa koncom 19. storočia zmenilo. Vďaka čoraz väčšiemu hospodárskemu významu a majetku do nej prenikli podnikatelia, majitelia stredných a malých podnikov či väčších nehnuteľností, súkromníci i vlastníci peňažného kapitálu. Stúpala tiež počet mešťanov patriacich do strednej vrstvy spoločnosti. Veľká časť z nich patrila medzi intelektuálov, ktorých prestíž sa stále posilňovala. NAGY, Ildikó. Az úri középosztály a dualizmus korában. In *Rubicon* [online], 1998, roč. 9, č. 7 [cit. 2020-01-27]. Dostupné na internete: <<https://bolt.rubicon.hu/blogs/onlineplusz/az-uri-kozeposztaly-a-dualizmus-koraban>>. Viac o zmenách v spoločnosti na konci 19. storočia HANÁK, Péter. Társadalmi struktúrák a 19. századi Közép-Európában. In *Történelmi Szemle* [online], 1997, roč. 39, č. 2, s. 159-177 [cit. 2020-06-13]. Dostupné na internete: <<https://tti.abtk.hu/cikkek/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle-arhiv/tsz1997-2>>.

4 GYÁNI, Gábor. Női munka és család Magyarországon (1900 – 1930). In *Történelmi Szemle* [online], 1987 – 1988, roč. 30, č. 3, s. 366 [cit. 2018-12-04]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00094/pdf/>>.

5 BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen...*, s. 28.

potrebné pre uplatnenie v niektorých typoch zamestnania. Okrem vzniku jednotlivých vzdelávacích inštitúcií pre dievčatá či podmienok štúdia sa táto kapitola zaoberá sociálnym statusom žiačok a ich rodičov, ktorí si uvedomovali potrebu vzdelávania svojich dcér kvôli neskoršiemu zaisteniu živobytia. Mieru zapojenia žien do pracovného procesu a zmeny v štruktúre zamestnanosti žien sleduje tretia kapitola. Podrobnejšie sa venuje ženám zamestnaným v priemysle, verejnej službe a slobodných povolaniach a ženám pracujúcim medzi domácim služobníctvom. Najviac zarábajúcich žien v Košiciach sa totiž nachádzalo práve medzi domácim služobníctvom a v priemyselnej sfére. Vo verejnej službe a slobodných povolaniach bol zase zaznamenaný jeden z najdynamickejších nárastov počtu zarábajúcich žien v skúmanom období, pričom ženy, ktoré v tejto sfére pracovali, museli spĺňať isté kritériá súvisiace so vzdelaním. Vybrané skupiny zarábajúcich žien boli protikladmi nielen v súvislosti so vzdelanostnou úrovňou, ale tiež i v spojitosti s príslušnosťou k jednotlivým spoločenským vrstvám. Ako naznačuje už samotný názov monografie, autorky sa v tejto publikácii venujú vybraným aspektom vzdelávania dievčat a žien a zamestnanosti žien. Práca sa teda nesnaží podať komplexný pohľad na túto problematiku.⁶

Počas výskumu sme pracovali s dobovou periodickou tlačou, dobovou i súčasnou odbornou literatúrou, školskými výročnými správami, archívnymi materiálmi i oficiálnymi výsledkami zo sčítaní ľudu, v ktorých bola zaznamenaná ekonomická aktivita obyvateľstva. Detailnejšie údaje k skúmanej problematike zamestnanosti žien a mužov v Košiciach zachytili sčítania obyvateľstva Uhorska vykonané v 10-ročných intervaloch od roku 1881 do roku 1910.

Pri výskume kvantitatívnych hodnôt ženskej pracovnej sily možno za metodologický problém považovať jednotlivé pojmy, ako aj zistené číselné údaje, keďže pri jednotlivých sčítaniach boli uplatnené rôzne definície pracovnej činnosti alebo ekonomickej aktivity. Sporné sú odlišné kategorizácie jednotlivých pojmov ako pomáhajúci člen rodiny, domáca priemyselná práca, práca žien na rodinnom hospodárstve, v rodinnom podniku, rodinnej dielni, ako aj otázka „vedenia domácnosti“.

V spojitosti so zamestnanosťou žien je potrebné rozlišovať medzi platenou prácou žien (prácou vykonávanou za mzdu mimo domácnosti a rodinného hospodárstva), čiže zamestnaním žien a neplatenou prácou žien v domácnosti a rodinnom hospodárstve. Z historickej perspektívy bola dôležitá ako platená, tak i neplatená ženská práca. Spoločnosť by sa nebola zaobišla bez neplatenej práce žien, najmä v domácnosti. V modernej spoločnosti sa však stala nenahradiiteľnou

6 Nakoľko sú súčasťou monografie dobové mapy Uhorska, v ktorých sú uvedené municipiálne mestá a názvy žúp v maďarskom jazyku, pripájame na konci monografie zoznam municipiálnych miest a dvojazyčný zoznam všetkých žúp. Mená a priezviská osôb uvádzame v celej práci v pôvodnom tvare bez akejkoľvek zmeny či uplatnenia pravidiel slovenského pravopisu. Rovnako citáty od slovenských autorov uvádzame bez akejkoľvek gramatickej či štylistickej korektúry.

i platená práca žien v jednotlivých odvetviach hospodárstva. Napríklad predavačky, robotníčky, úradníčky alebo učiteľky boli na prelome 19. a 20. storočia už neoddeliteľnou súčasťou pracovného trhu.⁷

Dejinám žien, resp. dejinám rodových vzťahov nebola v minulosti v rámci slovenskej historiografie venovaná dostatočná pozornosť, pretože výskum bol sústredený najmä na politické a hospodárske dejiny. V posledných rokoch je však vďaka čoraz intenzívnejšiemu bádaniu i táto osobitá oblasť historiografie postupne dopĺňaná publikáciami mapujúcimi život žien v jednotlivých historických etapách.⁸ Viacero prác sa venuje postaveniu žien (z rôznych aspektov) v období od druhej polovice 19. storočia do začiatku 20. storočia. Zaoberajú sa predovšetkým vzdelávaním dievčat, spolkovým životom žien, emancipáciou žien a ženským hnutím na Slovensku, resp. v Uhorsku, spoločenským a právnym postavením žien či uplatnením žien v profesijnej oblasti.⁹

Vzhľadom na tému nášho výskumu spomenieme najmä práce venujúce sa vzdelávaniu a platenej práci žien, ale i postaveniu žien z legislatívneho a sociálneho hľadiska. Vývoj dievčenského vzdelávania na Slovensku v 19. a na začiatku 20. storočia skúmala Daniela Kodajová. Vo svojich prácach analyzovala možnosti prístupu dievčat k vzdelávaniu, jeho obsah a neskoršie uplatnenie.¹⁰

7 BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 8.

8 Na Slovensku vychádzali prvé podnety na výskum rodového (genderového) aspektu dejín z disciplín ako etnológia, sociológia či feministická filozofia, ktoré od začiatku 90. rokov 20. storočia upriamili svoju pozornosť práve na otázku dejín žien. Začiatky dlhodobého systematického výskumu dejín z rodového (genderového) hľadiska sú od polovice 90. rokov minulého storočia v slovenskej historiografii spojené s menom Tünde Lengyelovej, ktorá sa špecializuje na obdobie raného novoveku. Zameranie výskumov sa postupne rozšírilo na 19. storočie, a popri tom vznikali tiež práce, ktoré sa venujú 20. storočiu. DUDEKOVÁ, Gabriela. Výskum dejín žien a rodových vzťahov na Slovensku. Nové výsledky a staré problémy. In GONĚC, Vladimír – HOLEC, Roman (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2014 – 2015*. Bratislava : Veda, 2016, s. 311, 320.

9 Podrobnejšie DUDEKOVÁ, Gabriela. Learning to crawl before we can walk. Gender in historical research (not only) in Slovakia. In HOLEC, Roman – KOŽIAK, Rastislav (eds.). *History in Motion. Slovak Contributions to the 21st International Congress of Historical Sciences*. Bratislava : Institute of History of Slovak Academy of Sciences; Banská Bystrica : State Scientific Library, 2010, s. 146-167. DUDEKOVÁ, G. *Výskum dejín žien...*, s. 309-337. GALLOVÁ, Miroslava. Ženy druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia vo svetle slovenskej historiografie. In KABEŠOVÁ, Monika – BEKERA, Matěj – HOLUB, Ondřej et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2019, s. 37-49.

10 KODAJOVÁ, Daniela. „Učenia v škole bolo mi skôr primálo“. Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov. In CVIKOVÁ, Jana – JURAŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Eubica (eds.). *História žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 211-224. KODAJOVÁ, Daniela. Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 149-175. KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* [online], 2006, roč. 9, č. 4, s. 27-36 [cit. 2023-04-16]. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2006/4>>. KODAJOVÁ,

Podľa výsledkov výskumov sa potreba vzdelávania dievčat nespájala s uplatnením žien v profesijnej oblasti, ale súvisela s vývojom národného hnutia. Nadobudnuté vzdelanie mala žena využiť v rodine a domácnosti, teda v súkromnej sfére. Až tesne pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa v tlači začali publikovať texty, ktoré podporovali práva žien na uplatnenie vo verejnej sfére. V slovenskej spoločnosti bolo vzdelanie žien teda až v tom čase prvýkrát spájané s možnosťou ich seberealizácie.¹¹ V súvislosti so vzdelávaním Daniela Kodajová skúmala profesiu učiteľky v 19. storočí. Prostredníctvom osudov konkrétnych žien, ktoré vykonávali toto povolanie, sa snažila priblížiť ozajstné postavenie ženy – učiteľky.¹² Prehľad dievčenských škôl na Slovensku od začiatku 19. storočia po rok 1918 priniesol vo svojej práci Jozef Drenko.¹³ Školy rozdelil do niekoľkých skupín (mestské, štátne, cirkevné, kláštorne, rehoľné a súkromné) a zoradil ich podľa miest, v ktorých pôsobili. Patrik Derfiňák sa zaoberal historickým vývojom Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove. Vo svojej práci sa pokúsil načrtnúť bežný život učiteľiek i študentiek tejto školy.¹⁴

Obmedzenia ovplyvňujúce postavenie ženy pred rokom 1918, ktoré pramenili hlavne z manželského a rodinného práva, skúmala Gabriela Dudeková. Podľa jej záverov žena síce bola ekonomicky závislá na mužovi, no v konečnom dôsledku táto závislosť nevedla k obmedzovaniu ženy, ale naopak, k jej ochrane. V porovnaní s liberálnejším právom v Predlitavsku tak uhorské právo ochraňovalo ženy po ekonomickej stránke vo väčšej miere. Konštatovala tiež, že niektoré kroky neboli primárne zamerané na zlepšenie postavenia žien, ale ich úlohou bolo oslabiť moc katolíckej cirkvi. Týkalo sa to napr. zavedenia civilného sobáša

Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁŇKOVÁ, Jana (eds.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 291-302.

- 11 K ženskej vzdelanosti viac HOLLÝ, Karol. Podmienky na ženskú vzdelanosť v dualistickom Uhorsku a diskurz slovenskej národoveckej society na prelome 19. a 20. storočia. In *Historické štúdie* 47. *Ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2013, s. 187-206. TOKÁROVÁ, Anna. Vyššie vzdelávanie dievčat a žien. Prekážky a stimuly. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Ľubica (eds.). *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 227-239.
- 12 KODAJOVÁ, Daniela. Povolanie učiteľka. Profesia učiteľky a vzdelávanie dievčat na Slovensku. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 541-563. KODAJOVÁ, Daniela. Učiteľky – prvé akademické povolanie žien. In KODAJOVÁ, Daniela et al. *Sláva šľachetným VI. Učiteľ je okno do sveta a života*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2020, s. 198 – 220.
- 13 DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 1, s. 80-96.
- 14 DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove (1893–1925). In *Dejiny* [online], 2010, roč. 5, č. 2, s. 44-81 [cit. 2023-10-19]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2010.pdf>.

alebo možnosti definitívnej rozluky.¹⁵ Vplyv prvej svetovej vojny a rozpadu monarchie na postavenie žien analyzovala Gabriela Dudeková vo svojej ďalšej práci. Autorka zhodnotila, že sociálne postavenie ženy v tom čase viac ovplyvňovali reformy vzdelávania a právomoc ženy rozhodovať počas neprítomnosti muža ako ideológie o poslaní ženy.¹⁶ Prehľad meniaceho sa postavenia žien v spoločnosti od počiatkov uhorského štátu až do 20. storočia priniesla podkapitola „Prenny právneho postavenia žien“ v publikácii *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, ktorá predstavuje nateraz najkomplexnejšie spracovanie vývoja postavenia žien z hľadiska legislatívneho i sociálneho, a to od začiatku uhorského štátu až do polovice 20. storočia.¹⁷

Napriek tomu, že téma zamestnania a profesijného uplatnenia žien ponúka ešte široký priestor na výskum, aj tu nájdeme hodnotné práce o vybraných ženských profesiách. Pre túto oblasť má veľký prínos už spomenutá kolektívna monografia *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*,¹⁸ ktorá v kapitole „Ženské povolania“ priniesla sondy do vybraných ženských profesií v rôznych historických obdobiach. Ide v prvom rade o uplatnenie žien v „tradičných“ ženských profesiách v oblasti zdravotníctva,¹⁹ služby²⁰ a krajčírstva.²¹ Okrem toho sa zaoberá aj „modernými“ profesiami, medzi ktoré boli zaradené povolania ako učiteľka, spisovateľka, redaktorka a prekladateľka alebo hudobníčka.²²

15 DUDEKOVÁ, Gabriela. Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In DARULOVÁ, Jolana – KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história* [online]. Banská Bystrica : FHV UMB; SÚ ČAV, 2004, s. 377-390 [cit. 2016-06-21]. Dostupné na internete: <<https://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=438>>.

16 DUDEKOVÁ, Gabriela. Vplyv Veľkej vojny a rozpadu habsburskej monarchie na právne a spoločenské postavenie žien. In KOSTRBOVÁ, Lucie – MALÍNSKÁ, Jana et al. *1918. Model komplexného transformačného procesu?* Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, s. 169-191.

17 DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde. Prenny právneho postavenia žien. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 293-314.

18 DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011. 773 s.

19 FALISOVÁ, Anna. Ženy v zdravotníctve a sociálnej starostlivosti. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 485-500. FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek na Slovensku v posledných desaťročiach 19. a v prvej tretine 20. storočia. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 1, s. 35-56.

20 HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 501-526.

21 ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. Krajčírky. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 526-541.

22 HUČKOVÁ, Dana. K problematike ženských pseudonymov v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia. In PORIEZOVÁ, Miriam (ed.). *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013, s. 93-103. KODAJOVÁ, Daniela. Ženy v tieni mužov. Spisovateľky, redaktorky a prekladateľky. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011,

Publikácie venujúce sa ženskej otázke v meste Košice dlho absentovali. Problematikou vzdelávania, resp. školstva v Košiciach sa síce zaoberalo niekoľko autorov a autoriek, ich práce však priniesli najmä informácie o existencii jednotlivých škôl, ich vzniku, zániku, fungovaní, a s tým spojenými problémami alebo prezentovali základné štatistické údaje o študentoch. Vzdelávanie dievčat a žien spomenuli zväčša len okrajovo, resp. tejto otázke sa priamo venovali len niektorí z nich, pričom sa zameriavali prevažne na medzivojnové obdobie.²³ Vzdelávaním dievčat do roku 1918 sa v rámci spracovania bibliografie článkov týkajúcich sa školstva v Košiciach v období rokov 1848 – 1918 ako prvá zaoberala Mária Mihóková.²⁴ Otázka dievčenského vzdelávania v tomto meste sa vyskytla v prácach zameraných na zdravotníctvo, zdravotnícke školstvo a vzdelávanie pôrodných asistentiek na tzv. babskej škole.²⁵ Publikované boli i čiastkové výsledky nášho výskumu súvisiaceho so ženskou otázkou. V štúdiu s názvom „*Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je prišerou.*“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918 sme sa snažili načrtnúť, na akých školách bolo dievčatám v Košiciach umožnené pokračovať vo vzdelávaní po

s. 563-585. LENGOVÁ, Jana. Medzi profesiou a záľubou. Hudobníčky na Slovensku 1860 – 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 598-611.

- 23 BOJKOVÁ, Alžbeta. „Přestupování dívek na školy chlapecké se nepřipouští“. Dejiny prvého slovenského dievčenského gymnázia v Košiciach. In GAŠAJ, Dárius – JARINKOVIČ, Martin (eds.). *Historica Carpatica 45/2014. Zborník východoslovenského múzea v Košiciach*. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2014, s. 35-53. BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie slovenských stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2018. 205 s. GALLOVÁ, Miroslava. Inštitucionálna príprava a vzdelávanie učiteliek v Košiciach do roku 1938. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2020, roč. 19, č. 3, s. 83-101. KOPČANYIOVÁ, Milada. Československé štátne dievčenské reformné reálne gymnázium v Košiciach v prvom desaťročí existencie Československej republiky. In *Dejiny* [online], 2013, roč. 8, č. 2, s. 47-59 [cit. 2018-11-28]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2013.pdf>. SÁPOSOVÁ, Zlatica. Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia. In ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 6-34.
- 24 MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981. 411 s. MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia II*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981. 439 s.
- 25 BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*. Martin : Osveta, 1989. 370 s. FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. *Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. (Sondy do problematiky)*. Bratislava : Veda; Historický ústav SAV, 2015. 272 s. FALISOVÁ, A. – MOROVICSOVÁ, E. *Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek...*, s. 35-56. OSTRÓ, Alexander – GINELLI Tibor. *100 rokov ústavného pôrodnictva a gynekológie v Košiciach. Z histórie a súčasnosti II. gynekologicko-pôrodnickej kliniky LF UPJŠ a FNLP v Košiciach*. Košice : Dom techniky ZSVTS Košice, 2005. 38 s.

ukončení ľudovej školy.²⁶ K problematike zamestnanosti žien a ich uplatnenia vo vybraných sférach hospodárstva sme publikovali štúdiu s názvom *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien (Košice, 1881 – 1910)*.²⁷

V súvislosti s nami skúmanou otázkou sú nápomocné i práce maďarskej historiografie. Maďarská historiografia zaznamenala prvé kroky vo výskume ženskej otázky práve v súvislosti so vzdelávaním žien, a to už v 60. rokoch 20. storočia.²⁸ Zamestnanosť žien bola ďalšou oblasťou výskumu.²⁹ Tej sa však spočiatku venovala najmä ekonómia a sociológia. Vznikali tiež práce o pôrodných babách či domácom služobníctve.³⁰ Súčasná maďarská historiografia sa zaoberá témami ako právne postavenie žien v minulosti, ženské hnutie, ženy v politike, vede alebo umení, súkromná sféra života žien a pod.³¹ Cenné práce ponúka i česká historiografia, ktorá sa ženskej otázke začala výraznejšie venovať, podobne ako slovenská historiografia, až v 90. rokoch 20. storočia.³² Odvtedy vznikli

26 GALLOVÁ, Miroslava – SÁPOSOVÁ, Zlatica. „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je prišerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In *Kultúrne dejiny*, 2020, roč. 11, č. 2, s. 218-240.

27 SÁPOSOVÁ, Zlatica – GALLOVÁ, Miroslava. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien (Košice, 1881 – 1910)*. In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 67-93.

28 OROSZ, Lajos. *A magyar nőnevelés úttörői*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1962. 386 s. Katalin Kéri spracovala vo svojej práci historiografiu viacerých krajín o výchove a vzdelávaní dievčat. KÉRI, Katalin. *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* [online]. Akadémiai doktori értekezés. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, 2015. 530 s. [cit. 2018-11-05]. Dostupné na internete: <https://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf>.

29 KONCZ, Katalin. *Nők a munkaerőpiacon*. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987. 391 s.

30 GYÁNI, Gábor. *Család, háztartás és a városi cselédség*. Budapest : Magvető Kiadó, 1983. 251 s. GYÁNI, G. *Női munka és család...*, s. 366-378.

31 FÁBRI, Anna – VÁRKONYI, Gábor. *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest : Argumentum, 2007. 339 s. KÉRI, Katalin. *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867 – 1914*. Pécs : Pro Pannonia Kiadó, 2008. 222 s. MÜLLER, Ildikó. Az alap- és középfokú leányoktatás Magyarországon a dualizmus időszakában. In *Sic itur ad astra* [online], 2000, roč. 12, č. 3, s. 131-204 [cit. 2023-11-17]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/01000/01019/00031/pdf/>>. NAGY, Mariann. Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In GYÁNI, Gábor – NAGY, Beáta (eds.). *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Debrecen : Csokonai Kiadó, 2006, s. 205-223. TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. A női „lámpások”. A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében. In KARLOVITZ, János Tibor (ed.). *Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok*. Komárno : International Research Institute, 2016, s. 19-26. TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. *Falusi néptanítók élete a 20. század első felében emlékirataik és naplók tükrében* [online]. Doktori (PhD) értekezés. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, 2014. 222 s. [cit. 2022-11-28]. Dostupné na internete: <<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14687/takacs-zsuzsanna-maria-phd-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>. TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. Question of the private lives of female teachers in the light of the Hungarian press published at the turn of the century. In *Eruditio – Educatio*, 2024, roč. 19, č. 1, s. 84-93.

32 Ženská otázkach sa v prácach staršieho dáta vyskytovala len sporadicky. Podrobnejšie LENDEROVÁ, Milena. Gender history v českých zemích. In GONĚC, Vladimír (ed.). *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2001, s. 139-147.

práce mapující postavení žen v 19. a 20. století, ich vzdelávanie, platenú prácu či pôsobenie v oblasti politiky.³³

33 BAHENSKÁ, Marie. Cesta k nové ženské profesi. Slečna učitelka. In GONĚC, Vladimír – HOLEC, Roman (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2014 – 2015*. Bratislava : Veda, 2016, s. 349-357. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Slon, 2005. 176 s. BAHENSKÁ, Marie. Postavení českých učitelek a jeho proměna po 28. říjnu 1918. „Jest to práce nejnevědnější a nejbídněji placená.“ In KUČERA, Rudolf (ed.). *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky česko-slovenské*. Praha : Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2011, s. 159-168. BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové; České Budějovice : Veduta, 2017. 304 s. BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D. *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe...*, 243 s. BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. „Ženám žádný obor vědecký od přírody není uzavřen.“ *Spletité cesty žen k vědecké kariéře v první polovině 20. století*. Praha : Academia, 2023. 181 s. LENDEROVÁ, Milena et al. *Ženy s kufříkem a nadějí. Porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha : Karolinum, 2019. 488 s. MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri, 2005. 173 s. MUSILOVÁ, Dana. Ženy v intelektuálních profesích v první polovině 20. století. In *Studia Historica Nitriensia*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 46-61.

1 KONTEXTY A SÚVISLOSTI SKÚMANEJ OTÁZKY

1.1 Košice medzi regionálnymi centrami Uhorska (pozícia Košíc v období dualizmu na základe vybraných ukazovateľov)

Mestá predstavovali najcennejšie centrá krajiny, v ktorých žila väčšina inteligencie, sústredil sa v nich priemysel, obchod i doprava. Zabezpečovali hospodársky aj intelektuálny rozvoj štátu.³⁴ V Uhorsku to boli popri Budapešti najmä mestá s regionálnym charakterom, ktoré obyvateľstvu sprístupňovali vzdelanie na vyššej úrovni, poskytovali mu rozličné pracovné pozície a priťahovali intelektuálov.

Košice boli vďaka svojej výhodnej polohe už od stredoveku významným obchodným centrom, a to nielen pre vnútroštátny, ale i pre medzinárodný obchod. Rozvíjali sa v nich remeslá a neskôr i priemyselná výroba. Od 18. storočia boli spolu s Bratislavou najvýznamnejšími priemyselnými centrami na území dnešného Slovenska.³⁵ Od polovice 19. storočia pôsobila v Košiciach obchodná a priemyselná komora a od roku 1856 aj telegrafný úrad. Narastala administratívna i kultúrna úloha mesta. Svoj význam tu mal i cestovný ruch, čo dokladovala existencia košických hotelov. K prudkému rozvoju mesta prispeli novovznikajúce továrne, ktoré zamestnávali množstvo robotníkov a robotníčok.³⁶

Z hľadiska podielu obyvateľstva zamestnaného v priemysle sa podľa údajov zistených počas sčítania ľudu v roku 1891 umiestnili Košice na druhom mieste medzi municipiálnymi mestami v Uhorsku, a to po meste Târgu Mureș, ktoré obsadilo prvé miesto. V danom období dosiahol podiel obyvateľstva s priemyselným zamestnaním, ktorý naznačoval stupeň industrializácie 38,4 % v Târgu

34 EDVI-ILLÉS, László. A magyar városok gazdasága I. In *Közgazdasági Szemle*, 1907, roč. 31, č. 37, s. 628.

35 Po období úpadku dochádzalo od začiatku 19. storočia k opätovnému rozvoju obchodu v Košiciach. Medzinárodný charakter obchodovania však v tomto období Košice už nedokázali nadobudnúť a sústredili sa viac na vnútorný trh monarchie. SZIKLAY, János – BOROVSKÝ, Samu (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest : „Apollo“ Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896, s. 246.

36 BIANCHI, Gustav (ed.). *Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky*. Banská Bystrica : Slovan, 1932, s. 23-33.

Mureş a 35 % v Košiciach. Municipiálne mestá dosahovali v priemere 28 % a celokrajinský priemer bol iba na úrovni 12,3 %. V Košiciach však prislúchalo k priemyslu až 11 262 osôb, čo bol takmer dvojnásobok v porovnaní s mestom Târgu Mureş (5 867 osôb).³⁷ Vďaka veľkosti tejto populácie tak mali Košice v skutočnosti významnejšiu pozíciu ako Târgu Mureş.³⁸ Priamo v priemysle bolo v Košiciach zamestnaných 6 378 osôb. Väčšina z nich pracovala vo výrobe potravín a požívatín (27,9 %) a odevnom priemysle (23,5 %), ale významné zastúpenie mal i stavebný (15 %), drevársky (9,7 %) či hotelový, hostinský a kaviarenský priemysel (8,9 %).³⁹ Zoltán Szalay vo svojej práci uviedol, že v Košiciach existovalo koncom 19. storočia 29 podnikov, ktoré zamestnávali minimálne 20 osôb. Z nich malo šesť podnikov 50 až 100 zamestnancov a päť podnikov malo viac ako 100 zamestnancov, pričom najväčším podnikom v Košiciach bola tabaková továreň s 1 260 zamestnancami. Za ňou nasledovala drevospracujúca firma a tehelňa.⁴⁰ Ďalšie veľké priemyselné podniky z konca 19. storočia uvádza monografia *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa* (Župy a mestá Uhorska. Abovsko-turnianska župa a Košice), podľa ktorej zamestnávala spomínaná tabaková továreň až 1 700 robotníkov, medzi ktorými bolo až 1 637 žien.⁴¹

Napriek tomu, že v Košiciach rástol počet osôb pracujúcich v priemysle aj v prvom desaťročí 20. storočia (tabuľka 1),⁴² priemyselný rozvoj mesta sa spomalil (podobná situácia bola aj v Komárne alebo Banskej Štiavnici) a jeho vedúca úloha v priemysle začala ustupovať do úzadia. Košice nedokázali držať krok s rýchlym tempom priemyselného rozvoja niektorých mladších miest. Jedným z dôvodov mohla byť konkurencia zo strany čoraz viac sa rozvíjajúceho priemyslu v neďalekom meste Miškovec (maď. Miskolc).⁴³

Medzi uhorskými mestami (okrem hlavného mesta), v ktorých úspešne prebehla urbanizácia, sa v druhej polovici 19. storočia Košice umiestnili na siedmom mieste. Počet obyvateľov pracujúcich v priemysle, doprave, obchode a verejnej sfére sa zvyšoval a vznikali nové pracoviská a pracovné pozície, v ktorých sa popri mužoch postupne uplatňovali i ženy. Obyvateľstvo sa za prácou sťahovalo

37 Patríli sem nielen osoby zarábajúce v priemysle, ale aj osoby, ktoré síce neboli v priemysle zárobkovo činné, ale boli od neho ekonomicky závislé.

38 SZALAY, Zoltán. Kassa ipara. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 559 [cit. 2023-01-12]. Dostupné na internete: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.

39 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása részletesen*. Budapest: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1905, s. 192-193.

40 SZALAY, Z. *Kassa ipara...*, s. 559.

41 SZIKLAY, J. – BOROVSKÝ, S. (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai...*, s. 236-240.

42 MALTEKOVITS, Sándor. Iparunk a népszámlálás adatai szerint. In *Közgazdasági Szemle*, 1916, roč. 40, č. 55, s. 5-6.

43 SZALAY, Z. *Kassa ipara...*, s. 559.

priamo do mesta nielen z okolitých žúp, ale aj z ostatných území monarchie. Zatiaľ čo v polovici 19. storočia žilo v Košiciach 10 185 obyvateľov, do roku 1910 sa ich počet zvýšil na 44 211 (vrátane vojenskej posádky).⁴⁴

Tabuľka 1 Počet osôb zamestnaných v priemysle v Košiciach v rokoch 1891, 1900 a 1910⁴⁵

Osoby zarábajúce v priemysle	Rok		
	1891	1900	1910
Počet	6 378	7 151	7 880
Medziročný prírastok osôb	13,9 %		9,4 %

Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne obyvateľstva zabezpečovali stredné a odborné školy, ktoré boli v meste zakladané najmä od poslednej tretiny 19. storočia. Aj ich existencia prispela k tomu, že Košice predstavovali kultúrne stredisko celej východoslovenskej oblasti. Najväčšiu zásluhu na rozvoji stredných škôl v Košiciach v období dualizmu mal štát a katolícka cirkev. Hoci povinnosťou mesta bolo udržiavať ľudové, meštianske a učňovské školy, magistrát i zastupiteľstvo mesta sa starali vo veľkej miere aj o stredné a vyššie odborné školy.⁴⁶

Štatistiky a odhady počtu žiakov v Košiciach na začiatku 20. storočia nie sú jednotné. Podľa Márie Mihókovej mali Košice v roku 1914 okolo 4 000 žiakov. Podľa iných štatistík študovalo v roku 1910 v Košiciach až okolo 9 000 žiakov. V každom prípade vďaka vysokému počtu žiakov a študentov, ako aj počtu škôl sa Košice zaradili medzi najväčšie vzdelanostné centrá na území dnešného východného Slovenska. Ostatné mestá na východnom Slovensku mali v tomto období výrazne nižší počet študentov i škôl. Pre porovnanie uvádzame, že v Rožňave študovalo na štyroch stredných školách okolo 500 žiakov, Prešov mal sedem stredných škôl a približne 1 300 žiakov a v Levoči bolo na štyroch stredných školách priemerne 650 žiakov. Sabinov a Bardejov mali nižšie gymnázium, Humenné malo meštiansku a obchodnú školu a Michalovce meštiansku školu.⁴⁷

Košice mali v rámci severovýchodnej časti Uhorska významné a stabilné postavenie. Prebiehajúca urbanizácia a industrializácia posilnili ich centrálnu pozíciu. Vďaka plneniu dôležitých centrálnych funkcií sa stali najrozvinutejším a najľudnatejším strediskom tejto oblasti. Regionálny význam mesta v 19. storočí skú-

44 LATTOVÁ, Nikoleta. *Spolkový život v Košiciach v rokoch 1867 – 1914*. Dizertačná práca. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2017, s. 15-16.

45 MALTEKOVITS, S. *Iparunk a népszámlálás adatai szerint...*, s. 5.

46 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 22.

47 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 21-22.

mal Sándor Kókai, podľa ktorého mali Košice 19 z 23 ním stanovených ústredných funkcií s regionálnym vplyvom.⁴⁸ Mesto vynikalo tiež v porovnaní so susednými mestami ako Miškovec, Prešov alebo Mukačevo. Košice disponovali charakteristickými znakmi, vďaka ktorým sa stali významným administratívnym, hospodárskym, kultúrnym, politickým i vzdelanostným centrom. Zároveň boli jedným zo štyroch municipiálnych miest na území dnešného Slovenska (popri Bratislave, Komárne a Banskej Štiavnici).

Na začiatku 20. storočia bolo v Uhorsku približne 12 miest, ktoré môžeme na základe váhy a rozsahu ich funkcií s regionálnou pôsobnosťou považovať za regionálne centrá. Išlo o Záhreb (ch. Zagreb), Bratislavu, Temešvár (rum. Timișoara), Kluž (rum. Cluj-Napoca), Oradeu, Debrecín (maď. Debrecen), Segedín (maď. Szeged), Košice, Pécs, Győr, Arad a Brašov (rum. Brașov), pričom posledné dve mestá len čiastočne spĺňali požiadavky na to, aby boli zaradené medzi regionálne centrá krajiny. V rámci tejto skupiny miest existovali značné rozdiely v množstve funkcií, ktoré spomínané mestá plnili, ako aj v ich histórii, vzhľad či počte obyvateľov. Okrem toho existovali i mestá, ktoré plnili len niektoré regionálne funkcie alebo disponovali inštitúciami s regionálnym charakterom, ako napr. Szombathely, Šopron (maď. Sopron), Târgu Mureș, Sibiu alebo Miškovec. Priemerný počet obyvateľov v regionálnych centrách bol 34 000 v roku 1870 a 66 000 v roku 1910. V Košiciach a Győri to však bolo len 44 000 a v Pécsi 50 000, čím sa zaradili k stredne veľkým mestám.⁴⁹

1.2 Vybrané demografické údaje o ženskej populácii mesta Košice

V 80. rokoch 19. storočia demografické pohyby obyvateľstva (ako napr. prirodzený prírastok alebo migrácia) ešte nespôsobili výrazné zmeny v populačnom vývoji Košíc. Až v nasledujúcich dvoch desaťročiach došlo k zreteľnejším zmenám, keď prirodzený prírastok obyvateľstva vzrástol zo 622 na 4 047 osôb (tabuľka 2). Od prvého „moderného“ sčítania ľudu v Uhorsku, ktoré bolo vykonané

48 Košice boli napr. strediskom školského okresu, tlačového a finančného súdu, finančným a zdravotným strediskom, sídlom hlavného štátneho zastupiteľstva, kráľovskej súdnej tabule, verejnej notárskej komory, hlavného policajného veliteľstva a hlavného veliteľstva vojenského zboru, 5. domobraneckého husárskoho pluku, úradu poľnohospodárskeho inžiniera a pod. KÓ-KAI, Sándor. Kassa regionális szerepköre. In *Közép-európai közlemények* [online], 2011, roč. 4, č. 1, s. 57 [cit. 2020-01-26]. Dostupné na internete: <<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/issue/view/1078>>.

49 BELUSZKY, Pál. A regionális központok kialakulása Magyarországon. In *Magyar Tudomány*, 2007, roč. 168, č. 6, s. 723.

uhorskými úradmi v roku 1870, až do posledného sčítania obyvateľstva v Uhorsku v roku 1910 sa počet obyvateľov Košíc takmer zdvojnásobil. Populácia mesta vzrástla z pôvodných 21 742 osôb v roku 1870 na 40 476 osôb v roku 1910.⁵⁰

Tabuľka 2 Prirodzená a celková reprodukcia obyvateľstva mesta Košice v rokoch 1881 – 1910⁵¹

Obdobie	Prirodzená reprodukcia		Celková reprodukcia		Migračné saldo	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1881 – 1890	622	2,4	2 787	10,7	2 165	8,3
1891 – 1900	2 727	8,5	7 937	24,7	5 210	16,2
1901 – 1910	4 047	10,1	4 109	10,2	62	0,1

V najväčšej miere prispelo k zmenám vo veľkosti populácie mesta prisťahovanie obyvateľstva do Košíc, a to nielen z Abovskej župy, ale i z ostatných uhorských žúp. Počet prisťahovaných osôb sa v období dualizmu zisťoval na základe miesta ich narodenia. Obyvateľstvo s „nekošickým“ pôvodom malo v Košiciach veľké zastúpenie. Podiel Košičanov, ktorí sa narodili priamo v tomto meste, sa v období dualizmu pohyboval medzi 35 až 40 %.⁵² Podľa údajov zachytených počas sčítaní ľudu v roku 1881 a 1900, ktoré sú uvedené v tabuľke 3, vidíme, že pomer mužskej a ženskej časti populácie narodenej mimo mesta bol v skúmaných rokoch podobný.⁵³ Najviac obyvateľov mesta pochádzalo z uhorských žúp. Za nimi nasledovalo obyvateľstvo narodené priamo v Košiciach.

V nami skúmanom období bola nielen pre košické obyvateľstvo charakteristická prevaha žien. Na území Trenčianskej, Turčianskej, Liptovskej, Spišskej, Šarišskej, Abovsko-turnianskej a Zemplínskej župy pripadalo podľa údajov zo

50 Uvedené údaje sa týkajú len civilného obyvateľstva a nezahŕňajú stálu vojenskú posádku, ktorá v meste sídlila. *A magyar korona országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*. Pest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1871, s. 30. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912, s. 208.

51 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 71.

52 KOVÁCS, Alajos. Kassa népességének fejlődése és összetétele. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 524 [cit. 2020-04-22]. Dostupné na internete: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.

53 Väčší rozdiel je zreteľný len v prípade údajov zo sčítania ľudu v roku 1910, a to konkrétne pri mužskej populácii mesta. Muži narodení v Košiciach mali podiel 34,8 %, narodení v Abovskej župe 15,2 % a narodení v inej uhorskej župe 43,7 %. Dôvodom tohto rozdielu je skutočnosť, že kým údaje z posledných desaťročí 19. storočia sa týkali len civilného obyvateľstva (a údaje o vojenskej posádke boli vykazované oddelene), v roku 1910 už štatistiky o mieste narodenia obyvateľstva Košíc zahŕňali aj vojenskú posádku. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész. Részletes demografia*. Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1916, s. 32.

sčítania ľudu v roku 1891 na 1 000 (civilných) mužov viac ako 1 100 žien, čo bolo najviac v rámci celej krajiny (obrázok 1).⁵⁴ Celouhorský priemer pritom predstavoval 1 028 žien na 1 000 mužov. Uvedené župy, vrátane Košíc, boli totiž silno zasiahnuté migráciou. Patrili do nich regióny, v ktorých bola najväčšia emigrácia za prácou, a to hlavne do Severnej Ameriky. V druhej polovici 19. storočia to bolo prvotne do Spojených štátov amerických. Zo všetkých uhorských emigrantov v počte 136 562 osôb tvorili podľa štatistík amerických úradov z rokov 1881 – 1890 až 73,6 % muži (100 510 osôb). Prevaha mužských emigrantov prirodzene zapríčinila veľký počet žien zostávajúcich doma.⁵⁵

Tabuľka 3 Pomer mužskej (civilnej) a ženskej populácie Košíc v rokoch 1881 a 1900 podľa miesta narodenia⁵⁶

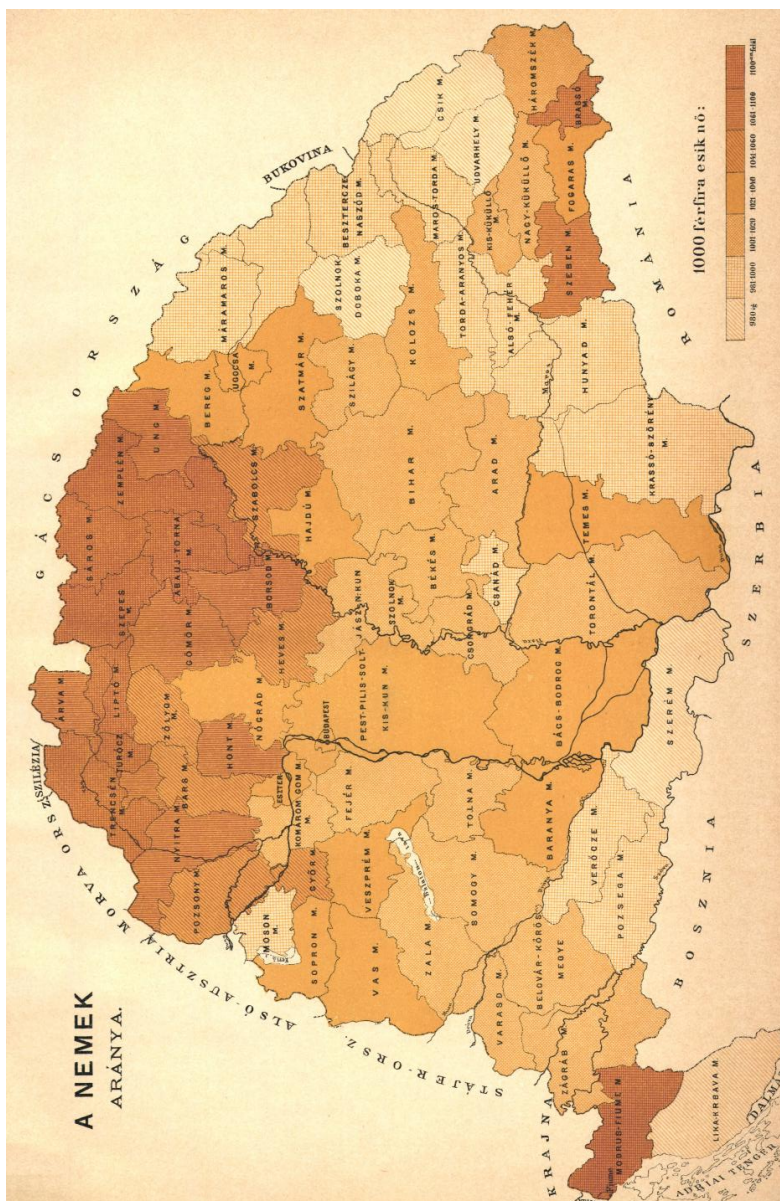
Miesto narodenia	Muži		Ženy	
	1881	1900	1881	1900
Košice	4 554 (38,8 %)	6 442 (39,8 %)	5 505 (38,3 %)	7 459 (38,4 %)
Abovská župa	1 691 (14,4 %)	2 451 (15,2 %)	2 405 (16,7 %)	3 662 (18,9 %)
Iná uhorská župa (mimo hlavného mesta)	4 427 (37,7 %)	5 630 (34,8 %)	5 555 (38,7 %)	6 738 (34,7 %)
Budapešť	117 (1,0 %)	224 (1,4 %)	134 (0,9 %)	261 (1,3 %)
Chorvátsko-Slavónsko	13 (0,1 %)	25 (0,2 %)	14 (0,1 %)	38 (0,2 %)
Rakúsko	809 (6,9 %)	1 271 (7,9 %)	634 (4,4 %)	1 116 (5,7 %)
Zahranicie	80 (0,7 %)	108 (0,7 %)	85 (0,6 %)	119 (0,6 %)
Neznáme miesto narodenia	41 (0,3 %)	20 (0,1 %)	33 (0,2 %)	22 (0,1 %)
Spolu	11 732	16 171	14 365	19 415

54 Okrem už spomenutých žúp pripadalo na území Krajín svätošťefanskej koruny na 1 000 mužov viac ako 1 100 žien aj v Brašovskej a Modruško-skorjeckej župe. V Nitrianskej, Hontianskej, Gemerskej, Boršodskej, Užskej a Sibiňskej župe pripadalo na 1 000 mužov 1 061 – 1 100 žien.

55 *A magyar korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1893, s. 76-77.

56 *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1882, s. 20-21. *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség részletes leírása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1907, s. 54-55, 70, 83-84, 118, 121.

Obrázok 1 Pomer mužskej (civilnej) a ženskej populácie v jednotlivých župách Uhorska v roku 1891⁵⁷

Legenda: Na 1 000 mužov pripadalo: do 980, 981–1 000, 1 001–1 020, 1 021–1 040, 1 041–1 060, 1 061–1 100, viac ako 1 100 žien.

57 A magyar korona országaiiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész..., s. 76.

Vysoký počet žien pripadajúcich na 1 000 mužov bol typický pre mestá so silno rozvinutým priemyslom, ku ktorým sa v roku 1900 radila napr. Bratislava (1 179 žien), Banská Štiavnica (1 190 žien) či Kluž (1 114 žien). Rozdiel medzi ženskou a mužskou populáciou bol nepatrne menší v mestách s poľnohospodárskym charakterom, ku ktorým patrili Segedín (1 033 žien) alebo Kecskemét (1 024 žien).⁵⁸

V Košiciach bol najvyšší počet žien (1 229) pripadajúcich na 1 000 civilných mužov zaznamenaný v roku 1891 (graf 1).⁵⁹ Ich počet bol väčší ako celouhorský priemer (1 028 žien) alebo priemer v Abovskej župe (1 148 žien). V Abovskej župe spôsobovala prevahu žien vyššie spomínaná emigrácia mužov. V Košiciach sa k tomu pridal i príchod služok a nádenníčov za prácou.⁶⁰ Podiel služok v rámci košickej ženskej populácie prevyšoval v sledovanom období hranicu 10 %. V roku 1891 predstavovali služby 16,4 % ženskej populácie v Košiciach, v roku 1900 to bolo 13,6 % a do roku 1910 sa podiel služok znížil na úroveň 11,4 %.⁶¹

Pomer a počet mužov a žien v rámci populácie Košíc ovplyvňovali okrem emigrácie a imigrácie i ďalšie faktory, medzi ktoré patrila rozdielna rodová úmrtnosť, veková štruktúra či počet príslušníkov ženského pohlavia v rodinách vojakov.⁶² Nevyváženosť v pomere mužskej a ženskej populácie výstižne zobrazujú jednotlivé vekové kategórie. Kým vo vekovej kategórii 0 – 14 rokov mali vyšší podiel muži, resp. chlapci, vo veku 15 – 39 rokov už prevažovali ženy. Na prevahu žien v tomto prípade vplýval i počet služok v Košiciach. Medzi obyvateľstvom, ktoré patrilo do vyšších vekových kategórií, mali zase vysoké zastúpenie ovdovelé ženy. Nachádzali sa medzi nimi pravdepodobne i osoby odkázané na almužnu, pričom mnohé z nich nemuseli pochádzať priamo z Košíc, avšak mestské prostredie pre nich znamenalo možnosť prežitia.⁶³ Podľa sčítania ľudu z roku

58 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1909, s. 61.

59 Pomer mužov a žien v Košiciach vo veľkej miere ovplyvňovala prítomnosť vojenskej posádky. V prípade porovnania mužskej civilnej populácie so ženskou populáciou bolo jednoznačne väčšie zastúpenie žien. Ak by sme však k civilnému obyvateľstvu prirátali aj vojenskú posádku, tak by napr. v roku 1910 pripadalo na 1 000 mužov len 978 žien.

60 SZIKLAY, J. – BOROVSZKY, S. (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai...*, s. 32.

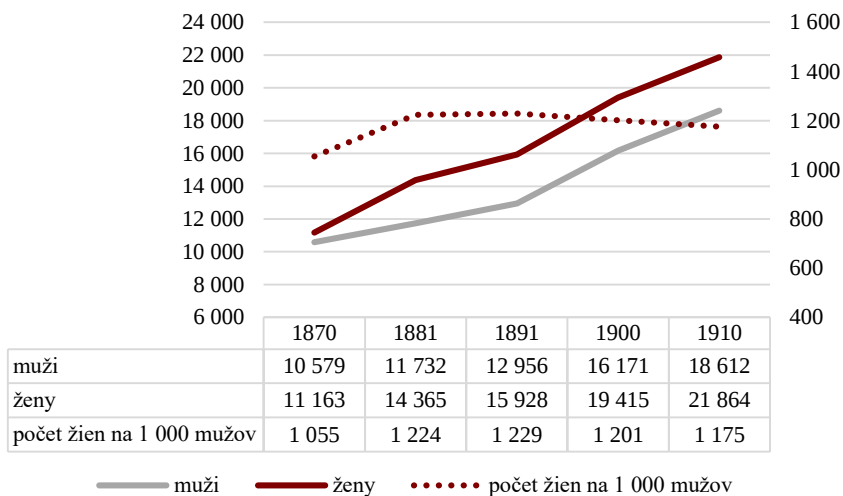
61 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 81.

62 Ako už bolo spomenuté, v Košiciach sídlilo vojenské veliteľstvo s početnou vojenskou posádkou. Príbuzné vojakov (ženy, dcéry a pod.) boli zarátané medzi civilné obyvateľstvo, čím sa zvýšil počet ženskej populácie. Podobná situácia bola v Bratislave i Temešvári. *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 61. Pre porovnanie uvádzame, že v Bratislave tvorilo v roku 1891 vojenskú posádku 3 637 osôb a v roku 1900 to bolo už 4 330 vojakov (v roku 1891 predstavovalo civilné obyvateľstvo Bratislavy 52 411 osôb a v roku 1900 to bolo 61 537 osôb). *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902, s. 22. Podiel vojenskej posádky na celkovom obyvateľstve mesta bol však najvyšší v Komárne, kde v roku 1900 predstavovali vojaci až 17,7 % obyvateľov mesta. *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 112.

63 *A magyar korona országaiiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész...*, s. 93-95.

1910 sa v Košiciach nachádzalo 2 464 ovdovelých žien a ich podiel na ženskej populácii mesta bol 11,3 %. Pre porovnanie uvádzame, že ovdovelých mužov bolo v Košiciach v tom čase 317.⁶⁴ Torzovité rozdiely v pomere ženského a mužského pohlavia sa vyskytli najmä vo vekových kategóriách nad 60 rokov.⁶⁵ Všetky spomenuté faktory mali vplyv na vývoj populácie a v rámci jednotlivých štruktúr obyvateľstva spôsobili deformácie, a to nielen čo sa týka Košíc, ale podobne v závislosti od veľkosti jednotlivých faktorov to bolo i v iných mestách, ako napr. v Bratislave alebo Budapešti.

Graf 1 Vývoj mužskej (civilnej) a ženskej populácie v Košiciach v období rokov 1870 – 1910⁶⁶

64 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész...*, s. 110.

65 *A magyar korona országáiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész...*, s. 93.

66 Vlastné spracovanie na základe údajov zo sčítaní ľudu. *A magyar korona országáiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei...*, s. 30. *A magyar korona országáiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet...*, s. 103. *A magyar korona országáiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész...*, s. 4-5. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész...*, s. 210. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész...*, s. 208. V Košiciach sídlila stála vojenská posádka, ktorá mala 443 mužov v roku 1870, 1 869 v roku 1881, 3 218 v roku 1891, 4 516 v roku 1900 a 3 735 mužov v roku 1910. Tieto osoby nie sú prirátané k mužskej populácii, keďže graf obsahuje len údaje o civilnom obyvateľstve mesta. SÁPOSOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 78.

Z hľadiska rodinného stavu mali v roku 1891 v rámci ženskej populácie Košíc najväčšie zastúpenie slobodné ženy (54,9 %), za ktorými nasledovali vydaté ženy (31,5 %). Slobodní muži mali v rámci mužskej civilnej populácie mesta podiel až 63,2 % a ženatí muži 34,4 %. Avšak kým ovdovelí muži predstavovali len 2,2 % mužskej civilnej populácie, podiel ovdovelých žien na ženskej populácii bol až 13,4 % (tabuľka 4).

Tabuľka 4 Porovnanie mužskej (civilnej) a ženskej populácie Košíc v roku 1891 z hľadiska rodinného stavu⁶⁷

Rodinný stav	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
Slobodní/é	8 192	63,2	8 738	54,9
Ženatí/vydaté	4 458	34,4	5 012	31,5
Ovdovelí/é	280	2,2	2 133	13,4
Rozvedení/é	12	0,1	31	0,2
Neznámy rodinný stav	14	0,1	14	0,1

Najväčší podiel slobodných žien bol vo väčších mestách (regionálnych centrách), a to z dôvodu pracovných príležitostí (obrázok 2). Naopak, vydaté ženy v nich mali menšie zastúpenie ako v župách.⁶⁸ Koncentrácia rozvedených žien bola zase vyššia v mestách ako na vidieku (obrázok 3). Za týmto javom stála hlavne potreba zabezpečenia živobytia prostredníctvom vykonávania platenej práce.

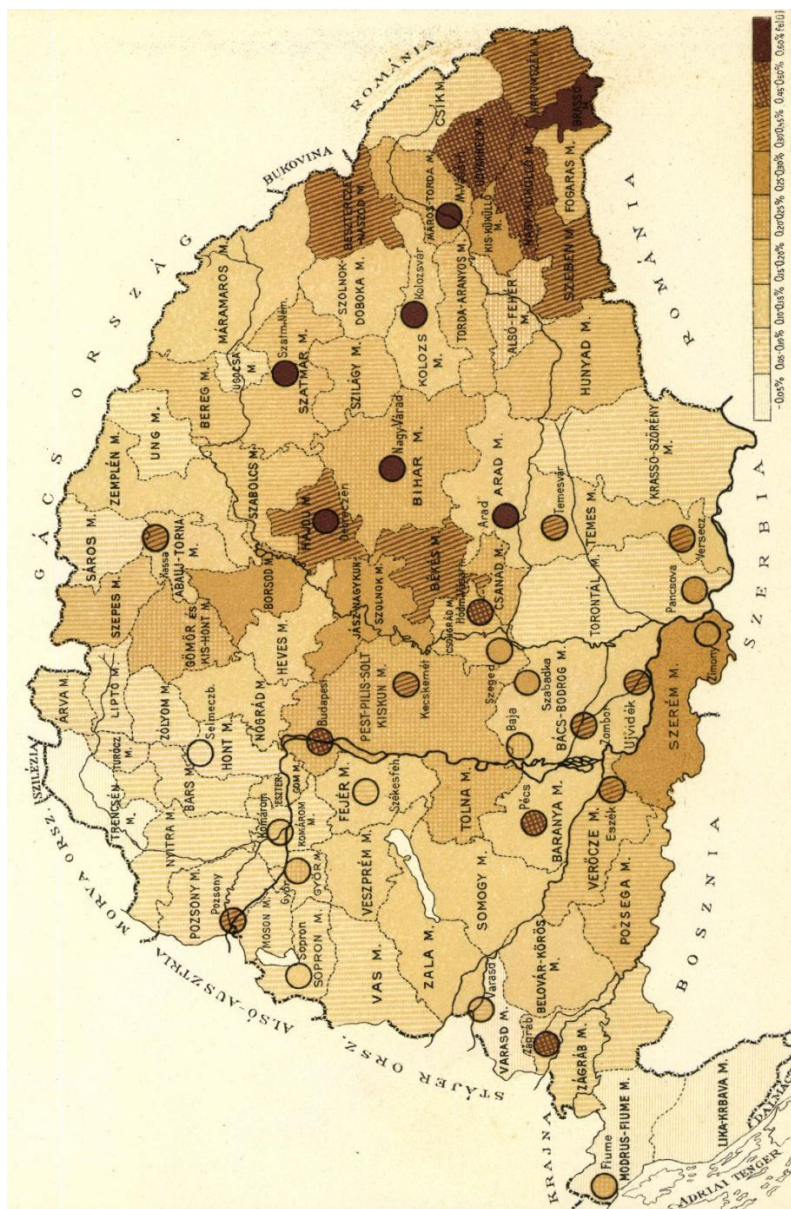
67 *A magyar korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész...*, s. 61.

68 *A magyar szent korona országának 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, mapa XII/1.

69 Zarátané boli dievčatá a ženy, ktoré mali 15 a viac rokov. *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, mapa XII/1.

Obrázok 3 Podiel rozvedených žien na ženskej populácii v municipiálnych mestách, Budapešti, Rijeke a v župách Uhorska v roku 1900⁷⁰

Legenda: menej ako 0,05 %, 0,05–0,10 %, 0,10–0,15 %, 0,15–0,20 %, 0,20–0,25 %, 0,25–0,30 %, 0,30–0,45 %, 0,45–0,60 %, viac ako 0,60 %

70 A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész..., mapa XII/4.

1.3 Vývoj právneho postavenia žien

Hoci sa táto monografia nevenuje primárne právnemu postaveniu žien v období dualizmu, považujeme za potrebné spomenúť aspoň základné fakty, ktoré môžu prispieť k lepšiemu pochopeniu nami skúmanej problematiky. Právne normy a ich správna interpretácia totiž pomáhajú dotvoriť obraz spoločnosti. Vzhľadom na to, že ich hlavnou úlohou je regulovať spoločenské vzťahy, sú doslova zrkadlom spoločnosti. Napriek tomu však nedokážu vykresliť realitu v jej úplnosti. Nemôžu teda ani zobraziť skutočné postavenie ženy v minulosti. Objasňujú skôr to, aké malo jej postavenie byť.⁷¹

Žena mala podradné postavenie už v najstarších spoločnostiach. Bolo to vnímané ako dôsledok jej odlišnosti od muža, ako po psychickej, tak po fyziologickej stránke. Okrem toho, aj mnohé náboženstvá považovali ženu za podriadenú mužovi.⁷² Na začiatku formovania moderného politického života, vyhradeného výhradne pre mužskú časť populácie, sa nerovnoprávne postavenie žien ešte viac prehĺbilo. Odlišné názory o úlohe muža a ženy v spoločnosti sa odzrkadľovali v právnych predpisoch, ktoré nielen že právo ustanovovali, ale často aj konzervovali prekonané predstavy či skutočný stav vyvíjajúcej sa spoločnosti.⁷³ Reálne postavenie ženy určovalo najmä rodinné právo, a v rámci neho právo manželské. Ich ustanovenia vymedzovali ženám hranice, v ktorých sa mohli pohybovať. Pri skúmaní postavenia žien je okrem právneho rámca potrebné poznať aj to, do akej miery boli jednotlivé zákony uplatňované v praxi. Taktiež je dôležité objasniť príčiny vzniku niektorých zákonných noriem, nakoľko zlepšenie života žien zvyčajne nepredstavovalo primárny zámer. To bolo veľakrát len vedľajším výsledkom prijatého zákona.⁷⁴ Rozsah právomocí ženy v rodine, vlastníctvo majetku a možnosť disponovať s ním, alebo miera právnej samostatnosti ženy predstavujú jednotlivé aspekty rodového usporiadania rodiny. Tie sa prenášali, rovnako ako sa prenášajú aj dnes, do verejnej sféry. Keďže štát zasahuje do rodiny, ktorá predstavuje základnú bunku štátu práve pomocou práva, odráža sa v nej ideológia režimu. Práve rodinné a manželské právo boli prvoradými oblasťami, ktoré sa jednotlivé politické režimy snažili usmerniť.⁷⁵

71 PALATOVÁ, Kateřina – KRAUSOVÁ, Vendula – HAVELKOVÁ, Tereza. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁŇÍKOVÁ, Jana (eds.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 502.

72 Podrobnejšie BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen...*, s. 21-28.

73 DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 293.

74 DUDEKOVÁ, G. *Právne postavenie ženy...*, s. 378.

75 DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 293.

V rakúskej časti habsburskej monarchie boli zákony týkajúce sa manželského práva zjednotené v *Občianskom zákonníku* z roku 1811.⁷⁶ V uhorskej časti monarchie však nebola schválená obdobná kodifikovaná norma jednotného zákonníka, a tak počas celého trvania monarchie existovali v oblasti manželského práva, ale aj v niektorých ďalších právnych oblastiach, len predpisy, ktoré mali korene ešte v starom zvykovom práve, pričom boli dopĺňané novšími parciálnymi nariadeniami. Aj keď bolo uhorské právo z pohľadu jeho vývoja zaostalé, po ekonomickej stránke dokázalo poskytnúť ženám určitú formu ochrany, napr. v prípade smrti manžela. Bolo to možné vďaka pozostatkom šľachtických výsad. Ich zásluhou bolo ponechané v platnosti dispozičné právo žien s vlastným majetkom v čase trvania manželstva, a taktiež i vhodné zabezpečenie vdov po majetkovej stránke. V reálnej praxi však s manželkiným majetkom väčšinou disponoval jej manžel. V rakúskej a uhorskej časti habsburskej monarchie platilo rozdielne dispozičné právo, ako aj dedičské právo. V Predlitavsku bol uplatňovaný princíp oddeleného majetku manželov. Zatiaľ čo manžel disponoval počas manželstva celým majetkom, žena mala po jeho smrti nárok len na tú časť majetku, ktorú buď sama do manželského zväzku priniesla, alebo počas jeho trvania nadobudla. V zalitavskej časti sa však v prípade dispozičného a dedičského práva rozlišovalo, či ide o osoby so šľachtickým alebo nešľachtickým pôvodom. Keďže v prípade manželstva nešľachtických osôb sa uplatňovala tzv. koakvizícia, teda ich majetok sa považoval za spoločne nadobudnutý, vdova mala nárok na jeho polovicu. Osoby so šľachtickým pôvodom nemuseli akceptovať zásadu spolu nadobudnutého majetku. V ich prípade bol spôsob dedenia stanovený zvyčajne v manželskej zmluve, ktorá bola uzatvorená ešte pred uzavretím manželstva.⁷⁷

Manželské právo i dedičské právo konzervovali patriarchálny model rodových vzťahov. Úlohou ženy v kresťanskej rodine bolo byť manželkou a matkou, ktorá podporuje svojho manžela. Postavenie muža a ženy, ktoré zakotvovalo manželské právo, bolo odvodené práve z tohto modelu rodiny. Muž, ako hlava rodiny, bol zodpovedný za zabezpečenie životných potrieb pre celú rodinu, a tak sa na neho vzťahovala aj celá rozhodovacia moc. Mal právo nakladať s majetkom, rozhodovať o spôsobe výchovy detí i živote celej rodiny, rovnako ako vybrať napr. miesto bydliska. Otcovská právomoc mu prináležala z dôvodu, že zodpovedal za ekonomické zaopatrenie svojej rodiny. Manželka smela vykonávať niektoré povolania len so súhlasom svojho manžela. Ten bol potrebný i pri výbere povolania neplnoletých synov alebo slobodných dcér, ako i pri výbere ich budúcich manželov alebo manželiek.⁷⁸ Otcovská a manželská právomoc bránila

76 PALATOVÁ, K. – KRAUSOVÁ, V. – HAVELKOVÁ, T. *Žena pohľadom právnych norem...*, s. 503.

77 DUDEKOVÁ, G. *Právne postavenie ženy...*, s. 379-381.

78 DUDEKOVÁ, G. *Vplyv Veľkej vojny...*, s. 180-181.

v samostatnej rozhodovacej a právnej spôsobilosti neplnoletým deťom a vydatým ženám. Muž sa stával svojprávnou osobou po dosiahnutí plnoletosti. V prípade ženy sa však po jej vydaji preniesla právomoc z otca na manžela.⁷⁹

V súvislosti s rodičovskými právami bola vydatá žena vo vzťahu k svojim vlastným deťom takmer bezprávná. Všetka právomoc nad deťmi patrila otcovi. Pod právomoc matky spadali deti len v tom prípade, ak išlo o nemanželské deti, resp. ak matka ovdovela. Ak nebolo závetom určené inak, poručníčkou detí sa po smrti otca stávala v Uhorsku zvyčajne matka.⁸⁰ V rakúskej časti monarchie bol však pred matkou detí uprednostňovaný starý otec z otcovej strany. Matka bola podľa zákona až druhou v poradí.⁸¹

V poslednej tretine 19. storočia boli v Uhorsku prijaté mnohé právne predpisy z oblasti rodinného, a v rámci neho aj manželského práva,⁸² ktorými bola obmedzená otcovská právomoc voči deťom, čím bol patriarchálny model rodiny do veľkej miery narušený. K tým, ktoré predstavovali najväčší zlom, patrili zákonný článok č. XXIII z roku 1874,⁸³ vďaka ktorému boli slobodné dcéry po dosiahnutí plnoletosti (24. roku života) vyňaté spod otcovskej právomoci. Získali tak právnu samostatnosť, ktorá trvala až do prípadného uzavretia manželského zväzku.⁸⁴ Týmto právnym predpisom sa zlepšilo postavenie nevydatých žien, ktoré sa vďaka nemu vymanili spod poručníctva otca a až do uzavretia manželstva boli právne samostatnými osobami.⁸⁵ Podľa § 3 zákonného článku č. XX z roku 1877⁸⁶ bolo dievčatám aj chlapcom umožnené voľne disponovať so svojím eventúalnym príjmom po dosiahnutí 14. roku života.⁸⁷ V tomto prípade ide o významný medzník súvisiaci s právom ženy slobodne nakladať so svojím majetkom. Vo vývoji manželského práva v Uhorsku boli dôležité zákonné články

79 DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 305.

80 DUDEKOVÁ, G. *Právne postavenie ženy...*, s. 383.

81 PALATOVÁ, K. – KRAUSOVÁ, V. – HAVELKOVÁ, T. *Žena pohľadom právnych norem...*, s. 505.

82 Podrobnejšie MÁDAY, Andor. *A magyar nő jogai multban és jelenben* [online]. Budapest : Athenaeum, 1913. 215 s. [cit. 2022-12-05]. Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/maday_andor_a_magyar_no_jogai_a_multban_es_jelenben.pdf>.

83 1874. évi XXIII. törvénycikk a nők teljeskorúságáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87400023.TV&targetdate=&printTitle=1874.+%C3%A9vi+XXIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

84 DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 306.

85 Právna samostatnosť nevydatých žien a dispozičné právo s majetkom predstavovalo istú formu zrovnoprávnenia žien s mužmi po právnej stránke. V predlitavskej časti monarchie ostávala žena pod poručníctvom otca. Jeho postavenie v rodine totiž zakotvoval *Občiansky zákonník*. Dispozičné právo s majetkom bolo v rámci rodiny tiež vyhradené len mužovi, ako to bolo aj v ďalších európskych krajinách. DUDEKOVÁ, G. *Právne postavenie ženy...*, s. 382.

86 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87700020.TV&targetdate=&printTitle=1877.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

87 FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. 3. vyd. Šamorín : Heuréka, 1998, s. 45.

č. XXXI, č. XXXII a č. XXXIII z roku 1894⁸⁸ a zákonné články č. XLII a č. XLIII z roku 1895,⁸⁹ ktoré okrem iného zakotvili povinný civilný sobáš i možnosť definitívnej rozluky manželstva (v súčasnom chápaní rozvod manželstva), pričom rozvedené osoby mohli uzavrieť ďalšie manželstvo. Primárnym cieľom týchto zákonných článkov však nebolo zlepšenie postavenia žien. Ich zámerom bolo riešiť problém týkajúci sa vzťahu štátu a cirkvi. Hlavný argument za zavedenie povinného civilného sobáša bola snaha riešiť otázku zmiešaných manželstiev katolíkov s nekatolíkmi, a teda úsilie zjednotiť predpisy, ktoré dovtedy v Uhorsku podliehali až deviatim cirkevným poriadkom. S tým súviselo aj zavedenie štátnych matrik sobášených.⁹⁰

Po vzniku Československej republiky bolo v platnosti dočasne ponechané rakúske právo pre české krajiny a uhorské právo pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi.⁹¹ V českých krajinách teda naďalej platila väčšina zákonov z *Občianskeho zákonníka*, ktorý zachovával patriarchálne usporiadanie rodových vzťahov vo väčšej miere, ako to bolo v prípade uhorského manželského práva. Uhorské zvykové právo a liberálne právne predpisy, ktorými bol zavedený povinný civilný sobáš, ale aj umožnená definitívna rozluka manželského zväzku i pre katolíkov, ostali v platnosti na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Civilný sobáš a rozluka manželstva boli považované za uhorské špecifikum, ktoré liberáli považovali za pokrokové, ale konzervatívci ich vnímali ako narušenie zaužívaných spoločenských zásad. Uhorské zvykové právo spolu s liberálnymi zákonmi prijatými v roku 1894 ovplyvnili život žien v pozitívnom zmysle slova. Primárnym cieľom však bolo oslabenie moci a vplyvu katolíckej cirkvi v Uhorsku. Podobne to bolo aj v súvislosti s ostatnými právnymi predpismi, ktoré prispeli k po-

88 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400031.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXI.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>. 1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400032.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>. 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400033.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXIII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

89 1895. évi XLII. törvénycikk az izraelita vallásról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89500042.TV&targetdate=&printTitle=1895.%20%C3%A9vi%20XLII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>. 1895. évi XLIII. törvény a vallás szabad gyakorlásáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89500043.TV&targetdate=&printTitle=1895.%20%C3%A9vi%20XLIII.%20t%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=1000ev>>.

90 DUDEKOVÁ, G. *Právne postavenie ženy...*, s. 383.

91 MALÝ, Karel et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : LINDE, 1997, s. 357.

stupnému vymaňovaniu sa žien spod právomoci mužov. Tie boli tiež viac vedľajším dôsledkom ako primárnym cieľom. Uvedené platí rovnako aj pre niektoré zákony, ktoré boli prijaté v novovzniknutej Československej republike.⁹²

V § 106 ústavy z roku 1920 bola zakotvená zásada rovnosti pohlaví: „*Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.*“⁹³ Napriek tomu ostali naďalej v platnosti viaceré právne ustanovenia, ktoré boli v rozpore s touto zásadou.⁹⁴ Spoločenská emancipácia žien však mala v novovytvorenom štáte lepšie podmienky, ako to bolo v bývalom Rakúsko-Uhorsku. Prekážky v prístupe žien k vysokoškolskému štúdiu boli aspoň formálne odstránené, rovnako ako bolo ženám umožnené uplatniť sa v povolaniach, ktoré v minulosti obsadzovali výhradne muži.⁹⁵

1.4 Dobové názory na vzdelávanie dievčat a platenú prácu žien

Názory na postavenie a úlohu žien v spoločnosti neboli jednotné. Dokonca môžeme hovoriť o existencii protichodných postojov, ktoré spoločnosť rozdeľovali nielen v 19. storočí, ale aj počas prvej polovice 20. storočia. Predstavovali široké spektrum – od antifeministických prejavov až po presvedčenie o potrebe emancipácie žien. Ich pestrosť dokladajú dobové práce. V druhej polovici 19. storočia došlo k výraznému nárastu počtu publikácií venujúcich sa práve vzdelávaniu dievčat a žien v Uhorsku. Práce s touto tematikou boli publikované v rozličných novinách a časopisoch, od regionálnej dennej tlače, cez týždenníky určené širokej verejnosti, ako napr. *Családi Kör*, až po odborné periodiká vydávané pre pedagógov, medzi ktoré patrila *Magyar Paedagogia*.⁹⁶ Niektoré práce s charakterom štúdie vyšli aj samostatne. Jednou z nich bola publikácia s názvom *Gazdasági nőnevelés és megélhetés* (Hospodárske vzdelávanie žien a živobytie),

92 DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 309-310.

93 Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. In *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Dokumenty* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

94 Manželské a rodinné právo sa nepodarilo unifikovať počas celého trvania medzivojnového Československa. Rovnosť pohlaví, ktorá bola zakotvená v ústave z roku 1920, ostala preto po celý čas v rozpore s jednotlivými zákonmi rodinného práva. K unifikácii došlo až v roku 1949 zákonom o rodine č. 265. Manželské a rodinné právo na našom území tak bolo unifikované po prvýkrát. DUDEKOVÁ, G. – LENGYELOVÁ, T. *Premeny právneho postavenia žien...*, s. 314.

95 DUDEKOVÁ, G. *Vplyv Veľkej vojny...*, s. 170.

96 PUKÁNSZKY, Béla. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné na internete: <<http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/noneveles/index.html>>.

ktorú napísal košický biskup Ágost Fischer-Colbrie.⁹⁷ Dobová morálka, predsudky a predstavy o úlohe žien v spoločnosti obmedzovali nielen vzdelávanie dievčat, ale aj ich následné uplatnenie v pracovnej oblasti.

Podľa jedného z argumentov mala žena nadobudnutím vyššieho vzdelania (ako toho, ktoré poskytovali ľudové školy) a vykonávaním prác určených výlučne mužom stratiť svoju ženskosť. Ak by navyše nenaplnila svoju primárnu úlohu, teda úlohu matky, spreneverila by sa spoločenským i náboženským princípom.⁹⁸ Pál Tóth, riaditeľ vyššej dievčenskej školy v Miškovci, vydal v roku 1881 knihu s názvom *Leányaink és jövőjük* (Naše dievčatá a ich budúcnosť), v ktorej vychádzal z presvedčenia, že ženy a muži sú po fyzickej i duševnej stránke úplne odlišní: „*Hned' ako žena zanechá domácu atmosféru, aby sa zapojila do verejného života, jej pozícia je porušená. Z vlastností, ktoré ženu robia ženou, stráca peknú vznešenú formu, a napriek všetkému úsiliu nemôže nahradiť muža.*“⁹⁹

Spisovateľ a učiteľ pôsobiaci na dievčenskej meštianskej škole v Budapešti Elek Kerékgyártó vyjadril vo svojom článku názor, podľa ktorého si životné poslanie ženy obvykle nevyžadovalo „*pokročilé vedy*“. Žena však mala mať správny úsudok, prehľad a „*osvietenú myseľ*“. Vzhľadom na to sa dievčatá mali vzdelávať tak, aby si učivo osvojili, vedeli ho samé spracovať a na základe toho ďalej rozvíjať prostredníctvom samovzdelávania. Autor článku sa domnieval, že hoci by žena pochopila riešenie matematických rovníc, poznala by najväčšie diela zo svetovej literatúry, hrala by na klavíri ako umelec alebo by plynule hovorila niekoľkými cudzími jazykmi, ale neporozumela by svojim úlohám v domácnosti a nemala by o nich záujem, nikdy by sa z nej nemohla stať „*skutočná duša rodiny, strážny anjel manžela, ozajstná uhorská žena a matka*“.¹⁰⁰

Tradičné poslanie ženy v rodine zdôrazňovala aj riaditeľka dievčenskej meštianskej školy v Komárne Sarlota Geőcze: „*[...] miesto ženy je v rodinnom kruhu, jej ríšou je domáce ohnisko.*“¹⁰¹ Podľa jej mienky nemohla byť mimo tohto rodinného kruhu žiadna žena šťastná. Za vhodné však považovala vzdelávanie dievčat na vyšších dievčenských školách, namiesto vzdelávania v meštianskych školách. Počas vyučovania mal byť podľa nej kladený dôraz na predmety, ktoré dokázali dievčatá pripraviť na poslanie žien v rodine (psychológia, pedagogika, zdravotveda), ako aj na predmety rozvíjajúce ženskú povahu (estetika či literatúra).¹⁰²

97 FISCHER-COLBRIE, Ágost. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés*. Kassa, 1910. 17 s.

98 DUDEKOVÁ, G. *Diskurz o poslaní vzdelaných žien...*, s. 99.

99 Citované podľa PUKÁNSZKY, B. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online].

100 KERÉKGYÁRTÓ, Elek. *Leányaink neveléséről és oktatásáról*. In *Magyar Paedagogia*, 1895, roč. 4, č. 1, s. 21, 23.

101 GEŐCZE, Sarolta. *A leányok középfoké oktatásáról*. In *Magyar Paedagogia*, 1892, roč. 1, č. 1, s. 214.

102 GEŐCZE, S. *A leányok középfoké oktatásáról...*, s. 219.

Noviny *Pannonia* v septembri 1895 kritizovali skutočnosť, že hoci denná tlač na začiatku školského roka venovala veľkú pozornosť otázke vzdelávania, zaoberala sa len vzdelávaním chlapcov a úplne ignorovala problematiku vzdelávania dievčat. Podľa autora/ky článku s názvom *Frauenerziehung* (Vzdelávanie žien) sa v tlači odrážal nielen spôsob myslenia spoločnosti, ale aj to, že ani samotní odborníci na vyučovanie sa nezaoberali otázkou vzdelávania dievčat. Vzorom mali byť pritom krajiny ako Dánsko, Švédsko a Nórsko, ktoré sa dlhodobo zaoberali ženskou otázkou. V článku sa ďalej písalo o tom, že v spojitosti s problematikou vzdelávania dievčat stáli v Európe proti sebe dve extrémne tendencie. Prvý smer spochybňoval morálnu stránku intenzívnej výchovy dievčat a ich miesto videl len v rodine. Vo vtedajších podmienkach išlo však o neudržateľnú tendenciu, keďže bolo nevyhnutné poskytnúť ženám také vzdelanie, ktoré im malo dopomôcť k získaniu práce a zabezpečeniu živobytia. Druhým, tiež neudržateľným smerom, bola úplná emancipácia žien. Malo ísť o rovnako škodlivú tendenciu, nakoľko žena mohla byť naozaj šťastná len po boku milujúceho manžela a svojich detí. Ženám malo byť preto poskytnuté vzdelanie len za tým účelom, aby sa v prípade potreby dokázali o seba postarať samé. Dievčatá z vyšších vrstiev spoločnosti mali navštevovať vzdelávacie inštitúcie, ktoré by pozdvihli ich vzdelanie na vyššiu úroveň. Avšak pre dievčatá z chudobnejších rodín bolo potrebné zakladať odborné školy s praktickým zameraním, kde by prebiehala teoretická výučba spolu s praktickým vyučovaním, aby sa ich absolventky mohli v prípade núdze užiť samé. Praktické vzdelávanie dievčat zabezpečovali napr. kurzy pre poštové služby a telegrafiu a pre vzdelávanie pokladničiek alebo účtovníčok. Školy, v ktorých sa vyučovalo šitie, pranie, tkanie, vedenie domácnosti, záhradníctvo, hydinárstvo a pod., boli takisto vhodné pre dievčatá, pričom zručnosti a vedomosti v nich nadobudnuté mohli v prípade potreby využiť na zabezpečenie vlastného živobytia. Takéto školy neboli v rozpore so ženskou prirodzenosťou, pričom ženám mimo vlastného rodinného kruhu pomáhali prežiť. Autor/ka článku sa navyše domnieval/a, že dievčatá mali byť v školách vzdelávané len učiteľkami ženami. Učitelia muži mali byť z ich vyučovania úplne vylúčení, aby dievčatá neboli zvädzané k nemravnosti.¹⁰³

Otázku, či dievčatá vôbec boli vychovávané tak, aby z nich raz boli dobré matky, si kládol Ignác Hohenauer.¹⁰⁴ Vzhľadom na to, že dievčatá mali možnosť študovať na meštianskych a vyšších dievčenských školách, učiteľských ústavoch, obchodných a hospodárskych ústavoch, predpokladal, že zo žiačok týchto škôl sa stanú učiteľky a úradníčky, ktoré aj keď sa vydajú, budú natoľko zaneprázdnené, že si nebudú vedieť poradiť s výchovou vlastných detí.¹⁰⁵

103 Frauenerziehung. In *Pannonia*, 1895, roč. 24, č. 72, s. 1-2.

104 Ignác Hohenauer bol žurnalistom, redaktorom *Felvidéki Közlöny* a *Pannonia*, vychovávateľom, súkromným učiteľom kreslenia a učiteľom francúzštiny na gymnáziu premonštrátov v Košiciach.

105 HOHENAUER, Ignác. Az anya. In *Felsőmagyarország*, 1906, roč. 22, č. 215, s. 1-2.

Ilona Stetina Sebestyénne sa domnievala, že dievčatá nemohli byť vychovávané iba pre rodinný život, hoci sa vo všeobecnosti verilo, že žena mohla nájsť šťastie len v rodine.¹⁰⁶ Nie každá žena totiž mohla mať vlastnú rodinu a okrem toho sa niekedy práve v záujme rodiny vyžadovali určité obete, napr. vo forme práce a často to mohla byť práca mimo domu.¹⁰⁷

Podľa pedagóga, spisovateľa a slovenského národovca Samuela Ormisa mali dievčatá dostať aspoň také vzdelanie, aby sa mohli uplatniť ako učiteľky či lekárkky: „*Sám život ukazuje, kde si samostatná žena poctivú výživu hľadať má, a síce: skrze vyučovanie mládeže, a to nielen v ručných prácach, ale i v naukách a vedach. Ďalej lekárstvo je tiež primerané pole ženskému pohlaviu, [...]. Niektorí vravia, žeby i právnicko študovať a pravoty viesť mohla žena, ale to nech sám život rozhodne. My len to odporúčame, aby dcéram slovenským taká vzdelanost' prístupnou učinená bola, žeby aspoň počiatočné školy dedinské spravovať mohli.*“¹⁰⁸

Publikácia *Výchoveda pre seminaristov a rodičov*, v ktorej Ormis prezentoval svoje myšlienky, bola vydaná v roku 1871. O necelých 40 rokov po vydaní jeho knihy, v dobe, ktorá už dievčatám a ženám poskytovala úplne iné možnosti, kritizoval košický biskup Ágost Fischer-Colbrie práve nadbytok učiteliek. Ako príklad uviedol výrok nemenovaného bývalého ministra školstva a náboženstva: „*[...] ak by boli na desať rokov všetky ženské učiteľské ústavy v našej krajine zavreté, stále by ostalo dostatok diplomovaných učiteliek na voľné pozície na celých desať rokov.*“¹⁰⁹ Veľký záujem žien o pozíciu učiteľky tkvel podľa neho v potrebe zabezpečenia vlastného živobytia. V minulosti ženy vykonávali oveľa viac domácich prác. Domácou výrobou si zabezpečovali všetko potrebné pre stravovanie i odievanie, pričom v domácnosti našli uplatnenie okrem manželky a dcér i tety, švagriné a iné príbuzné. S rozvojom priemyslu ale došlo aj v tejto oblasti k zmenám. Podľa Ágosta Fischera-Colbrieho prešli ženy od výroby v domácnosti k nakupovaniu, a tak už nebola potrebná práca žien v domácnosti: „*Doma už teraz nemajú prácu príbuzné, dokonca ani domáce panie. A potom sa jedného pekného dňa zrodil nový typ: dáma v kaviarni, ktorá dá obed pre svoju rodinu priniesť z reštaurácie a svoj voľný čas trávi v kaviarni – pri cigarete a kartách. [...]* Mladí muži si stokrát rozmyslia, než si založia domov, ktorý nie je domovom, a privedú si domov ženu, s ktorou sa potom budú baviť len v kaviarni.“¹¹⁰

106 Ilona Stetina Sebestyénne bola učiteľkou, neskôr riaditeľkou budapeštianskej ženskej priemyselnej školy a autorkou viacerých učebníc pre dievčenské meštianske školy a vyššie dievčenské školy.

107 SEBESTYÉNNÉ, Stetina Ilona. A nőnevelés feladatai. In *Felsőmagyarország*, 1906, roč. 22, č. 67, s. 2-3.

108 ORMIS, Samuel. *Výchoveda pre seminaristov a rodičov*. Diel prvý. Veľká Revúca : Nakladateľský spolok, 1871, s. 107.

109 FISCHER-COLBRIE, Á. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés...*, s. 1.

110 FISCHER-COLBRIE, Á. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés...*, s. 6.

Podľa košického biskupa sa práca ženy v domácnosti stala zbytočnou, a s ňou tiež aj samotná domáca pani. Toto považoval za príčinu klesajúceho počtu sobášov. S menšou šancou na uzavretie manželstva sa súčasne spájal aj boj žien o zamestnanie na pozícii učiteľky, telefonistky či poštárky, čím si slobodné ženy chceli zabezpečiť iný zdroj obživy. Ágost Fischer-Colbrie však ženám, slobodným i tým vydatým, odporúčal návrat k práci v domácnosti. Navyše vzdelané ženy nemali podľa jeho názoru zanedbávať vlastnú rodinu kvôli platenej práci, napr. kvôli povolaniu učiteľky, keďže zanedbávanie povinností v rodine a prenechanie výchovy a starostlivosti o deti iným ľuďom sa mohlo odraziť na duševnom vývoji detí alebo dokonca v ekonomickom úpadku rodiny. Kvôli tomu sa manželky a matky mali venovať iba hospodárskej práci, vďaka ktorej by svojej rodine dokázali ušetriť, resp. zarobiť peniaze. Existovalo mnoho odvetví, v ktorých sa ženy mohli uplatniť, keďže v nich boli „schopnejšie ako muži“. Spadali sem nielen práce v kuchyni, ale aj kvetinarstvo, mliekarstvo, príprava syrov, hydinárstvo či výroba hodvábu. Takýto druh práce mohol podľa Fischera-Colbrieho vystúpiť i z rámca domácnosti. Ak mala žena vlastný kapitál, mohla sa venovať záhradnému hospodáreniu, alebo si založiť hydinársku farmu.¹¹¹

Aj z pohľadu evanjelického farára, prekladateľa a sociológa Jána Lajčiaka práve pribúdanie nevydatých žien podnietilo snahu dievčat získať vzdelanie, a následne aj adekvátne zamestnanie, aby si dokázali zabezpečiť existenciu: „*Ako inde, tak i u nás nie každému vzdelanému dievčaťu je dopriate dostať sa do tichého prístavu domácnosti [...]. Poštárska, učiteľská, úradnícka dráha konajú teda v živote našich slovenských dievčat znamenitú službu.*“¹¹² Uplatnenie žien v pracovnej oblasti však videl ako dočasné riešenie: „*Že našim slovenským dievčatám naskrze nejde o to, aby v týchto povolaniach celý svoj život strávili, vysvitá jednoducho i z toho, že každá, ktorej sa naskytne príležitosť vydaja, ochotne odhodí pero i paličku a s radosťou si dá na hlavu čepiec.*“¹¹³

O povolaní úradníčky sa písalo ako o akejsi „*čakárni na manželstvo*“ aj v dobovej periodickej tlači, kde sa v súvislosti s touto mienkou objavovali články, ktoré sa o úradníčkach vyjadrovali s ironickým podtónom: „*Ak dievča z kancelárie nie je rozhodnuté stať sa starou dievkou, môže svoje povolanie považovať skutočne len za čakáreň pred svadbou, čakáreň na manželstvo. Jej kariéra, aj keď ju berie tak vážne, totiž väčšinou neponúka žiadny pokrok. Úradníčka vždy zostane zamestnankyňou. Je nepravdepodobné, že by sa stala šéfom alebo podnikateľom, už len preto, že zvyčajne nemá potrebný kapitál na podnikanie, a práve nedostatok majetku je to, čo ju núti do kariéry. Aj keby sa našli bohaté*

111 FISCHER-COLBRIE, Á. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés...*, s. 11-13.

112 Publikáciu *Slovensko a kultúra* napísal Ján Lajčiak ešte v predprevratovom období. Prvýkrát však bola vydaná až v roku 1920. Citované podľa LAJČIAK, Ján. *Slovensko a kultúra* [online]. Zlatý fond denníka SME, 2008. [cit. 2020-05-18]. Dostupné na internete: <https://zlaty-fond.sme.sk/dielo/295/Lajciak_Slovensko-a-kultura/1>.

113 Citované podľa LAJČIAK, Ján. *Slovensko a kultúra* [online].

dámy, ktoré by nastúpili do obchodných kancelárií a založili by vlastný podnik alebo spoločnosť, potom by úbohým úradníckam dali aspoň falošnú nádej, že otroctvo v tejto kariére nie je večné.“¹¹⁴

Rozporuplné názory vyvolávalo povolanie herečky. Pokým na jednej strane boli herečky oslavované, na strane druhej ich spoločnosť kritizovala. Toto povolanie bolo totiž považované za jednu z možností pre dievčatá a ženy, ako si môžu jednoduchšie nájsť budúceho manžela: „Jedinou kariérou, ktorej sa môže žena zo strednej vrstvy s dnešnými spoločenskými pomermi a prevládajúcim svet názorom v dnešnej spoločnosti venovať, je kariéra herečky alebo inej umelkyne. Zaujímavý a vďačný charakter danej ťažkej práce je lesk javiska, sláva, ktoré robia danú kariéru žiaducou. A keď chýba talent, nie je to až taký problém. Vydať sa z javiska bez vena je miliónkrát ľahšie ako inak, a tak sa z chudobného meštianskeho dievčaťa, ak strávilo na javisku chvíľku bez talentu, stane bohatá meštiacka žena. Javisko keď v tomto prípade nepredstavuje slávu, stane sa odbočkou nato, aby mladá žena zo svojej spoločenskej vrstvy prestúpila do majetkovo pohodlnejšej vrstvy.“¹¹⁵

Dobová periodická tlač prinášala svojim čitateľom aj informácie o nových publikáciách zaoberajúcich sa ženskou otázkou. Noviny *Felsőmagyarország* porovnávali spomínanú knihu košického biskupa Ágosta Fischera-Colbrieho *Gazdasági nőnevelés és megélhetés* s knihou *A kenyérkereső asszony* (Žena živiteľka) od Naudine de Grobois Hollósné.¹¹⁶ Tieto dve publikácie totiž prezentovali diametrálne odlišné názory na prácu žien. Ágost Fischer-Colbrie sa snažil poukázať na nebezpečenstvá hroziace ženám, ktoré zastávali pozíciu živiteľky rodiny. Upozornil na pracovné oblasti, ktoré boli už v tej dobe preplnené ženami, a v ktorých, podľa jeho názoru hrozila ženám nielen niekoľkoročná nezamestnanosť, ale vyžadovali si aj niekoľkoročné vzdelávanie. Vzdelávanie dievčat malo byť podľa neho prispôsobené ich neskoršej úlohe manželky a matky. Naopak, druhá kniha hovorila o zarábajúcej žene, ktorá sa vzdelávala a dokázala sa uplatniť v rôznych profesiách. A ak išlo o manželku, tá bola nevyhnutnou pomocníčkou pri vedení rodiny po boku manžela. Podľa Naudine de Grobois Hollósné sa ženy mali vzdelávať, aby sa užívali. Autor/ka novinového článku, porovnávajúcего tieto dve publikácie, sa zamýšľal/a nad tým, či by bolo možné zabezpečiť žene živobytie a blahobyť, ak by bola vychovávaná len jednostranne pre úlohu gazdinej, manželky a matky. Podľa jeho/jej mienky mal košický biskup medzi povolania, ktoré boli preplnené ženami, zahrnúť aj manželstvo, keďže kvôli eko-

114 Dolgozó nők. In *Pesti Napló*, 1911, roč. 62, č. 81, s. 6.

115 Dolgozó nők. In *Pesti Napló*, 1911, roč. 62, č. 81, s. 6.

116 Naudine de Grobois Hollósné bola novinárkou a prvou maďarskou ženou, ktorá sa stala stálou zamestnankyňou denníka. Pracovala v redakcii *Budapesti Hírlap* a *Esti Újság*.

onomickej situácii a náročným životným podmienkam sa muži nehrnuli do manželského zväzku, v ktorom by mali povinnosť doživotne živiť svoju manželku.¹¹⁷ Iné to bolo v prípade chudobnejších vrstiev obyvateľstva, pretože tam muži videli v manželke „starostlivú slúžku“ a spolupracovníčku, ktorej starostlivosť si nevyžadovala ani dennú mzdu. Stredná vrstva obyvateľstva však uvažovala inak. Podľa autora/ky novinového článku by však uškodila akákoľvek jednostranná výchova dievčat, či už by to mala byť výchova zameraná na úlohu manželky, alebo naopak, išlo by o výchovu dievčat, ktorá by ich pripravovala len na úlohu živiteľky rodiny. Ideálna mala byť stredná cesta, kedy by sa domáca výchova orientovala na prípravu dievčat na úlohu cnostnej a dobrej manželky a škola by dievčatám poskytla vzdelanie nevyhnutné na to, aby sa dokázali samé užiť, pretože: „[...] morálka a duch manželstva neuškodí ani samostatnej žene a manželke nikdy nie je na škodu, ak jej vedomosti a vzdelanie presahujú rámec chovu hydiny a kuchárskych kníh.“¹¹⁸

Lenže pokiaľ sa chlapci zo strednej vrstvy na svoju kariéru pripravovali niekoľko rokov, dievčatá sa príprave na konkrétne zamestnanie venovali zvyčajne len niekoľko mesiacov alebo rok: „*Len čo ukončia štyri triedy meštianskej školy a vypočujú si jeden – dva lacné kurzy, už sa usilujú o kariéru živiteľa.*“¹¹⁹ U dievčat neboli vítané profesie, na vykonávanie ktorých bola potrebná niekoľkoročná príprava. Z toho dôvodu nemohli získať zamestnanie vyžadujúce si vyššiu kvalifikáciu a boli nútené žiť len z nízkych platov. Podľa Naudine de Grobois Hollósné bol v Uhorsku dopyt po odborne vyškolených a spoľahlivých zamestnankyniach až o 50 % vyšší ako ponuka.¹²⁰

117 Učiteľ vyššej dievčenskej školy v Košiciach Gusztáv Möszl sa domnieval, že dôvodom, pre ktorý bolo uzatváranie manželstva v kruhoch inteligencie menej časté, neboli len „ťažké časy“ ale najmä „moderná“ výchova dievčat. Kritizoval, že mladé dievčatá sa zúčastňovali plesov a večierkov. Dokonca aj dcéry z meštianskych rodín túžili po drahých šatách a šperkoch, pričom slušne vychované dievča ovládajúce domáce práce bolo raritou. Autor hľadal odpoveď na otázku, či bola za tento stav zodpovedná škola alebo rodina, prípadne obe. Podľa jeho názoru to bol dôsledok hlavne rodinnej a v rámci toho matkinej výchovy (ktorá nebola taká, aká mala byť), a nešlo teda o následok vzdelávania a výchovy v škole. Matka bola vo výchove dcéry slabá a otec buď nemal čas alebo nechcel do výchovy zasahovať. Avšak aj školstvo malo určité nedostatky. Neplnilo si svoje povinnosti v plnom rozsahu, keďže pod vplyvom nesprávnej organizácie nebolo schopné odstrániť chyby spôsobené spomenutou domácou výchovou dievčat. Vzdelávanie dievčat bolo totiž riadené a kontrolované mužmi – učebné osnovy a pokyny pre všetky dievčenské vzdelávacie inštitúcie pripravovali muži. Do tohto procesu mali byť podľa Gusztáva Möszla zapojené aj ženy. Navrhoval, aby ženy a muži spoločne určovali cieľ, organizáciu a systém dievčenských škôl. Riadenie vzdelávania dievčat však podľa neho nemalo byť prenechané ženám. Eszmetöredékek a nőnevelés köréből. In *Felsőmagyarország*, 1905, roč. 21, č. 116, s. 1-3.

118 A nőkérdés. In *Felsőmagyarország*, 1910, roč. 26, č. 176, s. 2.

119 HOLLÓSNÉ, de Grobois Nandin. *A kenyérkereső asszony. Pályaválasztás előtt álló nők* [online]. Budapest : Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságállalata, 1910, s. 7 [cit. 2024-02-24]. Dostupné na internete: <https://mtda.hu/books/hollosne_de_grobois_nandin_a_kenyerkereso_asszony.pdf>.

120 HOLLÓSNÉ, de G. N. *A kenyérkereső asszony...*, s. 7.

Podľa autorky knihy *A kenyérkereső asszony* sa však každé dievča malo pripravovať na zamestnanie s odhodlaním a usilovnosťou, pričom malo byť povinnosťou rodiča umožniť dcére takúto prípravu, a tým aj príležitosť zarobiť si na slušné živobytie, ak by to bolo potrebné, pretože ani najväčšie bohatstvo a najšťastnejšie manželstvo nebolo dostatočnou zárukou proti biede.¹²¹ Najmä dievčatá z niektorých zámožnejších rodín boli už v tom čase vychovávané tak, aby sa v prípade potreby vedeli uživiť vlastnou prácou. Ak by sa ocitli v núdzi, mohli získať zamestnanie, ktoré by im umožnilo zarobiť si na živobytie a neboli by odkázané na pomoc príbuzných. Viaceré dcéry z bohatých rodín sa totiž po smrti rodičov alebo v dôsledku nešťastného manželstva ocitli v takej ťažkej situácii, že si na živobytie museli zarábať vlastnými rukami.¹²² Veľkým nedostatkom ženského vzdelávania však podľa Naudine de Grobois Hollósné bolo to, že dievčatá nepripravovalo na praktický život, ale poskytovalo im často iba všeobecné vedomosti.¹²³

Vzdelanie žien na vyššom stupni, ktoré malo vraj škodlivý vplyv na rozvoj rodinného života, čoho príkladom v tej dobe už mali byť vyspelé krajiny, odsúdil/a autor/ka článku *A magasabb nőképzés* (Vyššie vzdelanie žien) uverejneného v roku 1895 v novinách *Felsőmagyarország*. Úlohou ženy podľa neho/nej mala byť výchova detí. Autor/ka navyše tvrdil/a, že žena, ktorá už „*ochutnala sladký nektár vedy*“, nebola vhodná na výchovu detí. Autor/ka odsudzoval/a vysokoškolské vzdelávanie žien a udeľovanie diplomov ženám. Dôvodom bolo aj potenciálne zvyšovanie počtu pracovníkov, a s tým súvisiace znižovanie ceny práce. Problém videl/a hlavne v takom znížení ceny práce, ktoré by spôsobilo nemožnosť zabezpečiť prácou potrebný príjem pre výživu jednotlivca, a najmä sa obával/a toho, že v manželstve by boli obaja manželia nútení mať dostatočný príjem na zabezpečenie rodiny, resp. že by ani spolu nedokázali zarobiť toľko, ako v minulosti zarobil muž, ktorý sám dokázal uživiť rodinu.¹²⁴

Obmedziť prístup žien k vysokoškolskému štúdiu sa snažil poslanec Károly Kmety, ktorý sa v roku 1907 v uhorskom parlamente vyjadril, že: „*Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou*.“¹²⁵ Dôvodom mal byť všeobecne zakorenený názor, podľa ktorého sa vzdelané ženy mali vymykať dobovým normám a vzdáť sa tradičným uhorským ženám.

121 HOLLÓSNÉ, de G. N. *A kenyérkereső asszony...*, s. 8.

122 Társadalmi glosszák. In *Felsőmagyarország*, 1904, roč. 20, č. 63, s. 1-2.

123 HOLLÓSNÉ, de G. N. *A kenyérkereső asszony...*, s. 9.

124 A magasabb nőképzés. In *Felsőmagyarország*, 1895, roč. 11, č. 284, s. 1.

125 Citované podľa KÉRI, Katalin. Kmety képviselő úr és a „női szörnyetegek“. Egy 1907-es parlamenti felszólalás sajtóvisszhangja. In *Iskolakultúra* [online], 1996, roč. 6, č. 3, s. 102 [cit. 2020-01-26]. Dostupné na internete: <https://real-j.mtak.hu/11029/3/Iskolakultura_1996_03.pdf>.

2 VYŠŠIE VZDELÁVANIE DIEVČAT A ŽIEN

Vzdelávanie dievčat na elementárnej úrovni bolo právne ukotvené koncom 18. storočia v súvislosti so zavedením povinnej školskej dochádzky. Podrobnejšie sa vzdelávaniu dievčat venovalo druhé *Ratio educationis* z roku 1806. Dievčatá, ktoré pochádzali z nižších spoločenských vrstiev, sa mali naučiť písať, čítať a počítať, mali mať poznatky z náboženstva, ako i ručných prác, ktoré vykonávali ženy v dedinskom prostredí. Dievčatá z meštianskych rodín alebo rodín príslúchajúcich k nižšej a strednej šľachtickej vrstve sa okrem uvedených predmetov mali vzdelávať i v uhorských dejinách, biblických príbehoch, krasopise a domáciach prácach zodpovedajúcich ich spoločenskému statusu. Príslušníčky aristokracie sa vzdelávali navyše aj v etike, zemepise, nemeckom a francúzskom jazyku. Druhé *Ratio educationis* nenariaďovalo rozdielnú výučbu len podľa stavovskej príslušnosti, ale zdôrazňovalo i oddelenú výučbu dievčat a chlapcov.¹²⁶ Nariadenie *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* (Predpisy pre ľudové školy v Uhorsku) z roku 1845 tiež prikazovalo oddelené vzdelávanie chlapcov a dievčat, čo malo zabezpečiť vytvorenie ľudových škôl, prípadne učební osobitne pre chlapcov a osobitne pre dievčatá. V praxi sa však tento predpis nerealizoval kvôli nedostatku finančných prostriedkov. Oddelené vzdelávanie bolo teda potrebné riešiť iným spôsobom, a to tak, že výučba dievčat prebiehala buď v inom čase, teda mimo vyučovania chlapcov, alebo museli dievčatá sedieť aspoň oddelene od chlapcov.¹²⁷

Vyššie vzdelanie bolo v prvej polovici 19. storočia prístupné zvyčajne len dievčatám, ktoré patrili do vyšších šľachtických vrstiev.¹²⁸ Väčšinou sa realizovalo v rámci rodiny alebo v cirkevných rádoch a komunitách. Nakoľko absentovalo štátne inštitucionalizované vzdelávanie pre dievčatá, vzniklo široké spektrum súkromných ústavov, ktoré zakladali súkromné osoby a cirkvi, ale aj dediny

126 BORBÍRÓ, Fanni. „A nő szüli ugyan a férfit, de a férfi alkotja a törvényt“. A nők helyzete és a nőkérdés alakulása a 19. századi Magyarországon. In *Árkádia szakmódszertani portál* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné na internete: <http://arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO004_TAN_borbiro.pdf>.

127 Magyarország elemi tanodáinak szabályai. In *Religio és Nevelés*, 1845, roč. 3, č. 39, s. 307-311.

128 KODAJOVÁ, D. *Odborné vzdelávanie...*, s. 150.

a mestá.¹²⁹ Problematika vyššieho vzdelávania dievčat sa dostala do popredia vďaka hnutiu za rovnoprávne postavenie žien v druhej polovici 19. storočia, nakoľko získanie vyššieho vzdelania bolo základným predpokladom a krokom k zrovnoprávneniu žien s mužmi. V Uhorsku sa začalo intenzívnejšie diskutovať o vyššom vzdelávaní žien po roku 1867. Nehľadalo sa však riešenie tejto problematiky z hľadiska metodiky, čiže spôsobu vyučovania dievčat. Išlo skôr o úvahy, či vôbec dievčatá potrebujú vyššie vzdelanie ako to, ktoré im môže poskytnúť ľudová škola. Úvahy o ďalšom vzdelávaní dievčat po ukončení štvrtého ročníka ľudovej školy sa navyše orientovali na poslanie ženy v rodine a domácnosti, preto tu môžeme hovoriť viac o výchove dievčat ako o ich vzdelávaní. Dievčatá mali byť v školách vedené najmä k tomu, aby sa z nich raz stali dobré manželky, matky a gazdiné v domácnosti. Tento účel dokázali najlepšie spĺňať súkromné alebo kláštorne dievčenské výchovné a vzdelávacie ústavy, v ktorých sa dievčatá zaoberali najmä domácimi prácami, ženskými ručnými prácami, hudobnou výchovou a cudzími jazykmi.¹³⁰

2.1 Súkromné dievčenské výchovné a vzdelávacie ústavy

Súkromné dievčenské školy a výchovné ústavy existovali v Košiciach najneskôr od polovice 19. storočia. V marci 1851 sa mal v Košiciach otvoriť väčší vzdelávací ústav pre slobodné dievčatá, v ktorom sa mali nielen vzdelávať, ale malo im v ňom byť poskytované aj ubytovanie a strava. Ústav plánoval otvoriť Fridrik Beer s manželkou.¹³¹

V januári 1859 sa v dobovej tlači objavila informácia o tom, že Emma Orzovenszky-Büttner otvorila v Košiciach dievčenský výchovný ústav.¹³² Už v decembri 1860 plánovala svoj ústav rozšíriť, a to nielen čo sa týkalo počtu miestností a ročníkov, ale aj vyučovacích predmetov. Žiačky boli rozdelené do troch ročníkov. V prvom ročníku sa vyučovala náboženská výchova, maďarský, ne-

129 KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelávanie dievčat...*, s. 28.

130 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 125. Výchovu dievčat dopĺňalo i vzdelávanie v speve, hre na hudobných nástrojoch či hudobnej teórii, ktoré prebiehalo na Mestskej hudobnej škole v Košiciach (Kassa Szabad Királyi Város Zeneiskolája). Tá vznikla už v roku 1784 a po organizačnej stránke bola v 19. storočí súčasťou ľudového školstva. Podrobnejšie POTEMROVÁ, Mária (ed.). *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I.* Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981, s. 54-67, 170-204, 338-364. Okrem toho si dievčatá a ženy mohli do istej miery dopĺňať vzdelanie prostredníctvom účasti na prednáškach alebo iných aktivitách organizovaných spolkami, alebo absolvovaním súkromného vyučovania.

131 Jelentés a szülékhez. In *Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1851, roč. 13, č. 18, s. 1.

132 Nő-Nevelde. In *Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1859, roč. 21, č. 6, s. 4.

mecký a francúzsky jazyk (čítanie, písanie), cvičenia na rozvoj logického myslenia, počítanie a spev. Medzi predmety, ktoré žiačky absolvovali v druhom ročníku, patrila náboženská výchova, maďarský, nemecký a francúzsky jazyk, čítanie, gramatika, pravopis, preklady, slohové práce, počty, prírodopis, vlastiveda a dejepis, krasopis, spev. Do tretieho ročníka bolo zaradené vyučovanie náboženskej výchovy, maďarského, nemeckého a francúzskeho jazyka, čítanie, porozumenie prečítaného textu, gramatika a písanie, korešpondencia a prednes, počty, počítanie potrebné pre vedenie domácnosti, zemepis a dejepis, uhorské občianske a literárne dejiny, prírodopis, fyzika a spev. Okrem toho sa žiačky podľa svojich schopností učili všetky druhy ženských ručných prác, hlavne strihy a šitie bielizne. Konverzačným jazykom bola francúzština. Na žiadosť rodičov sa vyučovali aj mimoriadne predmety: anglický a taliansky jazyk, hra na klavíri, hra na kobze (gitare), krajčírstvo. Do ústavu mohli byť prijaté aj dievčatá, ktoré sa chceli vzdelávať len v ručných prácach a vo francúzskom jazyku. Mesačný poplatok bol pre žiačky stanovený na 30 forintov, pričom zahŕňal prijímací poplatok, ubytovanie, stravovanie, pranie atď. Potrebné bolo zaplatiť vopred za tri alebo šesť mesiacov. Pre žiačky, ktoré do školy každodenne dochádzali, boli mesačné poplatky za štúdium nasledovné: tri forinty pre prvý ročník, štyri forinty pre druhý ročník a päť forintov pre tretí ročník.¹³³

Informácie o ústave Márie Fischer sa na stránkach dobovej periodickej tlače objavovali od roku 1862. V auguste 1862 totiž oznámili vychovávateľky Mária Fischer a Julia Tarnovszky, ktoré úspešne absolvovali dvojročný kurz a získali osvedčenie o pedagogickej spôsobilosti, že plánujú otvoriť dievčenský vzdelávací ústav, v ktorom sa budú vzdelávať dievčatá z mesta i vidieka, z rodín s vyšším postavením, a to v týchto predmetoch: náboženská výchova, maďarský, nemecký a francúzsky jazyk (čítanie a jazykoveda), pravopis a krasopis, korešpondencia, fyzika, zemepis, prírodopis, uhorské a svetové dejiny, počítanie, kreslenie a všetky druhy jemnejších ženských ručných prác. Dievčatám z vidieka malo byť poskytnuté aj ubytovanie a strava.¹³⁴

Po smrti Márie Fischer prevzali jej dievčenský vzdelávací ústav od roku 1886 sestry Hübnerové. Najprv ho spravovala Mária Hübner¹³⁵ a od roku 1890 ho viedla jej sestra Gabriela Hübner.¹³⁶ V ozname o zápise na školský rok 1888/89 sa uvádzalo, že v šesťročnej dievčenskej škole pôsobili okrem riaditeľky, kvalifikovanej pre oblasť výchovy a vzdelávania, i ďalší skúsení učitelia a učiteľky,

133 Jelentés. In *Kassa-Eperjesi Értésítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1860, roč. 22, č. 100, s. 4.

134 Uj nőnövelde megnyitási jelentés. In *Kassa-Eperjesi Értésítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1862, roč. 24, č. 66, s. 4.

135 Hübner'sches Mädchenlehrinstitut. In *Kaschauer Zeitung*, 1886, roč. 48, č. 95, s. 3.

136 Sitzung des Verwaltungs-Ausschusses der kön. Freistadt Kaschau. In *Kaschauer Zeitung*, 1890, roč. 52, č. 141, s. 5.

pričom okrem bežných vyučovacích predmetov dievčatá v tomto inštitúte absolvovali aj hodiny hry na klavíri, spevu a ručných prác vo francúzskom a nemeckom jazyku.¹³⁷ Škola navyše organizovala počas letných prázdnin roku 1888 kurz ženských ručných prác, ktorý bol prístupný aj pre dievčatá, ktoré neboli žiačkami tejto školy.¹³⁸ Školné bolo pre žiačky prvého a druhého ročníka stanovené na tri zlaté mesačne, žiačky tretieho a štvrtého ročníka platili mesačne štyri zlaté, a dievčatá navštevujúce piaty a šiesty ročník platili každý mesiac poplatok vo výške päť zlatých.¹³⁹ Podľa ďalšieho oznamu o zápise na školský rok 1889/90 mali žiačky absolvovať okrem predpísaných predmetov aj hru na klavíri, spev, kreslenie, ručné práce, francúzsky a nemecký jazyk. Kurzu ženských ručných prác sa opäť mohli zúčastniť aj dievčatá, ktoré neboli študentkami tohto ústavu.¹⁴⁰ Informácie o počte žiakov sa zachovali zo školského roku 1894/95, kedy mala škola 28 žiakov.¹⁴¹ Škola sestier Hübnerových ukončila svoju činnosť v Košiciach v lete 1896.¹⁴²

Od augusta 1863 mala byť otvorená dievčenská škola Franczisky Szavkay, ktorá už predtým viedla dievčenský výchovný ústav. Dievčatá sa v tejto škole mali vzdelávať v náboženskej výchove, maďarskom, nemeckom a francúzskom jazyku (čítaní a gramatike), krasopise a pravopise, vypracovávaní dokumentov s praktickým využitím, počítaní, zemepise, dejepise, fyzike a prírodopise, kreslení a hlavne v potrebných ženských ručných prácach.¹⁴³

Ďalší súkromný ústav pre dievčatá mal byť v Košiciach zriadený v októbri 1863 pod vedením Vilmosa Abelesa. Dievčatá v ňom mali mať zabezpečenú nielen výučbu, ale aj ubytovanie a stravu.¹⁴⁴

V máji 1866 informovala diplomovaná učiteľka Erzsébet Schimko (rodená Imre), že v meste vznikne šijacia a opakovacia škola pre žiačky, ktoré by po ukončení verejnej ľudovej školy alebo súkromnej školy chceli pokračovať v dôkladnejšom vzdelávaní vo všetkých druhoch ženských prác, a ktoré by si chceli zopakovať, čo sa predtým naučili. Výučba sa mala začať hneď po prihlásení 10

137 In dem Maria Hübner'schen Institute – Mädchen-Pensionat und Lehranstalt. In *Kaschauer Zeitung*, 1888, roč. 50, č. 97, s. 2.

138 In der Maria Hübner'schen Mädchenerziehungsanstalt. In *Kaschauer Zeitung*, 1888, roč. 50, č. 75, s. 3.

139 In dem Maria Hübner'schen Institute – Mädchen-Pensionat und Lehranstalt. In *Kaschauer Zeitung*, 1888, roč. 50, č. 97, s. 2.

140 Tanügy. In *Felvidéki Közlöny*, 1889, roč. 11, č. 65, s. 3.

141 In der wohlrenommierten Mädchenerziehungsanstalt des Fraüleins Marie Hübner. In *Kaschauer Zeitung*, 1895, roč. 57, č. 75, s. 3.

142 In der Hübner'schen Privat-Mädchen-Erziehungs und Lehranstalt. In *Kaschauer Zeitung*, 1896, roč. 58, č. 76, s. 3.

143 Leányiskolának megnyitása. In *Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1863, roč. 25, č. 49, s. 4.

144 Elölleges jelentés. In *Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1863, roč. 25, č. 76, s. 4.

študentiek. Poplatok za poldennú výučbu bol stanovený na jeden forint mesačne. Za celodennú výučbu mali študentky platiť dva forinty mesačne. Konverzačnými jazykmi v škole mali byť striedavo maďarský, nemecký a francúzsky jazyk.¹⁴⁵

Oznam z augusta 1886 uvádzal, že aj v nasledujúcom školskom roku bude otvorená šesťročná súkromná vzdelávacia inštitúcia Marie Otresovszky, ktorá fungovala v Košiciach už 14 rokov.¹⁴⁶ Informácie o zápise do tohto ústavu sa v tlači objavili aj v auguste 1891. Ročné školné bolo vtedy stanovené na 12 forintov, ktoré však žiačky platili v mesačných splátkach vo výške jeden forint a 20 grajciarov. Podľa oznamu škola v tom čase fungovala už 20 rokov.¹⁴⁷ Vzdelávací ústav Márie Otresovszky teda vznikol pravdepodobne okolo roku 1871.

Súkromný kurz pre dievčatá z vyššej vrstvy viedla v Košiciach od začiatku septembra 1893 slečna Dollezil, ktorá predtým dlhé roky pôsobila ako guvernantka v aristokratických a významných meštianskych rodinách vo Viedni. V rámci svojho kurzu vyučovala nemecký, francúzsky a anglický jazyk a literatúru.¹⁴⁸

Okrem uvedených súkromných dievčenských ústavov sa v dobovej periodickej tlači spomínajú i ďalšie podobné inštitúcie, ktoré pôsobili v Košiciach. Zmienky o škole Amálie Lehrner sa zachovali z rokov 1876 – 1889¹⁴⁹ a o ústave Anny Eördögh Holzinger z rokov 1877 – 1881.¹⁵⁰

Na začiatku 80. rokov 19. storočia sa objavili návrhy na založenie priemyselnej školy pre dievčatá v meste Košice. V novinách *Felvidéki Közlöny* bol v marci 1881 uverejnený článok navrhujúci vytvorenie priemyselnej školy podľa vzoru budapeštianskej ženskej priemyslovky.¹⁵¹ Jednou z najpálčivejších otázok tej

145 Jelentés. In *Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt*, 1866, roč. 28, č. 41, s. 3.

146 Schulnachricht. In *Kaschauer Zeitung*, 1886, roč. 48, č. 97, s. 2.

147 In der Privat-Unterrichtsschule für Mädchen der Frau Marie Otresovszky. In *Kaschauer Zeitung*, 1891, roč. 53, č. 93, s. 3.

148 Anmerkung der Redaktion. In *Kaschauer Zeitung*, 1893, roč. 55, č. 99, s. 2.

149 V roku 1876 pozostávalo vyučovanie z maďarského, nemeckého a francúzskeho jazyka, základných vyučovacích predmetov, kreslenia a hudobnej výchovy. V roku 1889 sa na dievčenskej škole Amálie Lehrner vyučovalo už v štyroch triedach. Schul-Unterricht für Mädchen. In *Kaschauer Zeitung*, 1876, roč. 38, č. 43, s. 4. Záróvizsga. In *Felvidéki Közlöny*, 1889, roč. 11, č. 58, s. 4.

150 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 125.

151 Ženská priemyselná škola mala viacero dielní a bola rozdelená na tri kurzy. Do prvého kurzu mohli nastúpiť študentky meštianskej školy, ktoré dovŕšili 14. rok veku. Vzdelávanie na kurze trvalo dva roky, počas ktorých si dievčatá popri praktickom vzdelávaní osvojili i potrebné teoretické vedomosti. Riadne študentky sa mohli vzdelávať v týchto odvetviach: pletenie, háčkovanie, rámovanie; ručné a strojové šitie spodnej bielizne; krajčírstvo a šitie; strojové a ručné vyššovanie; všetky druhy ozdobných prác (výroba klobúkov, čepcov, golierov, manžiet, záster, ich čistenie, pranie, žehlenie, zdobenie); čipkárstvo; strojové pletenie; šitie rukavíc; výroba živôtika; maľovanie vejára; maľovanie porcelánu a dreva. Študentky, ktoré predtým úspešne

doby bola podpora schopnosti žien vykonávať zárobkovú činnosť. A práve priemyselné školy mali podporiť ženy v tom, aby sa dokázali uplatniť v niektorých odvetviach priemyslu. Článok zároveň informoval o úspechoch už existujúcich priemysloviek. Keďže o štúdium na budapeštianskom ústave bol zo strany dievčat veľký záujem, v hlavnom meste bolo potrebné vytvoriť viac takýchto ústavov. Priemyselná škola bola založená aj v Miškovci. Aby Košice nezaostali v oblasti vzdelávania za spomenutými mestami, mala sa podobná škola vytvoriť i v tomto meste, vďaka čomu by dievčatá zo strednej vrstvy mali možnosť zabezpečiť si pomocou ručnej práce príjem potrebný pre vlastné živobytie. Na získanie všeobecného vzdelania síce boli pre dievčatá postačujúce štyri ročníky meštianskej školy, avšak mnoho rodičov sa usilovalo o to, aby sa ich dcéry po absolvovaní meštianskej školy zapísali na ďalšie štúdium na učiteľských ústavoch, a aby si tým neskôr mohli zabezpečiť príjem. Masový záujem študentiek však prevyšoval reálny dopyt po učiteľkách. Na podporení schopnosti žien zarábať malo byť namiesto štúdia dievčat na učiteľských ústavoch podporené zakladanie ženských priemyselných škôl.¹⁵²

Argumentom pre otvorenie ženskej priemyselnej školy v Košiciach bola tiež podpora uhorského domáceho priemyslu, aby sa potrebný tovar nemusel privážať zo zahraničia. Ako jeden z dôvodov potreby založenia ženskej priemyselnej školy v tomto meste sa totiž v dobovej periodickej tlači uvádzala skutočnosť, že v Uhorsku bolo len málo žien, ktoré by boli zručné v jednotlivých odvetviach ženského priemyslu a dokázali by vyrábať tovar, ktorý by mohol konkurovať ženským priemyselným výrobkom dovážaným zo zahraničia. Navyše boli niektoré ženy odkázané na spoľahlivý zdroj príjmu, nakoľko sa ocitli v situácii, kedy sa o svoje živobytie museli postarať samé. Išlo hlavne o ženy z rodín nižších úradníkov, obchodníkov a remeselníkov, ktoré sa museli už od detstva vzdelávať, aby si neskôr vedeli na seba zarobiť. Za príklad dávali periodiká svojim čitateľom európske krajiny, v ktorých boli stovky žien pracujúcich v priemysle, vďaka

ukončili štvrtý ročník meštianskej školy, mali na priemyselnej škole absolvovať v rámci teoretického vzdelávania len predmety ako technológia, účtovníctvo a priemyselné kreslenie. Študentky, ktoré však štvrtý ročník meštianskej školy neukončili a ani na doplnujúcej skúške nepreukázali dostatočné vzdelanie, mali absolvovať aj maďarský jazyk, matematiku, dejepis a obchodný zemepis. Druhý kurz bol určený dievčatám, ktoré sa chceli vzdelávať len v jednom alebo dvoch vyššie vymenovaných odvetviach. Nebola pre nich povinná výučba teoretických predmetov a vzdelávali sa len v rámci konkrétnej pracovnej skupiny, do ktorej sa prihlásili. Tretí kurz bol prispôbený ženám patriacim do vzdelanejších skupín a týkal sa šitia spodnej bielizne, krajčírstva a výroby odevov. Študentky mohli do druhého a tretieho kurzu nastúpiť kedykoľvek, pričom kurz mohli ukončiť vtedy, keď zvládli prácu v odvetví, v ktorom sa vzdelávali. Spravidla tieto kurzy trvali jeden až tri mesiace. Poplatky za štúdium na priemyselnej škole nasledovné: prvý kurz bol spoplatnený sumou najmenej jeden forint mesačne, za druhý kurz sa platili tri forinty a za tretí kurz štyri forinty. Okrem školného bolo možné požadovať zápisné vo výške jeden až tri forinty. Ipariskolát a nőknek! In *Felvidéki Közlöny*, 1881, roč. 3, č. 24, s. 1-2.

152 Ipariskolát a nőknek! In *Felvidéki Közlöny*, 1881, roč. 3, č. 24, s. 1-2.

čomu sa zvýšili ich príjmy rodín. Priemyselná škola pre dievčatá bola v Košiciach nevyhnutná aj preto, že: „[...] obyvateľstvo nášho mesta je každým rokom chudobnejšie a prostriedky na živobytie budú čoraz ťažšie. Preto musíme dcéry zo strednej vrstvy naučiť zarábať si na živobytie odhodlaným a plodným spôsobom, aby v dospelosti odľahčili bremená na pleciach rodičov úmerne ich talentu, aby v prípade, že ostanú samé alebo jedného dňa z nich budú vdovy a budú odkázané zarábať si na svoj vlastný chlieb, nemali by byť o túto možnosť ukrátené.“¹⁵³

V októbri 1885 informovali noviny *Kaschauer Zeitung* o plánovanom otvorení ženskej priemyselnej školy v Košiciach súrodencami Axmannovými.¹⁵⁴ Riaditeľka košickej priemyselnej školy pre ženy Etelka Axmann zorganizovala v školskom roku 1885/86 pokročilý kurz ženského priemyslu. Vyučovať sa v ňom mali napr. francúzske strihy šiat, francúzske šitie odevov, strihanie, šitie a vyšívanie bieleho plátna, čipkárstvo, klobučníctvo či pravá francúzska rýchla maľba na drevo, sklo a hodváb. Študentky, ktoré chceli absolvovať celý kurz, sa mali prihlásiť najneskôr do 15. októbra 1885. Dievčatá, ktoré chceli absolvovať len vybrané predmety, sa mohli zapísať kedykoľvek. Štúdium bolo spoplatnené, avšak dievčatá z chudobnejších rodín mohli za určitých podmienok absolvovať kurz bezplatne.¹⁵⁵ Už v júni 1886 bola v ženskej priemyselnej škole usporiadaná výstava prác, ktoré pripravili študentky tejto školy.¹⁵⁶ Od 1. februára 1887 mal v škole prebiehať nový kurz košíkárstva. Okrem neho bolo možné absolvovať osobitne i lekcie strihania a šitia.¹⁵⁷

2.2 Ženský hospodársky ústav

Okrem súkromných dievčenských škôl a výchovných ústavov pôsobil v meste v druhej polovici 19. storočia i kláštorný dievčenský výchovný a vzdelávací ústav, ktorý bol v správe sestier Rádu svätej Uršule (ďalej len uršulínky).¹⁵⁸ Od roku 1904 sa tento ústav nazýval Ženským hospodárskym ústavom uršulínok v Košiciach (Kassai Szent Orsolya-rendi Női Gazdasági Tanintézet).

153 Nőipar-iskola szükséges volta. In *Felvidéki Közlöny*, 1881, roč. 3, č. 67, s. 1-2.

154 Eine Industrieschule für Frauen. In *Kaschauer Zeitung*, 1885, roč. 47, č. 113, s. 1. Mihóková uvádza, že súkromný ústav, ktorý sa nazýval ženskou priemyselnou školou, viedli v Košiciach sestry Axmannové. MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 125. Podľa novšej literatúry školu viedla Etela Axmann so svojou neterou Oľgou Axmann. GAŠPAR, Ján – BLÁŠKOVÁ, Eleonóra – MIHÓKOVÁ, Mária. *Lexikón Košičanov. 1848-1938*. 1. diel, A-I. Košice : Equilibria, 2014, s. 54. V dobovej periodickej tlači sa však o nich píše ako o sestrách, resp. súrodencoch.

155 Frauen-Industrieschule. In *Kaschauer Zeitung*, 1885, roč. 47, č. 114, s. 3.

156 Nőipariskola kiállítása. In *Kassai Szemle*, 1886, roč. 2, č. 50, s. 3.

157 Die Industrie-Schule der Fräuleins Axmann. In *Kaschauer Zeitung*, 1877, roč. 49, č. 12, s. 2.

158 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 125.

Dievčatá pochádzajúce z bohatších rodín strednej spoločenskej vrstvy si tu počas vyučovania precvičovali domáce práce a získavali základné vedomosti a zručnosti týkajúce sa chovu domácich zvierat, včelárstva a záhradníctva. Hlavnou úlohou hospodárskej školy bolo naučiť dievčatá všetko to, čo by mala každá žena zvládnuť vo svojej domácnosti. Dievčatá sa mali okrem toho naučiť, ako majú v budúcnosti rozumne spravovať a zveľaďovať svoj majetok.¹⁵⁹ Štúdium na škole trvalo dva roky a pozostávalo z teoretickej a praktickej výučby. Medzi teoretické predmety však patrila iba náboženská náuka a náuka o spoločnosti, pedagogika, zdravotná (ošetrovanie detí a chorých) a účtovníctvo.¹⁶⁰ Vzhľadom na cieľ školy, nepatrila medzi vyučovacie predmety literatúra, dejepis alebo matematika. Dôraz bol kladený na praktické predmety, ako napr. varenie, pečenie, šitie, strihanie, pranie a iné ručné práce, chov domácich zvierat, mliekarstvo či záhradníctvo. Súčasťou ústavu uršulínok bol park a hospodárstvo s potrebným vybavením, kvetinová a zeleninová záhrada i ovocný sad. Ústav mal aj vlastný internát, v ktorom mohlo byť ubytovaných 80 až 100 žiačok, ďalej plaváreň, tenisový kurt a klzisko.¹⁶¹

Obrázok 4 Ženský hospodársky ústav v Košiciach¹⁶²

159 Gazdasági leányiskola Kassán. In *Magyarország*, 1906, roč. 13, č. 90, s. 27.

160 Sz. Orsolyarendi Női gazdasági tanintézet Kassán. Kassa, 1911, s. 3-4.

161 Női gazdasági iskola Kassán. In *Vasárnapi Ujság*, 1906, roč. 53, č. 30, s. 491-492.

162 Női gazdasági iskola Kassán. In *Vasárnapi Ujság*, 1906, roč. 53, č. 30, s. 491.

Obrázok 5 Spálňa v internáte ženského hospodárskeho ústavu v Košiciach¹⁶³

Obrázok 6 Tenisový kurt v ženskom hospodárskom ústave v Košiciach¹⁶⁴

163 Női gazdasági iskola Kassán. In *Vasárnapi Ujság*, 1906, roč. 53, č. 30, s. 491.

164 Női gazdasági iskola Kassán. In *Vasárnapi Ujság*, 1906, roč. 53, č. 30, s. 491.

Okrem bežného dvojročného vzdelávania bol na škole realizovaný aj dvojročný doškoloovací kurz, na ktorom prevládalo teoretické vyučovanie nad praktickým. Z teoretických predmetov sa na kurze vyučovala náboženská náuka a náuka o spoločnosti, etika, estetika, poetika, literatúra, svetové a domáce dejiny a náuka o domácnosti. Praktické vyučovanie sa týkalo len tých prác, ktoré úzko súviseli s domácnosťou.¹⁶⁵

Na riadne dvojročné vzdelávanie sa mohli prihlásiť len dievčatá, ktoré ukončili štyri ročníky meštianskej školy alebo vyššej dievčenskej školy. Táto podmienka sa však netýkala dievčat, ktoré chceli absolvovať doškoloovací kurz. Poplatky za absolvovanie riadneho štúdia aj doškoloovacieho kurzu boli rovnaké. Za štúdium na tejto škole platili dievčatá zápisné v sume 10 korún, ročné školné vo výške 200 korún a ďalších 15 korún za používanie nástrojov. Tieto poplatky však nezahŕňali materiály na šitie či knihy, ktoré si museli zabezpečiť samé. Žiačky sa mohli zapísať i na mimoriadne predmety, za ktoré platili nasledovné ročné poplatky: nemecký jazyk stál 60 korún, francúzsky jazyk 60 korún, anglický jazyk 100 korún, hra na klavíri 140 korún, hra na cimbele 130 korún, maľovanie 80 korún, naparovanie zamatu a žehlenie 20 korún, tanec 24 korún. Hra na husliach bola spoplatnená sumou štyri koruny za každú hodinu. Okrem toho platili ročne 600 korún za ubytovanie na internáte, 15 korún za lekára a ďalších 10 korún za plávanie, hranie tenisu a korčuľovanie.¹⁶⁶

Ako bolo už vyššie uvedené, informácie o zámeroch vlády založiť ženské priemyselné školy vo viacerých uhorských mestách, vrátane Košíc, sa na stránkach periodickej tlače objavili v 80. rokoch 19. storočia. Hlavným zámerom mala byť pomoc ženám zo strednej vrstvy spoločnosti, ktoré by mali možnosť absolvovať kurz a následne by sa mohli živiť háčkovaním, pletením, šitím a pod.¹⁶⁷ S podporou štátu bola v roku 1908 v rámci ústavu uršulínok vytvorená tkáčska dielňa.¹⁶⁸ Zručnosti a vedomosti, ktoré v nej dievčatá získali, mohli neskôr využiť buď pri práci doma alebo priamo v školskej dielni. Ústav sa totiž pri otvorení tkáčskej dielne zaviazal, že svoje absolventky, ktoré budú pracovať v domácom prostredí, bude naďalej podporovať poskytovaním materiálu, skontrolovaním ich práce a zaplatením za hotové výrobky, ktoré od nich prevezme a ďalej predá. Priamo v dielni mal ústav zamestnávať minimálne 12 žien a v domácnostiach malo pracovať až do 30 žien.¹⁶⁹ Tkáčsku dielňu nenavštevovali len dievčatá po absolvovaní ľudovej školy, ale aj dospelé ženy. Za pomerne krátku dobu totiž mohli získať vedomosti a zručnosti potrebné pre domáce tkanie, vďaka čomu si

165 *Sz. Orsolyarendi Női gazdasági tanintézet...*, s. 7-8.

166 *Sz. Orsolyarendi Női gazdasági tanintézet...*, s. 10-12.

167 Nőiipariskola Kassán. In *Felvidéki Tanügy*, 1880, roč. 1, č. 5, s. 125-126.

168 A női gazdasági tanintézet házi szövőipari műhelyének megnyitási ünnepélye. In *Kassai Hírlap*, 1908, roč. 5, č. 122, s. 1-2.

169 Háziipar a női gazdasági iskolában. A kormány gépeket és államsegélyt adott. Szövőműhely felállítására. In *Felsőmagyarország*, 1908, roč. 24, č. 12, s. 2-3.

následne dokázali zabezpečiť živobytie. Ženská hospodárska škola v Košiciach, ktorá sa po otvorení tkáčskej dielne starala nielen o vzdelávanie dievčat, ale tiež o rozvoj domáceho priemyslu, mala byť vzorom pre založenie ďalších podobných škôl v Uhorsku.¹⁷⁰

2.3 Meštianske školy

Zákonným článkom č. XXXVIII z roku 1868 o vyučovaní na ľudových školách bola nariadená povinná školská dochádzka pre deti vo veku šesť až dvanásť rokov a zároveň bol vytvorený jednotný systém ľudového školstva.¹⁷¹ Podobne, ako to nariaďovali aj predchádzajúce predpisy, mala výučba dievčat a chlapcov prebiehať oddelene, hoci učebná osnova bola rovnaká. Po absolvovaní ľudovej školy sa dievčatá mohli prihlásiť na tzv. meštiansku školu alebo na učiteľský ústav a pokračovať v štúdiu.¹⁷²

Meštianske školy poskytovali žiakom a žiačkam vzdelanie na vyššej úrovni, ako bolo vzdelanie získané na ľudových školách. Podmienkou, ktorú museli splniť záujemcovia a záujemkyne o štúdium na meštianskej škole, bolo úspešné ukončenie štvrtého ročníka ľudovej školy. Podľa § 68 zákonného článku č. XXXVIII z roku 1868 bola dĺžka štúdia dievčat na meštianskej škole stanovená na štyri roky a dĺžka štúdia chlapcov na šesť rokov. Spoločné vzdelávanie dievčat a chlapcov na meštianskych školách nebolo podľa § 71 zákonného článku č. XXXVIII z roku 1868 povolené.¹⁷³

Keďže gymnáziá pripravovali žiakov na univerzitné štúdium a reálky pripravovali žiakov najmä na vysokoškolské štúdium s technickým zameraním, medzeru v školskom systéme, ktorá vznikla medzi ľudovými školami a strednými školami s maturitou (gymnázia a reálky), mali vyplniť práve meštianske školy,

170 A kassai házi szövéipariskola. Élet a szt. Orsolyarendiek Női Gazdasági Tanintézetében. In *Felvidéki Ujság*, 1909, roč. 4, č. 92, s. 1-2.

171 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

172 JANEK, Noémi. Nők a közgondolkodásban – a kisdédvónő, mint lehetséges „karrierút” a XIX. század végi pedagógiai szakfolyóiratok tükrében. In *Gyermekevelés* [online], 2017, roč. 5, č. 2, s. 76 [cit. 2019-11-11]. Dostupné na internete: <https://real-j.mtak.hu/21786/2/gyermekeveles_2017_5_2_.pdf>. Po ukončení štúdia na týchto školách (meštianska škola, učiteľský ústav) však väčšina dievčat nenastúpila do zamestnania, ale sa vydala a ostala doma po boku svojho manžela ako vzdelaná domáca pani, manželka a matka. NÉMETH, András. A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézményfejlődési és recepciós folyamatok tükrében. Összehasonlító intézménytörténeti elemzés. In *Iskolakultúra* [online], 2005, roč. 15, č. 9, s. 67 [cit. 2019-11-17]. Dostupné na internete: <<http://real.mtak.hu/36368/1/2005-9.pdf>>.

173 BILČÍK, Jozef. Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovávanie písomností škôl. In *Slovenská archivistika*, 1973, roč. 8, č. 1, s. 43.

ktoré predstavovali nový typ nižšej strednej školy.¹⁷⁴ Ich cieľom bolo poskytnúť vzdelanie žiakom, ktorí sa pripravovali na kariéru v priemysle a obchode a zároveň ich presvedčiť, že aj v týchto oblastiach bola potrebná vyššia úroveň vzdelania než tá, ktorá postačovala v minulosti.¹⁷⁵

Modelom vzdelania pre obchodníkov, remeselníkov a nižších úradníkov sa postupne stali štyri ročníky ľudovej školy a štyri ročníky meštianskej školy.¹⁷⁶ Predovšetkým vzdelávanie dievčat končilo veľmi často práve na tejto úrovni. Takéto vzdelanie im umožnilo uplatniť sa napr. na pozícii predavačky alebo korešpondentky. V roku 1892 existovalo v Uhorsku 186 meštianskych škôl, na ktorých študovalo 99 801 žiakov. Spomedzi nich bolo až 57 422 dievčat (57,5 %).¹⁷⁷

Vo výročnej správe chlapčenskej a dievčenskej meštianskej školy v Košiciach z roku 1882/83 konštatoval riaditeľ školy Márton Mártonfy, že: „[...] v zákone o ľudovom vzdelávaní z roku 1868 nariadila (uhorská vláda – pozn. autoriek) zriadenie meštianskych škôl pre dievčatá, aby sa dievčatám v našej krajine dostalo primeranejšieho a vhodnejšieho vzdelania, ktoré by im umožnilo lepšie plniť ich životné úlohy.“¹⁷⁸ V správe sa spomína i hlavný cieľ dievčenskej meštianskej školy, ktorým bolo: „[...] vychovávať pre budúcnosť vzdelané matky rodín, aby sa stali najdôležitejším činiteľom intelektuálnej výchovy meštianstva v rodinnom kruhu.“¹⁷⁹

Po ukončení štvrtého ročníka meštianskej školy mohli žiačky absolvovať prijímaciu skúšku na vyššej dievčenskej škole a nastúpiť tam do piateho ročníka, resp. mohli nastúpiť do rovnakých ústavov a škôl ako absolventky prvých štyroch ročníkov vyššej dievčenskej školy. Mohli teda pokračovať v štúdiu na divadelnej alebo hudobnej akadémii, škole priemyselného kreslenia, priemyselnej škole, ženskom učiteľskom ústave či ústave pre vzdelávanie opatrovateliek detských opatrovní (predškolských zariadení, resp. materských škôl). Okrem toho sa mohli zamestnať ako poštové alebo telefónne manipulantky, alebo si mohli nájsť uplatnenie v železničnej službe.¹⁸⁰

174 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 243.

175 Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanév-ről. Kassa, 1883, s. 32.

176 Množstvo žiakov odchádzalo z meštianskej školy po ukončení štvrtého ročníka.

177 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 26-27.

178 Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanév-ről..., s. 31.

179 Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanév-ről..., s. 31.

180 HOLLÓSNÉ, de G. N. *A kenyérkereső asszony...*, s. 19-20.

Súkromná dievčenská meštianska škola

V Košiciach otvoril 1. októbra 1872 súkromnú dievčenskú meštiansku školu Ödön Dölle. Zapisat' sa do nej mohli dievčatá, ktoré buď ukončili štvorročnú ľudovú školu, alebo dosiahli deviaty rok veku a zároveň úspešne absolvovali prijímaciu skúšku. Štúdium bolo dievčatám poskytované bez ohľadu na ich etnickú či náboženskú príslušnosť. Žiačky platili zápisné v sume dve zlaté a samotné štúdium bolo spoplatnené sumou päť zlatých mesačne. Žiačky, ktoré nebývali v Košiciach, mohli získať internátne ubytovanie za mesačný poplatok 30 zlatých.¹⁸¹ Na škole učili pedagógovia z košického gymnázia a reálky. Vyučovalo sa po maďarsky a po nemecky, pričom výučba pozostávala z týchto predmetov: maďarský jazyk (Hugó György Károly), nemecký jazyk (István Szemák), prírodopis (Károly Antolik), dejepis (Lipót Szikay), zemepis a židovské náboženstvo (Mór Noe Rottenberg), ženské ručné práce (Regina Meissner), katolícke náboženstvo, francúzsky jazyk, klavír, spev a krasopis (manželka Ödöna Dölleho Karolin), matematika a kreslenie (Ödön Dölle).¹⁸² V prvom školskom roku existencie tejto súkromnej dievčenskej meštianskej školy boli zo štyroch tried otvorené len prvé dve triedy. Dokopy v nich študovalo 34 dievčat. Podľa novín *Abauj-Kassai Közlöny* sa táto vzdelávacia inštitúcia mohla stať jednou z najlepších dievčenských škôl, ak by predčasne nezanikla.¹⁸³ Napriek tomu, že Ödön Dölle plánoval v ďalšom školskom roku rozšírenie školy, nestalo sa tak. V dôsledku jeho predčasnej smrti sa ďalšie ročníky už neotvorili a v roku 1873 škola zanikla.¹⁸⁴

Obecná dievčenská a chlapčenská meštianska škola¹⁸⁵

Dňa 1. októbra 1873 boli otvorené prvé ročníky Obcej chlapčenskej a dievčenskej meštianskej školy v Košiciach (Kassa Szabad Királyi Város Községi Polgári Fiú- és Leányiskola), ktorá bola v správe mestskej školskej stolice. Do prvej triedy vtedy nastúpilo 24 chlapcov a 21 dievčat. V dievčenskej triede mala plný úväzok ako jediná učiteľka Izabella Arányi (neskôr ako vydatá Gyurász Gyuláné). Niektoré predmety na škole vyučovali mestskí učitelia. Keď sa v školskom roku 1874/75 otvorili prvé dva ročníky, v dievčenskej triede získala plný

181 A polgári felsőbb leányiskola megnyittatik. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1872, roč. 1, č. 14, s. 4.

182 Egyveleg. Dölle Ödön kassai nyilváníós polgári leánytanodája... In *Néptanítók Lapja*, 1872, roč. 5, č. 42, s. 748. Ujdonságok. A Dölle-féle nyilváníós leánytanodánál a tanári testület... In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1872, roč. 1, č. 23, s. 4.

183 Ujdonságok. Dölle Ödön kassai nyilváníós polgári felsőbb leánytanodájának 1872–3-dik évi tudositvány... In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1873, roč. 2, č. 36, s. 4.

184 Halálóráások. In *Vasárnapi Ujság*, 1873, roč. 20, č. 31, s. 374. MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 242-243.

185 Slovo „obecná“ je použité vo význame prevádzkovaná obcou, resp. mestom.

úväzok ďalšia učiteľka – Mariska Nagy (neskôr ako vydatá Tóbiás Endréné).¹⁸⁶ S pribúdajúcimi triedami sa zvyšoval aj počet učiteľov a učiteľiek s plným úväzkom na škole. Keďže dievčenská meštianska škola bola organizovaná ako štvorročná, dobudovaná bola už v školskom roku 1876/77. Chlapčenská meštianska škola sa dobudovala neskôr, nakoľko bola organizovaná ako šesťročná. V školskom roku 1886/87 sa mestská školská stolica rozhodla skvalitniť vyučovanie na meštianskej škole aj tým, že pre menej nadaných žiakov zriadila piatu triedu ľudovej školy a neumožnila im nastúpiť na meštiansku školu. Dievčatám úplne zrušila možnosť oslobodenia od školného, ktoré navyše pre dievčatá zvýšila z päť zlatých na desať zlatých ročne.¹⁸⁷

V školskom roku 1882/83 vyučovali na dievčenskej meštianskej škole okrem učiteľov aj štyri učiteľky. Gyurász Gyuláné vyučovala nemčinu, dejepis a zemeepis. Tóbiás Endréné učila počítanie, vedenie účtovníctva a domácnosti a krasopis. Regina Meissner učila kreslenie voľnou rukou, ženské ručné práce a krasopis. Elza Kolacskovszky vyučovala maďarský jazyk a literatúru, nemecký jazyk a francúzsky jazyk.¹⁸⁸ Medzi najvýznamnejšie učiteľky, ktoré pôsobili na tejto škole, patrila práve Elza Kolacskovszky. Na škole vyučovala od roku 1877. Mala zásluhu na reorganizácii dievčenskej meštianskej školy na vyššiu dievčenskú školu v roku 1891. Od školského roku 1893/94 bola jej riaditeľkou a v tejto funkcii ostala až do roku 1917, kedy odišla do dôchodku.¹⁸⁹

V roku 1883 sa už otvorene hovorilo o tom, že hlavná úloha meštianskej školy – vzdelávať žiakov v oblasti obchodu a remesla – nebola splnená. Šesťročné štúdium chlapcov bolo finančne náročnejšie a navyše absolventom ani neumožňovalo uplatniť sa napr. na úradníckych pozíciách. Absolventi meštianskych škôl mohli byť prijatí len na miesta s podradným alebo dočasným charakterom, pričom sa od nich vyžadovalo získanie ďalšej kvalifikácie. Okrem toho, rodičov pri výbere školy pre svoje deti ovplyvňovali aj spoločenské predsudky. Obyvatelia mesta preto naďalej dávali svoje deti študovať radšej na gymnázium alebo reálku ako na meštiansku školu. V dôsledku toho boli na meštiansku školu často zapisovaní tí najslabší žiaci z ľudových škôl. Naopak, dievčenská meštianska škola spĺňala svoje poslanie v meste. Jej životaschopnosť a spoločenská potreba bola navyše doložená dostatočným počtom žiačok. V meste sa dokonca v tom čase vyskytovali požiadavky na pretvorenie tejto školy na šesťročnú vyššiu dievčenskú školu, ktorá by dievčatám dokázala poskytnúť stredoškolské vzdelanie. Ako

186 *Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanév-ről...*, s. 31, 35.

187 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 244-247.

188 *Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanév-ről...*, s. 38-39.

189 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 260.

argument sa uvádzalo, že po ukončení meštianskej školy je pre dievčatá jedinou možnosťou ďalšieho štúdia v Košiciach vzdelávanie na učiteľskom ústave.¹⁹⁰

Po vypracovaní návrhu zmluvy o poštátnení chlapčenskej meštianskej školy a pretvorení dievčenskej meštianskej školy na štátnu vyššiu dievčenskú školu sa proti nemu v októbri 1890 odvolal mestský radca a mestský školský referent József Timkó. Medzi dôvody jeho nesúhlasu patrilo zväčšenie finančnej záťaže pre mesto, a to, že zmluva mala byť v rozpore s § 67 zákonného článku č. XXXVIII z roku 1868, podľa ktorého bolo povinnosťou mesta udržiavať meštianske školy. V zmluve však malo byť uvedené, že mesto nie je povinné udržiavať ani meštiansku školu, ani inú takúto dievčenskú školu. Dokonca ani náhrada dievčenskej meštianskej školy vyššou dievčenskou školou nebola v súlade so spomínaným zákonom o ľudovom vzdelávaní, nakoľko zákon nezaväzoval mestá zriaďovať vyššie dievčenské školy, ktoré mali navyše slúžiť na doplnenie a skvalitnenie predtým získaného vzdelania. Okrem toho, József Timkó videl v zmluve porušenie záujmov mesta a jeho rozvoja v oblasti vzdelávania. Obával sa, že do vyššej dievčenskej školy budú prijímané predovšetkým dievčatá z bohatších rodín a len veľmi málo takých dievčat, ktoré by mohli školu navštevovať bez platenia školného: „*Takže už teraz, po otvorení vyššej dievčenskej školy, sa dcéry chudobných úradníkov, priemyselníkov a maloobchodníkov, ktorí tvoria väčšinu nášho mesta, po ukončení ľudovej školy nebudú môcť ďalej vzdelávať.*“¹⁹¹ Autor odvolania predpokladal, že s rozvojom mesta a nárastom počtu obyvateľstva budú v meste o 10 – 50 rokov stovky až tisícky dievčat, ktoré nebudú mať možnosť vzdelávať sa.¹⁹² V roku 1892 nakoniec predsa len došlo k poštátneniu obecnej meštianskej školy.¹⁹³

Počet žiačok a žiakov obecnej dievčenskej a chlapčenskej meštianskej školy mal zväčša rastúcu tendenciu. Kým po dobudovaní dievčenskej meštianskej školy na štvorročnú v školskom roku 1876/77 ju navštevovalo 111 dievčat, na začiatku školského roka 1885/86 mala až 229 zapísaných žiačok. Najviac žiačok bolo pritom v prvých ročníkoch. Smerom k vyšším ročníkom počet žiačok výrazne klesal, čo znamená, že všetky štyri ročníky dievčenskej meštianskej školy absolvovala len časť študujúcich dievčat (tabuľka 5). Dôvodom mohol byť prestup na inú školu alebo problémy s financovaním štúdia.

Z hľadiska sociálneho statusu, resp. povolania rodičov mali v školskom roku 1879/80 medzi žiačkami najväčšie zastúpenie dievčatá z rodín samostatných priemyselníkov a obchodníkov (43 %) a inteligencie (29,1 %). Pre porovnanie uvádzame, že medzi žiakmi mali najväčšie zastúpenie chlapci, ktorí boli sirotami

190 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 262-263.

191 Polgári iskoláink államosítása. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1890, roč. 19, č. 43, s. 2-3.

192 Polgári iskoláink államosítása. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1890, roč. 19, č. 43, s. 2-3.

193 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 247.

alebo polosirotami (33,1 %) a taktiež chlapci z rodín samostatných priemyselníkov a obchodníkov (29,1 %). Najmenší podiel medzi žiačkami aj žiakmi mali dievčatá aj chlapci z rodín súkromných úradníkov a samostatných poľnohospodárov (tabuľka 6).¹⁹⁴

Tabuľka 5 Počet zapísaných žiačok a žiakov obecnej meštianskej školy v Košiciach v školských rokoch 1873/74 – 1888/89¹⁹⁵

Školský rok	Dievčatá				Dievčatá spolu	Chlapci spolu
	I. ročník	II. ročník	III. ročník	IV. ročník		
1873/74	21	-	-	-	21	24
1876/77	57	31	14	9	111	99
1879/80	88	47	36	14	185	163
1882/83	60	57	38	21	176	154
1885/86	77	79	45	28	229	241
1888/89	63	50	38	33	184	221

Tabuľka 6 Žiačky a žiaci obecnej meštianskej školy v Košiciach v školskom roku 1879/80 z hľadiska sociálneho statusu (povolania rodičov)¹⁹⁶

Sociálny status (povolanie rodičov)	Dievčatá		Chlapci	
	Počet	%	Počet	%
Inteligencia	48	29,1	15	11,8
Samostatní poľnohospodári	10	6,1	6	4,7
Samostatní priemyselníci a obchodníci	71	43,0	37	29,1
Robotníci a osoby vykonávajúce osobnú službu	11	6,7	23	18,1
Súkromní úradníci	1	0,6	4	3,1
Dieťa ovdovenej matky alebo úplná sirota	24	14,5	42	33,1
Spolu (na konci školského roka)	165	100,0	127	100,0

194 V zachovaných výročných správach obecnej dievčenskej a chlapčenskej meštianskej školy sa nám podarilo nájsť údaje o sociálnom pôvode žiačok a ich rodičov len za školský rok 1879/80. Preto ich uvádzame ako ukážku zloženia dievčat i chlapcov vzdelávajúcich sa na tejto škole.

195 Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanévről..., s. 52-53. Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának XIII. értesítője az 1885 – 86-ik tanévről. Kassa, 1886, s. 62-64. Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának XVI. értesítője az 1888/9-ik tanévről. Kassa, 1889, s. 64-66.

196 Kassa szabad királyi város községi polgári fiu- és leányiskolájának értesítője az 1879/80-ik tanévről. Kassa, 1880, s. 64-65.

Uvedené údaje potvrdzujú, že o štúdium na obecnej meštianskej škole mali záujem najmä dievčatá zo strednej spoločenskej vrstvy, a to z rodín priemyselníkov, obchodníkov a inteligencie, ktoré po ukončení ľudovej školy mohli pokračovať v štúdiu buď na meštianskej škole alebo na ženskom učiteľskom ústave, prípadne si základné vzdelanie mohli rozšíriť na vyššie spomínaných súkromných výchovných a vzdelávacích ústavoch.

Evanjelická dievčenská meštianska škola

Vo výchove a vzdelávaní dievčat hrali dôležitú úlohu cirkevné inštitúcie. V Košiciach mala svoju meštiansku školu evanjelická i rímskokatolícka cirkev. Dievčenská meštianska škola evanjelickej cirkevnej obce v Košiciach (Kassai Evangelikus Egyházközség Polgári Leányiskola) mala pôvod v evanjelickej ľudovej škole. Jej prvé dve triedy, v ktorých sa preberala učebná látka štyroch ročníkov ľudovej školy, navštevovali dievčatá aj chlapci. V tretej a štvrtej triede sa vzdelávali len dievčatá. Keďže v tretej triede sa vyučovala látka piateho a šiesteho ročníka a vo štvrtej triede zase látka siedmeho a ôsmeho ročníka, boli tieto dve triedy charakterizované ako vyššia dievčenská škola.¹⁹⁷ V ozname uverejnenom v novinách *Kaschauer Zeitung* v auguste 1872, ktorý informoval o zápise žiakov a žiačok do štvorročnej ľudovej školy a vyššej dievčenskej školy evanjelickej maďarsko-nemeckej cirkvi, sa uvádza, že úlohou vyššej dievčenskej školy (piateho až ôsmeho ročníka) je: „[...] poskytnúť ženskému pohlaviu rozsiahlejšie vzdelanie, ktoré zodpovedá potrebám súčasnosti.“¹⁹⁸ Veľkú časť vyučovacích predmetov na vyššej dievčenskej škole pritom tvorili cudzie jazyky, hudba, gymnastika a ženské ručné práce.¹⁹⁹ Od roku 1883 sa tieto ročníky už nazývali dievčenskou meštianskou školou, pričom prevzali i učebné osnovy určené pre dievčenské meštianske školy. Škola prijímala žiakov a žiačky všetkých konfesií.²⁰⁰ Členovia košickej evanjelickej cirkevnej obce platili školné vo výške 40 korún, a pre nečlenov (teda obyvateľov s iným vierovyznaním alebo obyvateľov z vidieka) bolo školné stanovené na 60 korún ročne. Od roku 1910 sa školné zvýšilo na 50, resp. 75 korún ročne.²⁰¹

Počet žiačok, ktoré túto školu navštevovali, sa postupne zvyšoval. Kým do prelomu storočí sa tam každoročne zapísalo okolo 70 – 80 dievčat, v prvom desaťročí 20. storočia začal ich počet stúpať výraznejšie. V školskom roku 1912/13 mala škola už 204 žiačok (tabuľka 7).

197 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 275.

198 Schuleröffnung. In *Kaschauer Zeitung*, 1872, roč. 1, č. 69, s. 2.

199 Schulnachricht. In *Kaschauer Zeitung*, 1872, roč. 1, č. 72, s. 3.

200 A kassai ág. h. magy. ném. egyházközség elemi- és felsőbb leányiskolája. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1873, roč. 2, č. 35, s. 3.

201 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 275, 279.

Tabuľka 7 Počet žiačok evanjelickej dievčenskej meštianskej školy v Košiciach v školských rokoch 1892/93, 1902/03 a 1912/13²⁰²

Školský rok	I. ročník	II. ročník	III. ročník	IV. ročník	Spolu
1892/93	18	20	22	22	82
1902/03	15	25	22	21	83
1912/13	54	54	58	38	204

Čo sa týka zloženia žiačok z hľadiska príslušnosti ich rodičov k jednotlivým hospodárskym odvetviám, na tejto škole mali najväčšie zastúpenie dievčatá z rodín intelektuálov, ako aj priemyselníkov a baníkov. Za nimi nasledovali dievčatá z rodín obchodníkov (tabuľka 8). V rámci týchto odvetví výrazne prevládala nižšia kategória strednej spoločenskej vrstvy. Napríklad v rámci odvetvia priemysel a baníctvo patrilo k nižšej strednej vrstve (remeselníci, úradníci a iný pomocný personál) až 54 zo 60 osôb. K vyššej strednej vrstve patrilo celkovo len okolo 4,5 % žiačok tejto školy.²⁰³

Tabuľka 8 Žiačky evanjelickej dievčenskej meštianskej školy v Košiciach v školskom roku 1912/13 z hľadiska príslušnosti ich rodičov k hospodárskemu odvetviu²⁰⁴

Trieda povolania	Počet	%
Verejná služba a iná inteligencia	63	31,5
Priemysel a baníctvo	60	30,0
Obchod, úver a doprava	42	21,0
Poľnohospodárstvo	17	8,5
Penzisti alebo osoby žijúce z dôchodku	8	4,0
Súkromníci	8	4,0
Iné alebo neznáme povolania	2	1,0
Rozličné odvetvia	-	-
Spolu (na konci školského roka)	200	100,0

202 *A kassai ágost. hitv. evangel. magyar-német anyaegyház évkönyve az 1893-ik évre. XIII évfolyam.* Kassa, 1893, s. 44. *A kassai ágostai hitvallású evangélikus I-ső egyház gyűlekezet elemi fi- és leány és polgári leányiskolájának értesítője az 1902 – 1903. tanévről.* Kassa, 1903, s. 38. *A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1912 – 1913. tanévről.* Kassa, 1913, s. 37.

203 *A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1912 – 1913. tanévről...*, s. 39.

204 *A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1912 – 1913. tanévről...*, s. 38-39.

Učiteľský zbor evanjelickej dievčenskej meštianskej školy bol v školskom roku 1910/11 zložený zo štyroch riadnych učiteľov: Elek Augusztiny učil maďarský jazyk, nemecký jazyk a spev, Ödön Bock vyučoval matematiku, chémiu, prírodopis, fyziku a kreslenie, Gusztáv Kertscher vyučoval matematiku, nemecký jazyk a zemepis a Ferencz Steiger učil maďarský jazyk, dejepis a zdravotvedu. Ženské ručné práce, náuku o vedení domácnosti, krasopis a telocvik vyučovala Henriette Solczanik, francúzsky jazyk učila Mária Szarvassy a kreslenie Vendel Sárosi.²⁰⁵ Po odchode Augusztinyho a Steigera nastúpili postupne v školských rokoch 1912/13 a 1913/14 ako riadne učiteľky Gizela Maszny (vyučovala zemepis, prírodopis, chémiu, zdravotvedu, krasopis a spev) a Berta Klenner (vyučovala maďarský jazyk a dejepis).²⁰⁶ V školskom roku 1914/15 vyučovala zemepis Jolán Lux a od školského roka 1915/16 začali na škole učiť aj Margit Petry (maďarčina, dejepis, zemepis a telocvik) a Vera Rössler (francúzština).²⁰⁷

Rímskokatolícke dievčenské meštianske školy

V Košiciach vznikli okrem obecnej a evanjelickej dievčenskej meštianskej školy aj dve rímskokatolícke dievčenské meštianske školy pod vedením uršulínok a Kongregácie sestier dominikánok (ďalej len dominikánky). Popri vyššie spomínanom dievčenskom výchovnom a vzdelávacom ústave, z ktorého neskôr vznikla ženská hospodárska škola, viedli uršulínky i vyššiu ľudovú školu. Z nej sa v školskom roku 1899/1900 sformovala štvorročná dievčenská meštianska škola.²⁰⁸ V septembri 1900 sa na Dievčenskú meštiansku školu uršulínok v Košiciach (Kassai Szent Orsolya-rendi Polgári Leányiskola) zapísalo 161 dievčat.²⁰⁹ V školskom roku 1912/13 na tejto škole študovalo 292 žiačok, v školskom roku 1913/14 mala škola 255 žiačok²¹⁰ a v školskom roku 1914/15 ju už navštevovalo 284 dievčat.²¹¹

Keďže o štúdium na meštianskych školách malo záujem viac dievčat, ako mohli prijať existujúce meštianske školy v Košiciach, ktorých triedy boli už aj

205 *A kassai ágostai hitvallású evangelikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1910 – 1911. tanévről.* Kassa, 1911, s. 8.

206 *A kassai ágostai hitvallású evangelikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1912 – 1913. tanévről...*, s. 4. *A kassai ágostai hitvallású evangelikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1913 – 1914. tanévről.* Kassa, 1914, s. 12.

207 *A kassai ágostai hitvallású evangelikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1914 – 1915. tanévről.* Kassa, 1915, s. 12. *A kassai ágostai hitvallású evangelikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1915 – 1916. tanévről.* Kassa, 1916, s. 4.

208 GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53.* Martin : Matica slovenská, 1998, s. 309.

209 Schulwesen. In den Mädchenschulen der ehrwürdigen MM.-Ursulinen... In *Kaschauer Zeitung*, 1900, roč. 29, č. 104, s. 3.

210 Okrem 255 riadnych žiačok tam v školskom roku 1913/14 študovalo 35 súkromných žiačok. Orsolya apácák értesítője. In *Felvidéki Újság*, 1914, roč. 9, č. 181, s. 3.

211 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 283.

tak preplnené, rodičia dievčat žiadali vytvorenie ďalšej dievčenskej školy. Boli si vedomí toho, že vzdelanie poskytované ľudovými školami nebolo pre ich dcéry postačujúce. Preukázanie sa vysvedčením o úspešnom absolvovaní meštianskej školy bolo navyše pre dievčatá dôležité aj pri hľadaní uplatnenia v pracovnej oblasti.²¹²

V máji 1912 priniesli noviny *Felvidéki Újság* informáciu o plánovanom otvorení dievčenskej meštianskej školy dominikánok. Dievčatá sa na tejto škole mali vzdelávať okrem iného aj v nemeckom, francúzskom a anglickom jazyku, hudbe (hre na klavíri, cimbale, husliach), maliarstve a ručných prácach.²¹³ Prvé dve triedy Dievčenskej meštianskej školy dominikánok v Košiciach (Kassai Szent Domonkos-rendi Polgári Leányiskola) boli otvorené v školskom roku 1912/13. Od ďalšieho školského roka už meštianska škola fungovala so štyrmi triedami. Súčasťou školy bol internát. Celý ústav, ktorý dominikánky prevádzkovali, sa skladal z detskej opatrovne, ľudovej dievčenskej školy a dievčenskej meštianskej školy. Hneď v prvom školskom roku 1912/13 sa do dievčenskej meštianskej školy dominikánok prihlásilo 69 dievčat.²¹⁴ Od otvorenia všetkých štyroch tried v školskom roku 1913/14 sa počet žiačok pohyboval okolo 150 ročne.²¹⁵

Počet žiačok študujúcich na spomínaných košických meštianskych školách mal rastúcu tendenciu. Najvýraznejšie sa však zvyšoval od prelomu 19. a 20. storočia. Tento vývoj zachytáva prostredníctvom údajov za vybrané školské roky tabuľka 9.

Tabuľka 9 Počet žiačok na meštianskych školách v Košiciach²¹⁶

Školský rok	SMŠ	OMŠ	EMŠ	MŠU	MŠD	Spolu
1872/73	34	-	-	-	-	34
1873/74	-	21	-	-	-	21
1888/89	-	185	77	-	-	262
1900/01	-	-	86	161	-	247
1912/13	-	-	204	292	69	565

Legenda: SMŠ - súkromná meštianska škola Ödöna Dölleho; OMŠ - obecná meštianska škola; EMŠ - evanjelická dievčenská meštianska škola; MŠU - dievčenská meštianska škola uršulínok; MŠD - dievčenská meštianska škola dominikánok

212 Az apácák iskolája. A második polgári. In *Kassai Ujság*, 1911, roč. 73, č. 178, s. 2.

213 Új polgári leányiskola Kassán. In *Felvidéki Újság*, 1912, roč. 7, č. 109, s. 3.

214 *A kassai Szt.-Domonkos-rendi nővérek vezetése alatt álló róm. kath. leánynevelő-intézet értesítője az 1912 – 1913. tanévről*. Kassa, 1913, s. 3, 7, 38.

215 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 283-284.

216 Dané školské roky boli vybrané s ohľadom na dostupnosť údajov o počtoch žiačok v jednotlivých školách a s ohľadom na obdobie vzniku, fungovania a zániku týchto škôl. GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...“, s. 226. Ujdonságok. Dölle Ödön kassai nyilvános polgári felsőbb leánytanodájának 1872–3-dik évi tudositványai. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1873, roč. 2, č. 36, s. 4.

2.4 Vyššia dievčenská škola

Po roku 1867 sa do popredia dostávala myšlienka, podľa ktorej malo byť dievčatám sprístupnené okrem základného vzdelania aj vzdelanie na stredoškolskej úrovni. Na základe prvého návrhu na vzdelávanie dievčat na stredoškolskej úrovni, ktorý pripravil pedagóg a politik Aladár Molnár, sa minister školstva a náboženstva Ágoston Trefort rozhodol navštíviť podobné ústavy vo Viedni a Gazi. Následne v roku 1875 zriadil prvý takýto vzdelávací ústav v Uhorsku. Išlo o vyššiu dievčenskú školu v Budapešti. Do roku 1886 bolo založených ďalších sedem vyšších dievčenských škôl, a to v Trenčíne, Sighetu Marmatíei, Šoproni, Levoči, Bratislave, Banskej Bystrici a Kluži.²¹⁷ Vyššie dievčenské školy však neboli úplnými strednými školami. Dievčatám neumožňovali skladať maturitné skúšky. Ich absolventky teda nemohli pokračovať v štúdiu na vysokej škole.²¹⁸

Podľa vzorového *Organizačného štatútu pre vyššie dievčenské školy*, vydaného výnosom ministerstva školstva a náboženstva č. 26.386/1883, bolo cieľom vyšších dievčenských škôl poskytnúť dievčatám všeobecné vzdelanie na takej úrovni, ako si to vyžadovalo ich vtedajšie poslanie a postavenie v spoločnosti, a to po zohľadnení fyzických vlastností ženského pohlavia: „*Úlohou vyšších dievčenských škôl nemôže byť nič iné ako postupný a harmonický rozvoj telesných a duševných síl žiačok; to jest výchova a udržiavanie telesných síl, usmerenie duševných síl k následnému mysleniu, úsilie výstižne vyjadrovať myšlienky slovom a písmom.*“²¹⁹ Vzdelávanie dievčat na vyšších dievčenských školách malo byť v rozsahu, ktorý bol potrebný pre ich „*životné povolanie*“, ale zároveň malo ich vzdelanie zodpovedať všeobecnému vzdelaniu, ktoré získavali chlapci na gymnáziách.²²⁰ Prispôsobené tomu mali byť učebné osnovy i metódy. Malo sa prihliadať na mravnú a estetickú stránku výchovy. Celý vyučovací proces vrátane množstva učebnej látky sa mal prispôsobiť tak, aby dievčatá nepreťažoval: „*[...] najmä treba dbať na zjednodušenie vyučovania, ako aj metódu vyučovania, ktorá postupne rozvíja duševné sily a lásku k práci.*“²²¹ Už v priebehu samotnej

217 VERÉDY, Károly (ed.). *Paedagogiai encyclopaedia különös tekintettel a népoktatás állapotára. A neveléstudomány szótára, melyben az általános és részletes paedagogika, didaktika és methodika, a statisztika, lélek-, erkölcs- és gondolkodástan, valamint az irodalom, művelődés és paedagogiai történelem főbb részletei betűrendbe foglalvák. Segédkönyv tanítók, nevelők, szülők és iskolai előljárók számára.* Budapest : Athenaeum, 1886, s. 232-233.

218 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 126.

219 185. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt a felsőbb leányiskolák igazgatóihoz intézett rendelete, az állami felsőbb leányiskolák szervezete tárgyában. In *Magyarországi rendeletek tára. Tizenhetedik folyam* [online]. Budapest : M. Kir. Belügyminisztérium, 1883, s. 1388 [cit. 2023-12-19]. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1883/?pg=1490&layout=s>.

220 185. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt..., s. 1392.

221 185. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt..., s. 1389.

výučby mali žiačky nadobudnúť toľko vedomostí, aby sa nemuseli venovať učeníu mimo doby vyučovania, a aby postačovalo zopakovanie si už naučenej látky. V rámci vzdelávania nebolo podstatné množstvo získaných vedomostí, ale ich ucelenosť. Nadobudnuté vedomosti mali tvoriť harmonický a systematický celok, ktorý by pre dievčatá predstavoval základ potrebný pre samostatné myslenie.²²² Pri výchove žien sa pritom malo prihliadať na to, že: „[...] *spoločnosť nepotrebuje ženy, ktoré popierajú vedu, a tým menej mudrlantov, ale ženy so zdravým rozumom, ktoré majú základné vedomosti, správne myslia, rady pracujú a vedia pracovať, sú skromné a veselé.*“²²³

Podmienkou prijatia na vyššiu dievčenskú školu bolo dosiahnutie desiateho roku života a úspešné ukončenie štvrtého ročníka ľudovej školy alebo úspešné zloženie prijímacej skúšky na základe vzdelania zodpovedajúceho tomuto ročníku. Dievčatá mali počas štúdia na vyššej dievčenskej škole absolvovať tieto predmety: náboženská a etická výchova, maďarský jazyk a literatúra, nemecký jazyk a literatúra, francúzsky jazyk a literatúra, dejepis (svetové a národné dejiny), zemepis, počítanie a geometria, prírodopis, chémia, fyzika, zdravotná, základné pojmy z pedagogiky, telesné cvičenia, ženská práca, spev, kreslenie a krasopis. Mimoriadnym predmetom bol anglický jazyk a literatúra (tabuľka 10). V prvých troch ročníkoch mali mať žiačky okrem telesnej výchovy maximálne 26 vyučovacích hodín týždenne. V posledných troch ročníkoch to malo byť maximálne 28 vyučovacích hodín za týždeň, resp. 30 hodín týždenne vrátane času na mimoriadne predmety.²²⁴

Žiačky, ktoré úspešne ukončili štvrtý ročník vyššej dievčenskej školy, sa mohli uplatniť vo viacerých povolaniach, napr. sa mohli stať poštovou alebo telefónnou manipulantkou, mohli nastúpiť do železničnej služby, prihlásiť sa na divadelnú akadémiu, hudobnú akadémiu, školu priemyselného kreslenia, priemyselnú školu, ženský učiteľský ústav, ústav pre vzdelávanie opatrovateliek detských opatrovní a pod. Po ukončení šiesteho ročníka sa absolventky vyššej dievčenskej školy mohli zapísať na odbor učiteľstvo kreslenia na vysokej škole výtvarných umení, a okrem toho mohli navštevovať aj akadémiu umení, kde sa mohli vyučiť za maliarky alebo za sochárky. Mohli tiež pokračovať v štúdiu na ženských obchodných školách a na dievčenských gymnáziách.²²⁵

222 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 128-129.

223 185. *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt...*, s. 1389.

224 185. *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt...*, s. 1393.

225 HOLLÓSNÉ, de G. N. *A kenyérkereső asszony...*, s. 19.

Tabuľka 10 Vyučovacie predmety na vyššej dievčenskej škole a počet vyučovacích hodín v jednotlivých ročníkoch²²⁶

Vyučovaci predmet	Ročník						Vyučovacie hodiny spolu
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
Náboženská a etická výchova	2	2	2	2	2	2	12
Maďarský jazyk a literatúra	5	4	4	5	5	5	28
Nemecký jazyk a literatúra	-	3	3	3	3	2	14
Francúzsky jazyk a literatúra	-	4	4	4	4	3	19
Dejepis	2	2	2	2	2	3	13
Zemepis	2	2	2	-	-	-	6
Počítanie a geometria	3	2	2	2	2	2	13
Prírodné vedy	4	2	2	2	4	3	17
Pedagogika	-	-	-	-	-	2	2
Spev	2	1	1	1	1	1	7
Kreslenie	2	2	2	2	2	2	12
Krasopis	2	-	-	-	-	-	2
Ručná práca	2	2	2	2	2	2	12
Telesné cvičenia	2	2	2	2	-	-	8
Anglický jazyk a literatúra	-	-	2	3	3	3	11
Počet vyučovacích hodín za týždeň	28	28	30	30	30	30	176

Poznámky: V treťom ročníku bol anglický jazyk voliteľným predmetom. Vo štvrtom ročníku boli voliteľnými predmetmi anglický jazyk a telesné cvičenia. V piatom ročníku boli voliteľné anglický jazyk, spev a kreslenie. V šiestom ročníku bol voliteľný anglický jazyk, spev, kreslenie a ručná práca.

Jedným z problémov vyšších dievčenských škôl bol nízky počet žiačok vo vyšších ročníkoch, keďže množstvo dievčat prestupovalo do chlapčenských gymnázií alebo vyšších obchodných škôl ako súkromné študentky. Žiačky zaplnili tiež dievčenské gymnáziá i ženské vyššie obchodné školy, ktoré sa pre nich postupne otvárali a navyše sa začali objavovať aj snahy o zapisovanie dievčat na chlapčenské stredné školy ako riadne žiačky.²²⁷ Dialo sa to aj napriek tomu, že

²²⁶ 185. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt..., s. 1427.

²²⁷ 414. A. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916. évi 86.100. eln. számú rendelete valamennyi tankerületi és felsőkereskedelmi iskolai kir. főigazgatóhoz és a felsőbb leányisko-

absolvovanie nižších tried vyšších dievčenských škôl nepripravilo žiačky v dostatočnej miere na štúdium na inom type školy. Reformu vzdelávania na vyšších dievčenských školách prinieslo nariadenie ministra školstva a náboženstva Bélu Jankovicha č. 86.100/1916/V. zo dňa 14. júla 1916.²²⁸ Z vyšších dievčenských škôl sa mali stať dievčenské stredné školy. Okrem siedmich ročníkov so základnou výučbou mali byť od piateho ročníka vytvárané aj špeciálne ročníky gymnázia alebo vyššej obchodnej školy. Tie žiačky, ktoré ukončili siedmy ročník dievčenskej strednej školy, mohli absolvovať nepovinnú záverečnú skúšku podobnú maturitnej skúške. Vďaka nej mohli ísť ďalej študovať na obchodnú alebo divadelnú akadémiu, alebo nastúpiť do štvrtého ročníka učiteľského ústavu. Posledná možnosť si však vyžadovala aj vykonanie diferenciálnych skúšok. Dievčenské stredné školy mohli otvoriť aj ďalší ročník pre vychovávateľky, po absolvovaní ktorého sa žiačky mohli uplatniť v rodinách alebo internátoch.²²⁹ Výučba všeobecno-vzdelávacích predmetov mohla byť spoločná pre žiačky vyššej dievčenskej obchodnej školy aj žiačky dievčenskej strednej školy. Len odborné predmety mali žiačky vyššej dievčenskej obchodnej školy absolvovať samostatne. Dievčenské gymnázia, ktoré mali vznikať pri dievčenských stredných školách, mali mať s týmito školami spoločné len osnovy po štvrtý ročník. Osnovy ďalších štyroch ročníkov sa už mali približovať osnovám chlapčenských gymnázií. Štúdium malo byť ukončené maturitnou skúškou, ktorá by absolventky oprávňovala nastúpiť na vysokú školu. V praxi sa malo nariadenie začať uplatňovať od školského roku 1917/18. Vo výnimočných prípadoch to mohlo byť od školského roku 1916/17, ako to bolo napr. aj v prípade mesta Košice.²³⁰

Výnosom ministerstva školstva a náboženstva č. 175.000/1916/V. zo dňa 25. apríla 1917 bola upravená možnosť štúdia dievčat na chlapčenských stredných školách v externej forme, s povolením eventuálnej návštevy vyučovania. Takáto možnosť však nebola prijateľná pre hlavného riaditeľa školského obvodu v Košiciach Engelberta Mázyho. Koedukácia nebola v jeho obvode uskutočniteľná, nakoľko predstavovala podľa jeho názoru nebezpečenstvo pre výchovu dievčat. Podľa jeho návrhu sa mali zriadiť tzv. prípravné kurzy, ktoré by dievčatám uľahčili externé štúdium na strednej škole. Tento problém však nebol vyriešený do vzniku Československej republiky.²³¹

lák miniszteri biztossághoz, a leányközépiskolák szerveztéknek, rendtartásának és tanításterveinek életbeléptetéséről. In *Magyarországi rendeletek tára. Ötvenedik fülyam* [online]. Budapest : Magyar Királyi Belügyminisztérium, 1916, s. 1369 [cit. 2023-12-05]. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=1382&layout=s>.

228 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 130.

229 414. A. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916. évi 86.100. eln. számú rendelete..., s. 1371-1372.

230 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 130-131.

231 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 131.

Keďže po absolvovaní štvorročnej dievčenskej meštianskej školy bolo jedinou možnosťou vyššieho vzdelávania dievčat v Košiciach štúdium na ženskom učiteľskom ústave, v priebehu 80. rokov 19. storočia sa začali vyskytovať úvahy o vytvorení šesťročnej vyššej dievčenskej školy, ktorá by dievčatám poskytla všeobecné stredoškolské vzdelanie. S ním by sa následne mohli uplatniť i mimo povolania učiteľky.²³² Ako už bolo vyššie spomenuté, plány na vytvorenie vyššej dievčenskej školy v Košiciach súviseli i s úsilím o poštátnenie obecnej chlapčenskej a dievčenskej meštianskej školy, ku ktorému nakoniec došlo v roku 1891.²³³ Štvorročná obecná dievčenská meštianska škola bola v ďalšom roku pretvorená na šesťročnú štátnu vyššiu dievčenskú školu. Piaty ročník Uhorskej kráľovskej štátnej vyššej dievčenskej školy v Košiciach (Kassai Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola) bol prvýkrát otvorený v školskom roku 1891/92. Škola však na začiatku nemala riaditeľa a na vytvorenie učiteľského zboru bolo nevyhnutné preložiť do Košíc učiteľov z iných uhorských miest.²³⁴

Škola mala za cieľ vychovať z dievčat „*vysokovzdelané ženy pre vlast', spoločnosť a rodinu*“. Žiačky počas štúdia absolvovali predmety ako maďarský jazyk, nemecký jazyk, francúzsky jazyk, dejepis, zemepis, matematika, náuka o domácnosti, krasopis, telesná výchova, psychológia, ručné práce, chémia, náboženstvo, kreslenie, prírodopis a zdravotveda. Počas školského roka 1896/97 sa škola presťahovala do novej budovy, ktorej súčasťou bol internát s kapacitou 40 miest.²³⁵ Viac ako tri štvrtiny žiakov síce tvorili dievčatá pochádzajúce priamo z Košíc, no školu navštevovali i dievčatá z okolitých žúp – najviac z Abovsko-urnianskej, Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej župy. Medzi žiakmi sa vyskytovali i dievčatá z ďalších častí krajiny (tabuľka 11).

232 Nešlo však o prípravu na vysokoškolské štúdium, keďže, ako už bolo spomenuté, vyššie dievčenské školy neumožňovali vykonanie maturitnej skúšky. Navyše do roku 1895 v Uhorsku ani nebolo povolené štúdium dievčat a žien na vysokých školách.

233 Šesťtriedna obecná chlapčenská meštianska škola sa vtedy zmenila na šesťtriednu štátnu chlapčenskú meštiansku školu.

234 Funkciu riaditeľa vyššej dievčenskej školy dočasne vykonával Ferencz Malaszt, ktorý bol zástupcom riaditeľa meštianskej školy. Po ňom koncom septembra prevzala vedenie školy Lakos Károlyné (rodená Anna Cavegia), riaditeľka vyššej dievčenskej školy v Rijeke, ktorá vyučovala maďarský jazyk a literatúru. Do Košíc bol preložený i profesor vyššej dievčenskej školy v Levoči József Szobissek, ktorý vyučoval zemepis, prírodopis, chémiu a kultúrne dejiny, a učiteľka vyššej dievčenskej školy v Sighetu Marmáției Zsófia Gantz, ktorá vyučovala nemčinu a francúzštinu. Okrem nich sa súčasťou profesorského zboru stali učiteľky bývalej dievčenskej meštianskej školy: Gyurász Gyuláné, ktorá učila nemčinu a dejepis, Tóbiás Endréné, ktorá učila počítanie a geometriu, fyziku a zdravotvedu, Elza Kolacskovszky, ktorá učila maďarčinu a dejepis a pomocná učiteľka Regina Meissner, ktorá učila kreslenie, krasopis a ručné práce. Lőrincz Imre učil spev a lekár Ákos Szent-Imrey vyučoval zdravotvedu. Telesné cvičenia vyučoval Lajos Horváth. *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről.* Kassa, 1892, s. 10-12, 57-59.

235 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 133.

Tabuľka 11 Žiačky vyššej dievčenskej školy v Košiciach v školských rokoch 1891/92, 1901/02 a 1911/12 podľa bydliska ich rodičov²³⁶

Bydlisko	1891/92	1901/02	1911/12
Košice	189	213	285
Abovsko-turnianska župa	17	12	19
Spišská župa	1	10	5
Šarišská župa	5	6	13
Zemplínska župa	15	11	14
Iná uhorská župa	8	21	24
Ostatné	1	-	4
Spolu	236	273	364

Väčšina dievčat študujúcich na tejto škole pochádzala z rodín obchodníkov, priemyselníkov, úradníkov, lekárov, právnikov, učiteľov a dôstojníkov (tabuľka 12). Výročné správy vyššej dievčenskej školy zo začiatku 20. storočia obsahovali podrobnejšie štatistiky o žiačkach školy, vrátane detailnejšieho rozdelenia žiačok podľa povolania rodičov. Z údajov zachytených vo výročnej správe školy za školský rok 1911/12 vyplýva, že jadro študentiek tejto školy tvorila nižšia stredná vrstva. Do vyššej strednej vrstvy patrilo 17,3 % žiačok,²³⁷ čo je oveľa viac, ako to bolo napr. na evanjelickej dievčenskej meštianskej škole, kde bol podiel dievčat z vyššej strednej vrstvy iba okolo 4,5 %. Vzhľadom na to, že sa nám nepodarilo nájsť informácie tohto druhu o žiačkach ostatných dievčenských meštianskych škôl v Košiciach, nemohli sme vykonať podobnú komparáciu žiačok vyššej dievčenskej školy so žiačkami týchto škôl. Napriek tomu môžeme predpokladať, že dievčatá z vyššej strednej spoločenskej vrstvy študovali vo väčšom počte na vyššej dievčenskej škole ako na meštianskych školách. A naopak, dievčatá z nižšej strednej vrstvy mali väčšie zastúpenie na meštianskych školách.²³⁸

236 Pokým štatistiky nachádzajúce sa vo výročných správach vyššej dievčenskej školy za školské roky 1891/92 a 1901/02 sa týkajú všetkých zapísaných žiačok, údaje v štatistike uvedenej vo výročnej správe školy za školský rok 1911/12 sa týkajú len tých žiačok, ktoré daný rok úspešne absolvovali (364 dievčat z 383 zapísaných). Metodika zostavovania výročných správ teda nebola jednotná. Napriek tomu nám údaje zachytené vo výročných správach tejto školy pomáhajú aspoň načrtnúť, aké bolo zloženie žiačok z rôznych hľadísk. *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről...*, s. 47. *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1901 – 1902 iskolai évről.* Kassa, 1902, s. 77-78. *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1911 – 1912. iskolai évről.* Kassa, 1912, s. 49-50.

237 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1911 – 1912. iskolai évről...*, s. 50.

238 Uvedené platilo aj v iných uhorských mestách. Dievčenské meštianske školy sa totiž stali obľúbenými najmä z dôvodu nižších poplatkov či praktickejšieho vzdelania, ako ponúkali vyššie dievčenské školy. Podrobnejšie MÜLLER, I. *Az alap- és középfolki leányoktatás...*, s. 141.

Tabuľka 12 Žiačky vyššej dievčenskej školy v Košiciach v školských rokoch 1891/92 a 1901/02 z hľadiska povolania ich rodičov²³⁹

Povolanie rodičov	1891/92		1901/02	
	Počet	%	Počet	%
Obchodník	60	25,4	50	18,3
Úradník	58	24,6	52	19,0
Priemyselník	36	15,3	32	11,7
Súkromník	34	14,4	41	15,0
Iné duševné zamestnanie	24	10,2	45	16,5
Poľnohospodár	20	8,5	15	5,5
Vojak	3	1,3	9	3,3
Továrnik	1	0,4	3	1,1
Iné	-	-	26	9,5
Spolu (zapísaných)	236	100,0	273	100,0

V dobovej periodickej tlači sa objavila kritika vyššej dievčenskej školy v Košiciach v spojitosti s poplatkami, ktoré museli škole zaplatiť záujemkyne o štúdium. Noviny *Kassai Munkás*²⁴⁰ zhodnotili, že len dievčatá z bohatších rodín môžu získať vzdelanie na vyššej dievčenskej škole. Kritizovali výšku poplatkov za štúdium a ubytovanie, ktoré si mohli dovoliť zaplatiť pre svoje dcéry len bohatšie rodiny, pričom dievčatá z robotníckej vrstvy si štúdium na tejto škole nemohli dovoliť.²⁴¹ Hoci na začiatku platili žiačky školné vo výške 20 korún a postupne sa od školského roka 1899/1900 zvýšilo až na 60 korún,²⁴² čím bola škola prístupná len pre dievčatá z bohatších rodín, záujem o štúdium na škole bol počas jej existencie pomerne vysoký. V školskom roku 1891/92 bolo na škole 236 dievčat,²⁴³ v školskom roku 1899/1900 mala škola 283 žiačok²⁴⁴ a v školskom roku 1916/17 tam študovalo až 411 dievčat.²⁴⁵ Rápidný nárast počtu žiačok od roku 1916 súvisel s reformou dievčenských škôl v Uhorsku, ktorá prebehla počas pr-

239 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1901 – 1902 iskolai évről...*, s. 78. *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről...*, s. 47.

240 Tlačový orgán košickej sociálnodemokratickej organizácie.

241 *A felsőbb leányiskola értesítője*. In *Kassai Munkás*, 1911, roč. 5, č. 29, s. 2-3.

242 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola, a vele kapcsolatos internátus és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1899 – 1900. iskolai évről*. Kassa, 1900, s. 81.

243 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről...*, s. 46.

244 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola, a vele kapcsolatos internátus és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1899 – 1900. iskolai évről...*, s. 69.

245 *A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről*. Kassa, 1917, s. 50.

vej svetovej vojny, a z toho vyplývajúceho pretvorenia košickej vyššej dievčenskej školy na Uhorskú kráľovskú štátnu dievčenskú strednú školu v Košiciach (Kassai Magyar Királyi Állami Leányközépiskola).²⁴⁶

Vyššia dievčenská škola v Košiciach patrila v podstate medzi prvé vzdelávacie ústavy, z ktorých sa vďaka organizačnej zmene vytvorili dievčenské stredné školy. V školskom roku 1916/17 sa na tomto ústave zriadil odbor dievčenskej vyššej obchodnej školy. V rámci piateho ročníka sa v danom školskom roku v jednej triede ponechali pôvodné učebné osnovy vyššej dievčenskej školy a v druhej triede prebiehala aj výučba odborných predmetov. O rok na to sa v piatom ročníku vytvoril gymnaziálny odbor. Kvôli veľkému záujmu o štúdium na dievčenskej strednej škole nemohli byť prijaté všetky dievčatá, ktoré sa na štúdium prihlásili. Požadovalo sa preto otvorenie ďalšej triedy. Povolenie od ministra školstva a náboženstva však škola dostala až na školský rok 1918/19.²⁴⁷

Obrázok 7 Vyššia dievčenská škola v Košiciach²⁴⁸

246 GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...“, s. 227.

247 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 134.

248 Východoslovenské múzeum v Košiciach (ďalej len VSM), fond (ďalej len f.) historickej a umeleckej fotografie, evidenčné číslo (ďalej len evid. č.) V.668a.

Obrázok 8 Tablo učiteľského zboru a absolventiek vyššej dievčenskej školy v Košiciach z roku 1913²⁴⁹

249 VSM, f. historickej a umeleckej fotografie, evid. č. VII.7013-0168.

Kurz kreslenia a maľovania

Minister školstva a náboženstva povolil vo februári 1892 zriadenie kurzu kreslenia a maľovania pre ženy pri košickej vyššej dievčenskej škole.²⁵⁰ O plánovanom otvorení kurzu, ktorý bol v dobovej periodickej tlači označovaný aj za ženskú školu kreslenia a maľovania, informovali v marci 1893 svojich čitateľov noviny *Kassai Szemle*. Kurz mal viesť maliar a učiteľ kreslenia János Kövér.²⁵¹ Ženským dozorom a asistenciou mala byť poverená učiteľka kreslenia Regina Meissner. Otvorenie kurzu bolo naplánované na 5. apríl 1893.²⁵²

Cieľom tohto kurzu bol rozvoj estetického cítenia a schopnosti kresliť. Jeho absolventky mali vedieť vnímať a oceniť krásu umeleckého predmetu a dokázať vyriešiť zadané úlohy súvisiace s kreslením, a to v súlade s požiadavkami umeleckého vkusu. Študentky sa mali naučiť navrhovať štylistické ornamenty a uplatňovať ich v praxi pri ručných prácach. Mali zvládnuť smaltovanú maľbu na majoliku a iné dekoratívne predmety a dosiahnuť istý stupeň zručnosti v kreslení krajiny a v akvarelovej maľbe.

Výučba bola rozdelená do jednej prípravnej skupiny a dvoch odborných skupín. V prípravnej skupine mali študentky nadobudnúť zručnosti potrebné pre profesionálne kreslenie. V jednej zo špecializovaných skupín sa mali venovať dekoratívnej maľbe a v druhej skupine krajinomaľbe a akvarelu. Dĺžka trvania kurzu nebola vopred určená, keďže do veľkej miery závisela od talentu žiačky. V súlade s cieľom kurzu však bolo nutné, aby žiačky získali potrebné vedomosti a absolvovali aspoň dvojročnú výučbu. Podľa vlastného uváženia mohli kurz navštevovať aj dlhšie. Kurz prebiehal počas školského roka. Týždenne sa konal v rozsahu štyroch vyučovacích hodín počas voľných dní. Zúčastniť sa ho mohlo maximálne 30 žiačok.²⁵³ Na kurz sa mohli prihlásiť žiačky piateho a šiesteho ročníka vyššej dievčenskej školy, ako aj ženy, ktoré síce už neboli študentkami, ale ich zručnosti v kreslení dosahovali minimálne takú úroveň, ako to bolo u absolventiek štyroch ročníkov meštianskej alebo vyššej dievčenskej školy. Na základe predložených prác mali byť uchádzačky začlenené do prípravnej skupiny alebo do jednej z odborných skupín.²⁵⁴ Poplatok za kurz mal byť vo výške päť forintov mesačne.²⁵⁵

250 Női rajz- és festészeti továbbképző tanfolyam. In *Nemzeti Nénevelés*, 1893, roč. 14, č. 7, s. 293.

251 Rajziskola. In *Kassai Szemle*, 1893, roč. 9, č. 30, s. 3.

252 Rajz- és festészeti iskola Kassán. In *Kassai Szemle*, 1893, roč. 9, č. 36, s. 1-2.

253 Női rajz- és festészeti továbbképző tanfolyam. In *Nemzeti Nénevelés*, 1893, roč. 14, č. 7, s. 293-294.

254 A rajz- és festészeti továbbképző tanfolyam. In *Kassai Szemle*, 1893, roč. 9, č. 97, s. 3.

255 Rajziskola. In *Kassai Szemle*, 1893, roč. 9, č. 30, s. 3.

Počas prvého roka navštevovalo kurz sedem žiačok, z ktorých ho však ukončili len tri.²⁵⁶ Otvorenie kurzu sa plánovalo i v nasledujúcom školskom roku.²⁵⁷ Kvôli malému záujmu sa ale neotvoril.²⁵⁸

Pod vedením učiteľa Miklósa Polgáryho bol na vyššej dievčenskej škole otvorený 1. novembra 1916 kurz maľby a umeleckého priemyslu. Kurz zahŕňal kopírovanie diel slávnych majstrov, maľovanie prírody, výrobu batikovaných diel z dreva a hodvábu, razenie do kovu, vypaľovanie dreva a pod. Približne 250 obrazov a ručných prác bolo potom na konci školského roka prezentovaných verejnosti prostredníctvom výstavy.²⁵⁹

V septembri 1917 sa mal na dievčenskej strednej škole opätovne otvoriť kurz maľby a umeleckého priemyslu. Začiatočnícky i pokročilé študentky sa v rámci neho mali učiť kreslenie, maľbu, prácu s kožou, drevom, kovem, batikovanie, ako i ďalšie remeslá. Vyučovanie malo prebiehať raz týždenne v trvaní dvoch hodín a školné bolo stanovené na 10 korún mesačne.²⁶⁰

2.5 Stredné školy

Meštianskym a vyšším dievčenským školám sa zo začiatku darilo spĺňať nároky na vzdelávanie dievčat. Problémom však bolo to, že dievčatá nemali na týchto školách možnosť vykonať maturitnú skúšku, ktorá bola hlavnou podmienkou prijatia na univerzitu, resp. podmienkou nástupu do určitých zamestnaní vyžadujúcich maturitu. A tak môžeme konštatovať, že vyššie dievčenské školy v konečnom dôsledku nespĺnili očakávania spoločnosti, keďže dievčatá ich absolvovaním nezískali ani odbornú kvalifikáciu, ani maturitu potrebnú na ďalšie štúdium.²⁶¹ Dôvodom väčšieho záujmu o vzdelávanie dievčat z meštianskeho prostredia pritom bola skutočnosť, že pozícia strednej vrstvy sa po roku 1867 zmenila. Veľká časť z nej začala pracovať na (nižších) úradníckych pozíciách. Kvôli zaisteniu budúcnosti vlastných detí, resp. dcér, sa rodičia usilovali zabezpečiť dievčatám štúdium na školách vyššieho typu, ktoré by im poskytli odbornú

256 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 138.

257 A rajz- és festészeti továbbképző tanfolyam. In *Kassai Szemle*, 1893, roč. 9, č. 97, s. 3.

258 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1895 – 96. iskolai évről*. Kassa, 1896, s. 80.

259 *A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről...*, s. 31.

260 Iparművészeti tanfolyam. In *Felvidéki Ujság*, 1917, roč. 12, č. 201, s. 3.

261 NAGY, Adrienn. Felsőbb leányiskolák mint érettségig adó középfokú szakiskolák a XX. század elején. In *Képzés és Gyakorlat* [online], 2011, roč. 9, č. 1-2, s. 11 [cit. 2020-06-13]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/profile/Adrienn_Nagy2/publication/325272841_Felsobb_leanyiskolak_mint_erettsegig_ado_kozepfoku_szakiskolak_a_XX_szazad_elejen/links/5b02fc2e0f7e9be94bdab49a/Felsobb-leanyiskolak-mint-erettsegig-ado-kozepfo-ku-szakiskolak-a-XX-szazad-elejen.pdf>.

kvalifikáciu.²⁶² Čo najrýchlejšie vyriešenie otázky vzdelávania dievčat bolo nevyhnutné aj kvôli nárokom rozrastajúcej sa štátnej správy, a s tým spojenou potrebou pracovných síl, ako aj kvôli rastúcim nákladom na živobytie.²⁶³

Štúdium na stredných školách bolo zákonným článkom č. XXX z roku 1883 o stredných školách a kvalifikácii učiteľov zabezpečené iba chlapcom.²⁶⁴ Za stredné školy sa pritom považovali len gymnáziá a reálky, úlohou ktorých bolo poskytnúť žiakom vyššie všeobecné vzdelanie a pripraviť ich na štúdium na vysokých školách a univerzitách. Dievčatám a ženám v Uhorsku otvorilo cestu k získaniu vysokoškolského diplomu ministerské nariadenie č. 65.719 zo dňa 19. decembra 1895, ktoré im umožnilo študovať filozofiu, medicínu a farmáciu na univerzitách v Budapešti a v Kluži.²⁶⁵ Avšak pokračovať v štúdiu a nastúpiť na univerzitu mohli až po tom, čo im bolo ministerským nariadením č. 72.039 z 31. decembra 1895 povolené vykonanie súkromnej maturitnej skúšky na všetkých stredných školách pre chlapcov.²⁶⁶ Ako už bolo spomenuté, na šesťročných vyšších dievčenských školách nemohli získať maturitu, nakoľko cieľom vzdelávania dievčat bola najmä ich príprava na úlohu manželky a matky. Tie dievčatá, ktoré úspešne ukončili štúdium na meštianskej alebo vyššej dievčenskej škole, mohli navyše študovať na strednej škole ako privatistky, čiže súkromné (externé) žiačky. Záujem dievčat o štúdium na chlapčenských stredných školách narastal a možnosť, ktorú im ponúkalo vyššie uvedené nariadenie, využívali v čoraz väčšej miere. V spojitosti so spomenutými nariadeniami bolo nevyhnutné vyriešiť otázku vzdelávania dievčat na stredoškolskej úrovni tak, aby mohli získať maturitu a cieľavedome sa pripravovať na vysokoškolské štúdium. V roku 1896 bolo preto v Budapešti založené prvé dievčenské gymnázium.²⁶⁷ Učebná osnova sa podobala tej, ktorá platila pre chlapčenské gymnáziá. Na dievčenských gymnáziách sa však nevyučoval grécky jazyk a latinský jazyk sa mal vyučovať až od

262 NESZT, Judit. *A középfokú elemi iskolai tanítóképzők intézményrendszerének kiépülése és változásai 1828-tól 1945-ig* [online]. Doktori (Ph.D.) értekezés. Debrecen : Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, 2014, s. 99 [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/213836/Neszt_Judit_Ertekezés.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

263 GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...”, s. 227.

264 1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88300030.TV&targetdate=&printTitle=1883.+%C3%A9vi+XXX.+%C3%B6rv%C3%A9ny+cikk&referer=1000ev>>.

265 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi 65.719. sz. a. a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett leirata a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában. In *Hivatalos Közlöny*, 1896, roč. 4, č. 1, s. 1-3.

266 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi 72.039. sz. a. kelt rendelete a nők középiskolai tanulmányaira vonatkozólag. In *Hivatalos Közlöny*, 1896, roč. 4, č. 2, s. 25-26.

267 Prvá dievčenská trieda maturovala v roku 1900.

piateho ročníka.²⁶⁸ Tzv. „ženský charakter“ učebnej osnovy mali zaistiť predmety ako hudobná výchova, výtvarná výchova a ženské ručné práce. S úspešne vykonanou maturitnou skúškou na gymnáziu mali už aj dievčatá možnosť nastúpiť na univerzitné štúdium, hoci sa to týkalo len vybraných odborov. Zakladanie dievčenských gymnázií bolo však veľmi pomalé. Do roku 1912 prebiehala v Uhorsku výučba len na troch takýchto gymnáziách, pričom všetky tri boli založené v Budapešti.²⁶⁹ Systém výučby, ktorý sa pre dievčatá postupne vybudoval (vyššie dievčenské školy a dievčenské gymnáziá), bol najviac podporovaný štátom.²⁷⁰

V Košiciach existovalo do roku 1918 jedno rímskokatolícke gymnázium,²⁷¹ ktoré ako riadni študenti navštevovali len chlapci. Dievčatá mohli byť iba externými žiačkami Hlavného gymnázia premonštrátov v Košiciach (Kassai Premonstrei Főgymnázium). Na škole mohli vykonávať i maturitné skúšky. Výročná správa gymnázia za školský rok 1896/97 obsahovala informáciu o prvých dvoch študentkách – Eszsebet Früstök a Ilone Früstök –, ktoré na základe ministerského povolenia absolvovali 6. marca 1897 súkromnú skúšku z latinského jazyka na úrovni nižších štyroch tried a z matematiky na úrovni štvrtého ročníka. Boli to prvé žiačky košického gymnázia, ktoré skúšku úspešne zložili.²⁷² Verejnosť o tom informovali hneď v marci 1897 noviny *Pannonia*.²⁷³

Noviny *Abauj-Kassai Közlöny* v apríli 1896 písali o dcére obchodníka, ktorá chcela absolvovať maturitnú skúšku a ďalej pokračovať v štúdiu.²⁷⁴ Ako prvú maturantku v Košiciach spomínajú Ilonu Gottsegen aj noviny *Felsőmagyarország*.²⁷⁵ Podľa výročnej správy gymnázia za školský rok 1897/98 kvalifikovaná učiteľka Ilona Gottsegen úspešne absolvovala maturitnú skúšku v septembri 1897. Na maturitu sa prihlásila s povolením ministra školstva a náboženstva na základe vysvedčenia z ôsmej triedy.²⁷⁶ Po maturite pokračovala ďalej v štúdiu.

268 FEHÉR, Katalin. Oktatásügy. In KOLLEGA TARSOLY, István (ed.). *Magyarország a XX. században V. Tudomány 2. Társadalomtudományok* [online]. Szekszárd : Babits Kiadó, 2000, s. 458 [cit. 2019-12-02]. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1354.html>>.

269 *Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam. XX. 1912.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1914, s. 397-398.

270 GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...“, s. 228.

271 Jeho počiatky sa kladú do druhej polovice 17. storočia. MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 54.

272 *A jászóvári premonstrei kanonokok kassai főgymnáziumának évi jelentése az 1896 – 97-iki iskolai évről.* Kassa, 1897, s. 135.

273 Die ersten Kaschauer Studentinnen. In *Pannonia*, 1897, roč. 26, č. 20, s. 3.

274 Maturázó kassai leány. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1896, roč. 2, č. 18, s. 2.

275 Az első maturázó kassai leány. In *Felsőmagyarország*, 1896, roč. 12, č. 97, s. 3.

276 *A jászóvári premonstrei kanonokok kassai főgymnáziumának jelentése az 1897 – 98. iskolai évről.* Kassa, 1898, s. 109.

V školskom roku 1897/98 nastúpila na lekársku fakultu univerzity v Budapešti.²⁷⁷ O jej úspešnom ukončení štúdia medicíny a inaugurácii za lekárku písali v decembri 1902 viaceré periodiká.²⁷⁸ Noviny *Felsőmagyarország* uviedli, že: „Dr. Győri Ilona zložila maturitnú skúšku s výborným prospechom na Hlavnom gymnáziu premonštrátov v Košiciach, odkiaľ sa zapísala na lekársky odbor na univerzite v Budapešti, kde vďaka svojej vzácnej ctižiadostivosti a pracovitosti dosiahla v pomerne krátkom čase vrchol svojho štúdia, dnešnú inauguráciu.“²⁷⁹

Vyššie spomínané študentky Eszsebet Früstök a Ilona Früstök sa tiež prihlásili na maturitnú skúšku. V decembri 1898 ju však úspešne absolvovala len Erzsébet Früstök.²⁸⁰ Ilona Früstök následne zložila maturitnú skúšku v septembri 1899.²⁸¹ V júni 1899 zmaturovala na gymnáziu súkromná študentka Piroška Hennefeld, ktorá si zvolila učiteľské povolanie.²⁸² V riadnom májovom termíne v roku 1900 úspešne zmaturovala Petronella Strachon pochádzajúca z Levoče, ktorá sa tiež chcela venovať učiteľskému povolaniu.²⁸³ V školskom roku 1916/17 maturovalo na gymnáziu 14 chlapcov a sedem dievčat. Z nich si štyri dievčatá vybrali učiteľské povolanie, dve si vybrali povolanie lekárky a jedno dievča chcelo byť chemičkou.²⁸⁴

Podľa výročných správ gymnázia premonštrátov sa v období prvej svetovej vojny zvýšil počet externých žiačok (aj externých žiakov). V školskom roku 1915/16 študovalo na gymnáziu externe 39 dievčat a 44 chlapcov,²⁸⁵ o rok na to mala škola 51 externých žiačok a 41 externých žiakov²⁸⁶ a v školskom roku 1917/18 študovalo na škole externou formou 38 dievčat a 60 chlapcov.²⁸⁷ Záujemkyne a záujemcovia o externé štúdium museli splniť niekoľko podmienok.

277 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja MDCCCXCVII-XCVIII. tanév-re.* Budapest, 1898, s. 157.

278 Doktor-kisasszony. In *Pesti Napló*, 1902, roč. 53, č. 352, s. 8. Doktorrá avatás. In *Budapesti Hírlap*, 1902, roč. 22, č. 352, s. 6. Egy női orvostudor. In *Magyar Szó*, 1902, roč. 3, č. 303, s. 6.

279 Egy női orvostudor. In *Felsőmagyarország*, 1902, roč. 18, č. 296, s. 5.

280 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1898 – 99. iskolai évről.* Kassa, 1899, s. 143.

281 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1899 – 1900. iskolai évről.* Kassa, 1900, s. 103.

282 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1898 – 99. iskolai évről...*, s. 144.

283 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1899 – 1900. iskolai évről...*, s. 105.

284 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1916 – 1917. iskolai évről.* Kassa, 1917, s. 99.

285 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1915 – 1916. iskolai évről.* Kassa, 1916, s. 104.

286 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1916 – 1917. iskolai évről...*, s. 135.

287 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1917 – 1918. iskolai évről.* Kassa, 1918, s. 64.

Žiačky a žiaci, ktorí študovali súkromne alebo v súkromnom ústave a chceli získať vysvedčenie z gymnázia, mali sa prihlásiť u riaditeľa školy na začiatku školského roka, avšak najneskôr do 1. apríla v danom školskom roku. Žiačka alebo žiak ústavu iného druhu nemohol byť zároveň aj súkromným žiakom gymnázia. Externé žiačky prestupujúce z meštianskej školy alebo z vyššej dievčenskej školy, podobne ako aj súkromní žiaci, ktorí prestúpili na gymnázium z ústavu iného druhu, museli pred prvou skúškou na strednej škole požiadať cez riaditeľstvo gymnázia o povolenie hlavné riaditeľstvo školského obvodu. Vo svojej žiadosti museli uviesť, kde a aký druh štúdia absolvovali počas roka, ktorý bezprostredne predchádzal roku zápisu na gymnázium a museli predložiť posledné vysvedčenie z vyššej dievčenskej školy alebo z meštianskej školy. Súkromné študentky sa nemohli zúčastňovať bežných vyučovacích hodín, ale cez riaditeľstvo gymnázia mohli požiadať ministerstvo školstva a náboženstva o povolenie vypočuť si ilustračné prednášky zo zemepisu, prírodopisu alebo fyziky spolu s ostatnými riadnymi študentmi. Pokyny uverejnené vo výročnej správe gymnázia ďalej upozorňovali dievčatá hlásiace sa na skúšky, že znalosť gréčtiny nebola žiaduca u riadnych študentov lekárskech fakúlt a matematicko-prírodovedeckých odborov vysokých škôl, preto ak plánovali nastúpiť na tieto odbory, mohli si namiesto gréckeho jazyka vybrať iný z predpísaných predmetov na gymnázium. Súkromní žiaci prestupujúci z ústavu iného druhu museli tiež vykonať prijímaciu alebo rozdielovú skúšku na základe rozdielov medzi učebným plánom gymnázia a učebným plánom ich predchádzajúcej školy. Poplatok za prijímaciu alebo rozdielovú skúšku bol 20 korún a poplatok za súkromnú skúšku bol 152 korún, v prípade spojenia skúšky z dvoch ročníkov bol poplatok 264 korún.²⁸⁸

Koncom 19. storočia sa návrhy na založenie dievčenského gymnázia v Košiciach ešte nestretli s pochopením a podporou verejnosti, ale naopak, vyvolávali skôr posmech. Napríklad noviny *Abauj-Kassai Közlöny* publikovali v rubrike mestské a župné správy krátky text, ktorý sa vysmieval z nápadu založiť v meste dievčenské gymnázium: „*Aj v Košiciach chcú dievčenské gymnázium. Dúfame, že na vidieku sa sotva nájde niekto, alebo priam nikto, koho by bola táto neprirodzená bláznivosť omámila a kto by sa túžil zahryznúť do tejto bláznivej huby z konca storočia.*“²⁸⁹

V apríli 1912 však uverejnil košický denník *Felsőmagyarország* článok, v ktorom informoval o plánoch vlády zriadiť v krajine tri štátne dievčenské gymnáziá. Myšlienka, podľa ktorej mala byť ženám zabezpečená nezávislosť, dôstojné živobytie a možnosť vedeckej a intelektuálnej kariéry, nebola v tom čase už nová. Predovšetkým meštianske rodiny totiž vychovávali svoje dievčatá k samostatnosti a viedli ich k tomu, aby sa dokázali samé užiť. Avšak až do tej

288 Pre porovnanie uvádzame, že riadni študenti platili za prijímaciu skúšku 20 korún a školné v sume 24 korún za semester. *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1914 – 1915. iskolai évről.* Kassa, 1915, s. 128-132.

289 Leánygimnázium akaródzik Kassán is. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1898, roč. 17, č. 29, s. 2.

doby neexistoval v Uhorsku ústav, s výnimkou dievčenských gymnázií v Budapešti, ktorý by po ukončení štúdia umožňoval dievčatám nastúpiť na univerzitu. V prípade, že rodičia dievčat si nemohli dovoliť platiť horibilné sumy za súkromné vzdelávanie, posielali svoje dcéry za učiteľky alebo im po absolvovaní obchodného kurzu hľadali zamestnanie v súkromných či verejných úradoch. V dôsledku toho bolo také veľké množstvo vyštudovaných učiteľiek a také veľké množstvo kvalifikovaných dievčat na úradnícke povolanie, že zamestnanie si dokázali nájsť len s protekciou. Tento stav sa navyše postupne zhoršoval. Pribúdali vyštudované učiteľky a úradníčky, ktoré sa ani po niekoľkých rokoch hľadania práce nevedeli zamestnať kvôli nedostatku pracovných miest. Vláda chcela prispieť k vyriešeniu tejto situácie otvorením nových dievčenských gymnázií, ktoré by poskytli základ pre akademické vzdelávanie žien.²⁹⁰

Denník *Felsőmagyarország* uvítal plánované založenie dievčenských gymnázií a svojich čitateľov vyzýval, aby podporili snahu o získanie jedného z plánovaných gymnázií pre mesto Košice. Upozornil zároveň na preplnené dievčenské školy v Košiciach a z toho vyplývajúci nedostatok dievčenských škôl v tomto meste. Založenie dievčenského gymnázia v Košiciach bolo považované za spoločenskú nevyhnutnosť i z toho dôvodu, že množstvo dievčat v meste i na vidieku študovalo súkromne, pričom takúto formu štúdia si mohli dovoliť len bohatšie rodiny. Košice boli zároveň vykreslené ako mesto známe svojou konzervatívnosťou, v ktorom prevládajú obavy zo spoločného vzdelávania dievčat a chlapcov.²⁹¹

Keďže myšlienka spoločného vzdelávania dievčat a chlapcov nebola vo všeobecnosti prijateľná, realizovalo sa niekoľko krokov na to, aby sa v Košiciach mohli dievčatá vzdelávať na gymnáziu. K riešeniu tohto problému však došlo až v roku 1916 v súvislosti s reorganizáciou vyššej dievčenskej školy na dievčenskú strednú školu. Najprv bol pri piatom ročníku otvorený odbor dievčenskej vyššej obchodnej školy, ktorý bol v školskom roku 1917/18 nahradený gymnaziálnym odborom. Kvôli udalostiam z rokov 1918 a 1919 však na tejto škole už nedošlo k otvoreniu všetkých ročníkov gymnázia.²⁹²

Ešte pred otvorením gymnaziálneho odboru na dievčenskej strednej škole vznikla istá forma gymnaziálneho vzdelávania v kláštore uršulínok. Denník *Felvidéki Ujság* informoval o plánovanom otvorení gymnázia uršulínok v Košiciach v školskom roku 1913/14. Žiačky sa tam mali pravidelne vzdelávať pod vedením pedagógov, pričom na konci roka mali skladať skúšky na gymnáziu premonštrátov. Súčasťou gymnázia mal byť internát. V prvom školskom roku sa mali otvoriť dve triedy gymnázia – prvý a piaty ročník. Ďalšie ročníky sa mali otvárať postupne v nasledujúcich školských rokoch. V ozname sa upozorňovalo, že ústav

290 Leánygimnázium. In *Felsőmagyarország*, 1912, roč. 28, č. 89, s. 2-3.

291 Leánygimnázium. In *Felsőmagyarország*, 1912, roč. 28, č. 89, s. 2-3.

292 *A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről...*, s. 58.

bude otvorený len v prípade dostatočného záujmu, čo znamenalo aspoň 20 žiakov v jednej triede.²⁹³

Hoci sa v tlači najskôr písalo o dievčenskom gymnáziu uršulínok, nešlo v pravom zmysle slova o gymnázium, ale skôr o gymnaziálny kurz. Aj v auguste 1915 informoval denník *Felsőmagyarország* svojich čitateľov o tom, že uršulínky otvárajú v nasledujúcom školskom roku gymnaziálny kurz. Výučbu mali viesť stredoškolskí profesori, pričom každý predmet mal byť vyučovaný v rovnakom rozsahu a rovnakým spôsobom, ako to bolo na chlapčenských gymnáziách. V septembri 1915 mal byť otvorený prvý, piaty a siedmy ročník. Podmienkou prijatia do prvého ročníka bolo ukončenie ľudovej školy. Do piateho ročníka sa mohli hlásiť dievčatá, ktoré úspešne ukončili štvrtý ročník gymnázia, meštianskej školy alebo vyššej dievčenskej školy. Podmienkou prijatia do siedmeho ročníka bolo absolvovanie šiestej triedy na jednej z uvedených škôl. Školné bolo stanovené na 35 – 40 korún mesačne. Na konci školského roka mali žiačky vykonať skúšku na gymnáziu premonštrátov.²⁹⁴ V školskom roku 1915/16 zložilo skúšky na gymnáziu 29 absolventiek kurzu.²⁹⁵

2.6 Obchodné kurzy

Okrem toho, že v nami skúmanom období nebolo v Košiciach založené dievčenské gymnázium, dievčatá nemali vytvorené podmienky ani na denné štúdium na odborných školách. Prvá trieda Uhorskej kráľovskej štátnej vyššej obchodnej školy v Košiciach (Kassai Magyar Királyi Állami Felső Kereskedelmi Iskola) sa otvorila v roku 1897. Postupne vzniklo v rámci tejto školy niekoľko foriem odborného vyučovania. Patril medzi nich i jednoročný dievčenský obchodný kurz.²⁹⁶

Obchodné kurzy pre dievčatá sa organizovali na základe ministerského nariadenia č. 59258/1890 zo dňa 15. marca 1891 a mali byť zriaďované pri meštianskych školách alebo vyšších dievčenských školách.²⁹⁷ Pri vyššej dievčenskej škole v Košiciach prebiehal obchodný kurz pre dievčatá v rokoch 1891 – 1900.²⁹⁸ Kurz mal osemmesačné trvanie a jeho cieľom bolo pripraviť ženy na zastávanie

293 Női magángimnázium a Orsolyáknál. In *Felvidéki Ujság*, 1913, roč. 8, č. 147, s. 3.

294 Gimnáziumi tanfolyam leányok részére. In *Felsőmagyarország*, 1915, roč. 31, č. 200, s. 4.

295 *A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1915 – 1916. iskolai évről...*, s. 104.

296 LACA, Ján (ed.). *Almanach k 75. výročiu založenia Strednej ekonomickej školy a k 120. výročiu vzniku obchodného školstva v Košiciach*. Košice : Stredná ekonomická škola, 1962, s. 11, 15.

297 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 235.

298 Archív mesta Košice (ďalej len AMK), f. Magistrát mesta Košice, 1888 – 1922, škatuľa (ďalej len šk.) 2 341, číslo spisu (ďalej len č. sp.) 3 536.

nižších úradníckych pozícií, ako aj na obchodné zamestnania nižšieho stupňa. Kurz bol na rovnakej úrovni ako nižšie obchodné školy. Záujemkyne o štúdium museli mať úspešne ukončené štyri ročníky meštianskej školy alebo vyššej dievčenskej školy, prípadne vyššie ročníky ľudovej školy, pričom nemali mať viac ako 18 rokov. Dievčatá, ktoré túto vekovú hranicu presiahli, museli úspešne vykonať prijímaciu skúšku z maďarského jazyka, matematiky a zemepisu a preukázať, že majú dostatočné vzdelanie na to, aby mohli daný kurz absolvovať. Navyše potrebovali aj povolenie od ministra školstva a náboženstva.²⁹⁹ Výučba na kurze pozostávala z nasledujúcich odborných predmetov: obchodné počty, náuka o tovare, obchodný zemepis, náuka o obchode a náuka o zmenkách, kancelárske práce a obchodná korešpondencia, krasopis, účtovníctvo.³⁰⁰ Vzhľadom na to, že na kurz sa zapisovali najmä chudobné košické dievčatá, škola opakovane žiadala o stálu finančnú podporu od mestskej rady, aby mohla byť suma školného čo najnižšia. Po sprísnení podmienok pre organizovanie obchodných kurzov pre dievčatá v roku 1900 bol tento kurz zrušený, keďže škola nemala dostatok odborných profesorov, ani odborných zbierok a nedokázala splniť prísnejšie podmienky.

Opätovne sa kurz zriadil v školskom roku 1903/04, avšak už ako stála odbočka spomínanej vyššej obchodnej školy.³⁰¹ Kurz mal dievčatám poskytnúť teoretické vedomosti a praktické skúsenosti, ktoré boli pre nich nevyhnutné pri práci v obchode, bankovníctve a úradoch.³⁰² Dievčatá absolvovali na tomto kurze len odborné predmety, medzi ktoré patrila obchodná náuka, účtovníctvo, obchodné počty, maďarská a nemecká korešpondencia, kancelárska prax, rýchlopis, krasopis, strojopis, náuka o tovare a hospodársky zemepis. Ročne absolvovalo kurz v priemere 40 žiakov a v neskorších rokoch sa zriadila i paralelná trieda.³⁰³

Ako sme už vyššie spomenuli, v Košiciach bolo odborné obchodné vzdelávanie sprístupnené dievčatám až v roku 1916, a to v súvislosti s reorganizáciou vyššej dievčenskej školy na dievčenskú strednú školu, ktorá bola rozšírená o jednu triedu (piaty ročník) vyššej obchodnej školy. Od školského roka 1917/18 bola ale táto odbočka odbúravaná a postupne nahradzovaná gymnaziálnymi triedami, takže sa síce otvoril šiesty ročník vyššej obchodnej školy, ale namiesto piateho

299 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről...*, s. 8-9.

300 *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola, a vele kapcsolatos internátus és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1899 – 1900. iskolai évről...*, s. 84.

301 AMK, f. Magistrát mesta Košice 1888 – 1922, šk. 2 341, č. sp. 3 536.

302 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 238.

303 FIGUŠ, Tibor (ed.). *75 rokov Strednej ekonomickej školy*. Košice : Stredná ekonomická škola Janka Bačíka, 1974, s. 24-25.

ročníka vyššej obchodnej školy už bol otvorený piaty ročník dievčenského gymnázia.³⁰⁴ Môžeme teda konštatovať, že v Košiciach sa obchodné vzdelávanie dievčat na vyššej úrovni pred vznikom Československej republiky v úplnosti ani nerealizovalo. Vzdelávanie dievčat v tomto odbore v období dualizmu sa realizovalo hlavne formou kurzov.³⁰⁵

Ďalší kurz zriadili v školskom roku 1912/13 uršulínky.³⁰⁶ Ženský obchodný kurz uršulínok v Košiciach (Kassai Szent Orsolya-rendi Női Kereskedelmi Szaktanfolyam) navštevovalo ročne okolo 40 žiačok. V priebehu jedného roka sa účastníčky kurzu vzdelávali v predmetoch ako obchodné počty, rýchlopis, strojopis, účtovníctvo, obchodná náuka, obchodná korešpondencia, kancelárska prax, obchodný zemepis, náuka o tovaroch, krasopis, zdravotveda, nemecká obchodná korešpondencia a náboženstvo.³⁰⁷ Výučba teda pozostávala z podobných predmetov, aké sa vyučovali na obchodnom kurze pre dievčatá pri vyššej dievčenskej škole v Košiciach alebo na obchodnom kurze pre dievčatá pri vyššej obchodnej škole v Košiciach.

2.7 Učiteľské ústavy

Ďalšími inštitúciami, ktoré poskytovali dievčatám vzdelanie, boli učiteľské ústavy (tzv. preparandie) pripravujúce budúcich pedagógov a pedagogičky. V októbri 1855 bol v Pešti (maď. Pest) otvorený prvý ženský učiteľský ústav v Uhorsku. Na kráľovskom katolíckom učiteľskom ústave anglických panien mohli študovať tie dievčatá, ktoré dosiahli vek 16 rokov, úspešne ukončili aspoň štvrtý ročník ľudovej školy a uspeli v prijímacej skúške. Počas dvojročného štúdia žiačky absolvovali náboženskú výchovu, didaktiku, písomné slohové cvičenia, písanie diktovaného textu, gramatiku maďarského a nemeckého jazyka, krasopis, kreslenie, spev, počítanie a didaktiku matematiky, dejiny, zemepis, prírodopis, fyziku, ženské ručné práce, hospitáciu a praktickú výučbu. Okrem toho museli poznať obsah učebníc používaných na ľudových školách. Na konci štúdia žiačky skladali záverečnú skúšku. Každý rok ukončilo štúdium okolo 30 až 40 dievčat.³⁰⁸ Dvojročné štúdium na učiteľských ústavoch sa v roku 1868 predĺžilo na tri roky a od roku 1881 sa zmenilo až na štvorročné. Rozdiel vo výučbe na

304 *A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről...*, s. 58.

305 GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...”, s. 230.

306 AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938, šk. 186, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 419, oddelenie (ďalej len odd.) XI, č. sp. 1 812.

307 *A kassai Szt. Orsolyarendi női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1912 – 13. iskolai évről*. Kassa, 1913, s. 3, 9-10.

308 PUKÁNSZKY, B. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online].

učiteľských ústavoch pre ženy a pre mužov bol v počte hodín u jednotlivých predmetov.³⁰⁹

V Košiciach pôsobili v druhej polovici 19. storočia dva učiteľské ústavy. Prvý z nich tam bol presťahovaný v roku 1856 z Miškovca. Na Rímskokatolíckom učiteľskom ústave v Košiciach (Kassai Római Katolikus Tanítóképző) mohli byť až do jeho zániku v roku 1919 riadnymi študentmi len chlapci. Napriek tomu tam dievčatá mohli skladať súkromné skúšky a získať tak učiteľský diplom.³¹⁰ Druhý rímskokatolícky učiteľský ústav, ktorý v roku 1860 založili v Košiciach uršulínky, bol dievčenský.³¹¹ Rímskokatolícky ženský učiteľský ústav v Košiciach (Kassai Római Katolikus Tanítónőképző) mal dva ročníky, v ktorých sa vyučovalo po maďarsky a nemecky. Žiačky sa učili zemepis, dejepis, prírodopis, matematiku, fyziku, náboženstvo, maďarský jazyk a literatúru, pedagogiku, spev, krasopis a ručné práce. Keďže sa podľa § 109 zákonného článku č. XXXVIII z roku 1868 predĺžila doba štúdia na učiteľských ústavoch na tri roky, mal sa tomuto predpisu prispôbiť aj učiteľský ústav uršulínok.³¹² Štúdium sa na tomto ústave predĺžilo na trojročné v školskom roku 1869/70.³¹³ Na štvorročný bol ústav postupne pretváraný od školského roku 1884/85.³¹⁴ Výučba vo všetkých štyroch ročníkoch súčasne však prebiehala až od školského roka 1903/04.³¹⁵

Nakoľko sa na ženskom učiteľskom ústave v Košiciach vyučovalo až do školského roku 1885/86 každý rok len v jednom ročníku, počet žiačok v tomto období nepresiahol hranicu 70 dievčat ročne. Vyučovanie v dvoch ročníkoch súčasne prebiehalo na škole od školského roku 1886/87 a v nasledujúcich 10 rokoch sa počet žiačok pohyboval medzi 85 – 112.³¹⁶ Po rozšírení výučby na všetky štyri ročníky súčasne sa počet žiačok rapídne zvýšil. V školskom roku 1903/04

309 Napríklad chlapci sa matematike venovali deväť hodín týždenne, u dievčat to bolo osem hodín matematiky za týždeň, na geometriu mali štyri, resp. tri hodiny týždenne, prírodoveda a chémia sa vyučovala počas piatich, resp. štyroch hodín týždenne, kreslenie a krasopis sa na ženských školách vyučovali v rozsahu deviatich hodín za týždeň a na mužských ústavoch to bolo sedem hodín. Najväčší rozdiel v počte vyučovacích hodín bol pri telesnej výchove. Chlapcom predpisovali učebné osnovy týždenne osem hodín, pokým dievčatám boli určené len štyri hodiny. Učebná osnova predpisovala aj hodiny výučby ženských prác v počte osem hodín za týždeň. SZAKÁL, János. *A magyar tanítóképzés története* [online]. Budapest, 1934, s. 88 [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/szakai_janos_a_magyar_tanitokepzes_tortenete.pdf>.

310 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 143, 161.

311 *II. výročná zpráva rádového čl. dievč. reálneho gymnázia sv. Uršule v Košiciach a I. výročná zpráva rádového čl. ženského učit. ústavu uršulíniek v Košiciach za školský rok 1937 – 38*. Košice : Nákladom ústavu, 1938, s. 31.

312 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 167.

313 Iskolai értesítők. In *Felvidéki Tanügy*, 1881, roč. 2, č. 1-2, s. 44-45.

314 *A kassai róm. kath. tanítónőképző-intézet értesítője az 1895/6-iki iskolai évről*. Kassa, 1896, s. 18.

315 *II. výročná zpráva rádového čl. dievč. reálneho gymnázia sv. Uršule v Košiciach...*, s. 31.

316 *A kassai róm. kath. tanítónőképző-intézet értesítője az 1895/6-iki iskolai évről...*, s. 17, 41.

sa na školu zapísalo až 204 dievčat.³¹⁷ Do roku 1907/08 však ich počet klesol na 141.³¹⁸

Zloženie žiakov ženského učiteľského ústavu v Košiciach z hľadiska ich bydliska bolo v jednotlivých školských rokoch rozdielne. Výročná správa za školský rok 1897/98 uvádza, že Košičanky tvorili 40,2 % žiakov školy, pričom u ostatných dievčat bydlisko uvedené nebolo.³¹⁹ Vo výročných správach zo začiatku 20. storočia boli žiačky rozdelené iba podľa jednotlivých žúp. Žiačky pochádzajúce priamo z Košíc neboli teda uvedené samostatne, ale spolu s dievčatami z Abovsko-turnianskej župy. Kým v školskom roku 1903/04 mali žiačky z Abovsko-turnianskej župy podiel 72,4 %, ³²⁰ v školskom roku 1906/07 sa ich podiel znížil na 40,8 %, ³²¹ v školskom roku 1907/08 opäť stúpol na 61,6 % ³²² a v školskom roku 1908/09 opäť došlo k poklesu na úroveň 41,5 %. ³²³ Aj napriek veľkým rozdielom medzi uvedenými údajmi vidíme, že na ženskom učiteľskom ústave v Košiciach mali pomerne veľké zastúpenie dievčatá, ktoré nepochádzali priamo z Košíc a ani z Abovsko-turnianskej župy, ale z ostatných častí krajiny. Spomedzi jednotlivých uhorských žúp bolo však prirodzene najviac dievčat práve z Abovsko-turnianskej župy.

Z hľadiska povolania rodičov mali prevahu dievčatá z rodín úradníkov, remeselníkov a učiteľov, čiže z nižšej strednej vrstvy (tabuľka 13).

Tabuľka 13 Žiačky ženského učiteľského ústavu v Košiciach v školskom roku 1907/08 z hľadiska povolania ich rodičov³²⁴

Povolanie rodičov	Počet	%
Verejný úradník	47	31,3
Remeselník	32	21,3
Učiteľ, profesor	24	16,0
Obchodník	18	12,0
Statkár	11	7,3
Súkromný úradník	10	6,7
Vojak	5	3,3
Advokát	2	1,3
Lekár	1	0,7
Spolu (na konci školského roka)	150	100,0

317 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1903 – 1904. tanévről.* Kassa, 1904, s. 11.

318 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1907 – 908. tanévről.* Kassa, 1908, s. 4.

319 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1897/98. tanévről.* Kassa, 1898, s. 11.

320 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1903 – 1904. tanévről...*, s. 12.

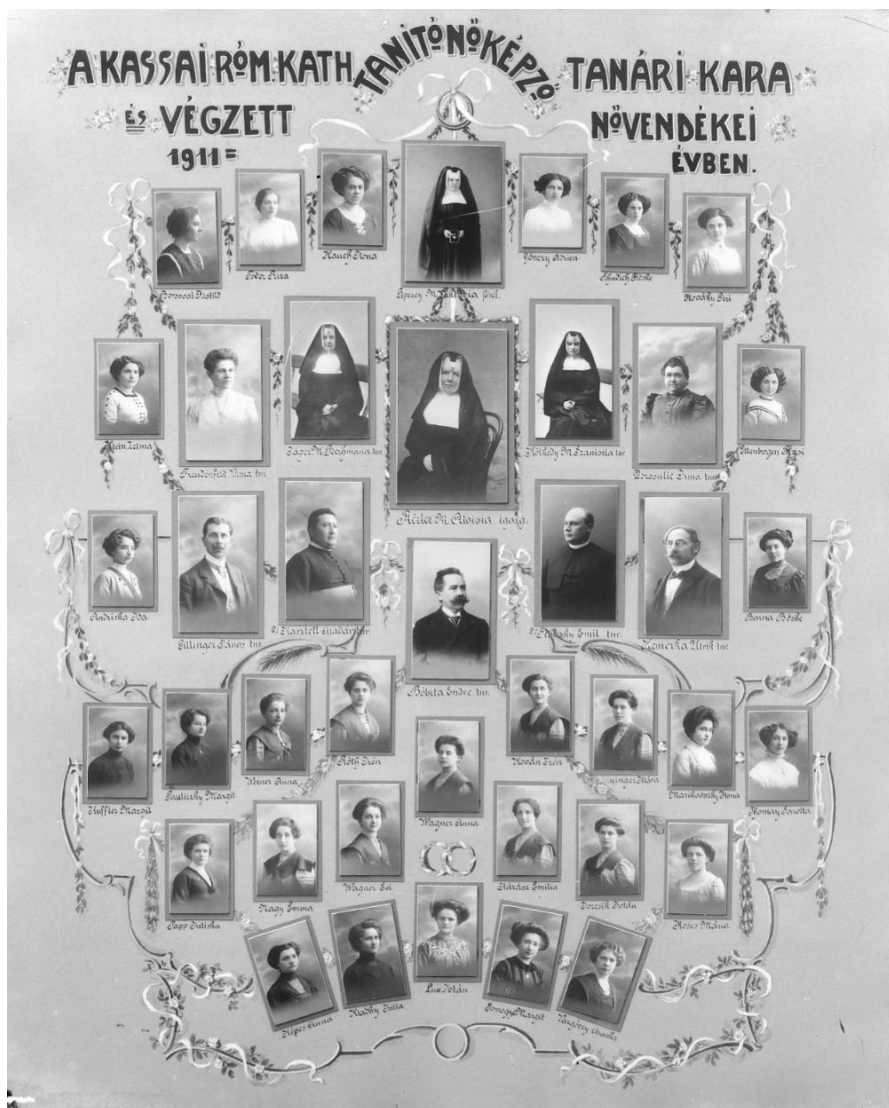
321 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1906 – 1907. tanévről.* Kassa, 1907, s. 17.

322 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1907 – 908. tanévről...*, s. 6.

323 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1908 – 1909. tanévről.* Kassa, 1909, s. 5-6.

324 *A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1907 – 908. tanévről...*, s. 5.

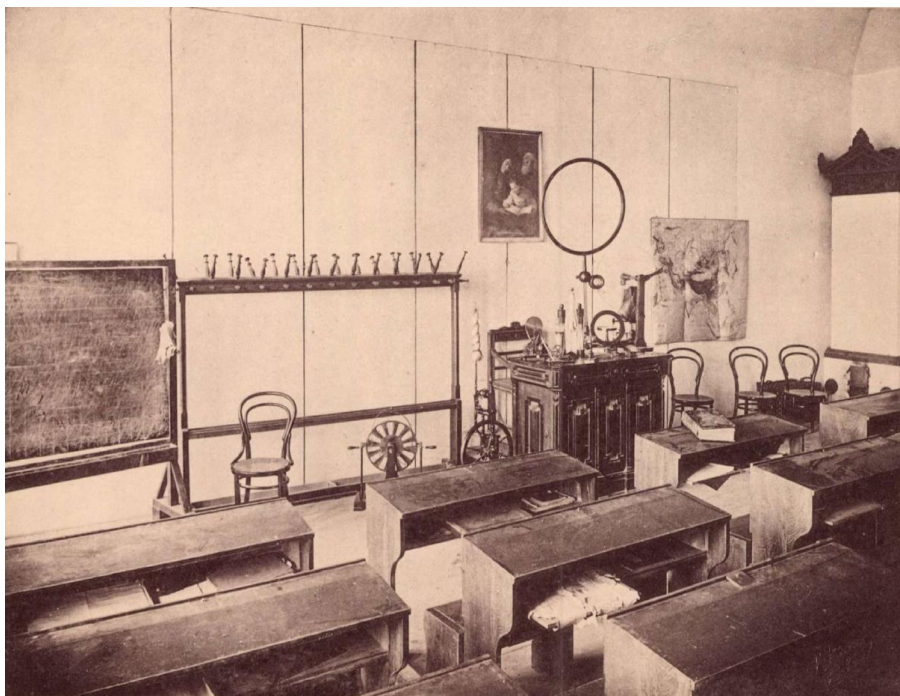
Obrázok 9 Tablo učiteľského zboru a absolventiek ženského učiteľského ústavu v Košiciach z roku 1911³²⁵

325 VSM, f. historickej a umeleckej fotografie, evid. č. VII.6909-8547.

Učiteľské ústavy boli u dievčat obľúbeným druhom školy, keďže sa po ich úspešnom ukončení mohli uplatniť v pracovnej sfére a okrem toho bolo učiteľské povolanie pomerne prestížne. Na ženských učiteľských ústavoch však neštudovali len tie dievčatá, ktoré sa chceli stať učiteľkami. Ženské učiteľské ústavy boli považované za vhodnú školu aj pre budúce manželky a matky pochádzajúce zo strednej spoločenskej vrstvy, nakoľko v nich dievčatá absolvovali všeobecno-vzdelávacie predmety, pedagogiku, ručné práce a získali tiež poznatky z ekonómie či poznatky týkajúce sa detí.³²⁶

Obrázok 10 Trieda ženského učiteľského ústavu v Košiciach³²⁷

V rokoch 1894 – 1904 sa v Uhorsku počet učiteľských ústavov pre dievčatá zvýšil z 15 na 34 a počet učiteľských ústavov pre chlapcov v tom istom období klesol z 52 na 48.³²⁸ Celkovo sa počet ženských učiteľských ústavov z pôvodných piatich v roku 1868 zvýšil na 40 v roku 1918 (tabuľka 14).

326 KISS, József. *Nők a tanítói pályán*. Budapest, 1929, s. 56.

327 *A kassai róm. kath. tanítónőképző-intézet értesítője az 1895/6-iki iskolai évről...*, s. 38.

328 PUKÁNSZKY, B. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online].

Tabuľka 14 Počet mužských a ženských učiteľských ústavov v Uhorsku v období rokov 1868 – 1918³²⁹

Rok	Učiteľské ústavy	
	mužské	ženské
1868	34	5
1875	49	12
1880	53	16
1890	54	15
1900	48	26
1914	49	36
1918	51	40

Do roku 1918 bolo v Uhorsku založených celkovo 45 ženských učiteľských ústavov, z toho šesť vzniklo na území dnešného Slovenska (tabuľka 15).³³⁰

Tabuľka 15 Ženské učiteľské ústavy na území dnešného Slovenska, ktoré boli založené pred rokom 1918³³¹

Miesto založenia a charakter	Rok založenia
<i>Štátne</i>	
Bratislava	1871
Prešov	1899
<i>Rímskokatolícke</i>	
Bratislava	1893
Košice	1860
Trnava	1895
<i>Súkromné</i>	
Rimavská Sobota	1877 (zanikol v roku 1881)

Spolu s počtom škôl sa postupne zvyšoval i počet študentiek (tabuľka 16). V roku 1913 bolo na učiteľských ústavoch dokonca viac študentiek (4 718) ako študentov (4 503).³³² Podobne to bolo aj v meste Košice. V školskom roku 1910/11 bolo na chlapčenskom učiteľskom ústave v Košiciach zapísaných 74

329 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 26.

330 V roku 1918 fungovalo v Uhorsku 40 ženských učiteľských ústavov, nakoľko päť ústavov dovedy zaniklo.

331 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 25.

332 PUKÁNSZKY, B. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online].

žiacov a na dievčenskom učiteľskom ústave 127 riadnych žiakov a päť privatis-tiek.³³³ Uvedené údaje svedčia o tom, že aj v tomto meste začal počet absolven-tiek učiteľského ústavu postupne prevyšovať počet absolventov. Musíme tu však zdôrazniť, že diplomy z učiteľských ústavov boli takmer až do konca 19. storočia v postate najvyšším bodom, ktorý mohli vo vzdelávaní dievčatá dosiahnuť, keďže až vtedy sa im umožnilo študovať aspoň externou formou na chlapčens-kých stredných školách, začali vznikať dievčenské gymnáziá a sprístupňovalo sa im aj štúdium na univerzitách. Napriek tomu, že žiačky učiteľských ústavov tvorili v danom období najväčšiu skupinu študujúcich dievčat, mnohé z absol-ventiek sa neuplatnili v pracovnej oblasti a svoju kvalifikáciu vôbec nevyužili, resp. niektoré z nich učili len krátku dobu, kým sa nevydali a nevenovali vlastnej rodine a domácnosti.³³⁴

Tabuľka 16 Počet žiakov na ženských učiteľských ústavoch v Uhorsku v období rokov 1867 – 1917³³⁵

Rok	Počet		
	ženských učiteľských ústavov	žiakov	žiakov, ktoré získali diplom
1867	5	119	60
1877	14	1 138	304
1887	15	1 078	267
1897	22	2 204	487
1907	34	4 834	1 235
1917	36	6 602	1 389

Okrem dvoch spomínaných učiteľských ústavov vznikol v roku 1918 i Ústav pre vzdelávanie opatrovateliek detských opatrovní v Košiciach (Kassai Kisdédő-vőképző Intézet), ktorý spravovali dominikánky. Počas štvorročného štúdia sa dievčatá mali vzdelávať v nasledujúcich predmetoch: náboženstvo a etika, vyučovanie o duševnom a telesnom živote, pedagogika a didaktika na ľudových školách, štruktúra uhorského ľudového školstva, história pedagogiky, pedagogická prax, maďarský jazyk a literatúra, nemecký jazyk, druhý domáci jazyk (voli-teľný), história, poznatky o uhorskej ústave, zemepis, matematika, prírodopis, chémia, fyzika, zdravotveda, náuka o hospodárení (náuka o vedení domácnosti),

333 *Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam. XIX. 1911.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912, s. 370-371.

334 KODAJOVÁ, D. *Povolanie učiteľka...*, s. 550-551.

335 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 31-33.

spev, hudba, kreslenie, krasopis, ručná práca, gymnastika a hry.³³⁶ Táto škola však pravdepodobne fungovala len v školskom roku 1918/19.³³⁷

2.8 Babská škola

Hoci pôrodné babice, neskôr pôrodné asistentky, zohrávali v spoločnosti dôležitú úlohu, ich príprava v minulosti spočívala v odovzdávaní skúseností staršími kolegyňami tým mladším. Postupom času však začala nadobúdať inštitucionalizovaný charakter s účasťou a odbornou garanciou lekárov. V uhorskej časti habsburskej monarchie získala príprava pôrodných babíc inštitucionálny charakter od školského roku 1774/75, kedy sa na Lekárskej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave začali organizovať šesťtýždňové kurzy pre pôrodné babice.³³⁸ Po presťahovaní univerzity do Budína (maď. Buda) v roku 1777 prebiehalo vzdelávanie pôrodných babíc na území dnešného Slovenska opäť len formou odovzdávania skúseností starších pôrodných babíc mladším, a to až do roku 1872, kedy bola v Bratislave založená škola pre pôrodné asistentky.³³⁹ Koncom 19. a začiatkom 20. storočia vznikli babské školy v Nitre a Rimavskej Sobote. Prebiehali na nich dvojmesačné kurzy, ktoré žiačkam poskytli len základné vedomosti, pričom sa od nich nevyžadovalo ani to, aby vedeli čítať a písať. V prvom desaťročí 20. storočia prebiehalo vzdelávanie pôrodných asistentiek i na prešovskej nižšej pôrodnickej škole. Tá však zanikla pred rokom 1910.³⁴⁰

Spolok Bieleho kríža inicioval v roku 1900 založenie tzv. babskej školy. Mestské zastupiteľstvo však neschválilo návrh na vznik kurzu, ktorý by prebiehal pri košickej verejnej nemocnici. V rokoch 1905 – 1906 bola postavená nová budova gynekologickej kliniky a internátu, ktorá mala slúžiť novovzniknutému ústavu.³⁴¹ Príprava pôrodných babíc na Uhorskom kráľovskom ústave pre výchovu pôrodných asistentiek v Košiciach (Kassai Magyar Királyi Bábaképző Intézet) sa začala od školského roka 1907/08 a prebiehala v dvoch päťmesačných kurzoch ročne. Vyučovanie na prvom kurze, ktorý sa konal počas zimného semestra od septembra do januára, prebiehalo v maďarskom a slovenskom jazyku. Kurz realizovaný v letnom semestri od februára do júna prebiehal v maďarskom a nemec-

336 Arcibiskupský archív v Košiciach, f. Košické biskupstvo, odd. Košický biskupský ordinariát, 1883 – 1946, č. sp. 3 264, 1930.

337 GALLOVÁ, M. *Inštitucionálna príprava a vzdelávanie učiteľiek...*, s. 93.

338 FALISOVÁ, A. – MOROVICSOVÁ, E. *Pôrodné asistentky a ošetrovatelky...*, s. 13-14.

339 MOROVICSOVÁ, Eva. Počiatky inštitucionálnej prípravy pôrodných asistentiek. In *Ošetrovatelstvo a pôrodná asistencia*, 2006, roč. 4, č. 1, s. 8.

340 FALISOVÁ, A. – MOROVICSOVÁ, E. *Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek...*, s. 40, 42.

341 MIHÓKOVÁ, M. (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I...*, s. 313.

kom jazyku. Záujemkyne o absolvovanie kurzu museli predložiť žiadosť o prijatie do kurzu spolu s rodným listom, aby preukázali, že nemajú menej ako 20 rokov a viac ako 40 rokov. Ďalej sa od nich vyžadovalo vysvedčenie o zachovalosti, preukázanie, že vedia čítať a písať, a že nie sú v pokročilom štádiu tehotenstva. Ak chceli záujemkyne o kurz získať štipendium, museli sa zaviazat', že po úspešnom ukončení kurzu budú pracovať v obci, ktorá nemá diplomovanú pôrodnú babu alebo v obci, kde je diplomovaná pôrodná baba potrebná. Škola mala k dispozícii aj internátne ubytovanie pre maximálne 40 osôb. Toto ubytovanie bolo pre študentky povinné.³⁴²

Obrázok 11 Babská škola v Košiciach³⁴³

Za ubytovanie a plnú penziu platili študentky vopred každý mesiac 25 korún. Pri zápise museli zaplatiť 50 korún za vybavenie, ktoré zahŕňalo knihy, pracovný odev, bielu zásteru, nožnice na nechty, čistič nechtov, teplomer atď. Na konci kurzu jeho absolventky zaplatili ešte 70 korún za tašku s vybavením pre babicu, skúšku, diplom a kolok.³⁴⁴ Chudobné študentky, ktoré boli usilovné a slušne sa správali, mohli byť oslobodené od poplatkov za skúšku a diplom. Navyše mohli

342 Bábatanfolyam Kassán. In *Felsőmagyarország*, 1907, roč. 23, č. 188, s. 4. Felvétel a kassai bábaképző intézetbe. In *Felvidéki Újság*, 1907, roč. 1, č. 59, s. 4. Ak bola záujemkyňa o kurz vydatá, musela pri zápise predložiť sobášny list a písomný súhlas manžela. Vdovy mali povinnosť predložiť úmrtný list manžela. Bábatanfolyami értesítés. In *Abauj-Kassai Közlöny*, 1908, roč. 37, č. 169, s. 3.

343 VSM, f. historickej a umeleckej fotografie, evid. č. R 09449.

344 Új tanfolyam a kassai bábaképzőben. In *Felsőmagyarország*, 1908, roč. 24, č. 9, s. 3.

dostať tašku pre babicu ako odmenu.³⁴⁵ Po prvom päťmesačnom kurze úspešne zložilo skúšky 13 žien.³⁴⁶ Dokopy bolo do septembra 1918 v babskej škole realizovaných 21 kurzov. Zapisalo sa na nich 293 žien. Z nich získalo diplom pôrodnej asistentky 239 žien. Okrem toho prebehli v roku 1917 aj dva kurzy, ktoré boli určené detským zdravotným sestram. Trvali šesť týždňov a absolvovalo ich 24 žien.³⁴⁷

Podľa Józsefa Asztalosa sa tesne pred prvou svetovou vojnou vyučovalo v Košiciach na 35 vzdelávacích inštitúciách, ktoré navštevovalo dokopy 9 051 detí, žiakov a žiačok, študentov a študentiek. V piatich detských opatrovniach sa o 515 detí staralo sedem opatrovateliek. Do deviatich ľudových škôl, v ktorých vyučovalo 80 učiteľov a učiteliek, chodilo 4 072 žiakov a žiačok. Ďalších 229 pedagógov a pedagogičiek pracovalo na meštianskych, učňovských a obchodných školách, učiteľských ústavoch, rôznych typoch vyšších škôl, reálke, gymnáziu a kurzoch, ktoré navštevovalo spolu až 4 199 študentov a študentiek (tento stav zobrazuje tabuľka 17). Okrem toho študovalo 265 poslucháčov na troch vysokých školách, kde zabezpečovalo výučbu 36 vysokoškolských pedagógov.³⁴⁸

Tabuľka 17 Vzdelávacie inštitúcie v Košiciach (okrem detských opatrovní, ľudových škôl a vysokých škôl) v školskom roku 1913/14.³⁴⁹

Názov školy/kurzu	Počet žiakov/žiačok
<i>Školy, na ktorých študovali chlapci</i>	
Priemyselná učňovská škola (obecná)	723
Obchodná učňovská škola (spolková)	
Chlapčenská meštianska škola (štátna)	610
Učiteľský ústav (rímskokatolícky)	70
Hlavné gymnázium premonštrátov (rímskokatolícke)	533
Vyššia reálka (štátna)	382
Vyššia obchodná škola (štátna)	188
Vyššia priemyselná škola (štátna)	190
Škola vodotechnických majstrov (štátna)	51
Obecný administratívny kurz (štátny)	86
Spolu	2 833

345 Beirátások a babaképzőbe. In *Felsőmagyarország*, 1909, roč. 25, č. 17, s. 4.

346 Képesítő vizsgálatok a babaképzőben. In *Kassai Hírlap*, 1908, roč. 5, č. 26, s. 2.

347 A kassai babaképző tíz esztendeje. In *Felsőmagyarország*, 1918, roč. 34, č. 218, s. 3.

348 ASZTALOS, József. Kassa közoktatási és köznevelődési intézményei. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 587 [cit. 2019-10-28]. Dostupné na internete: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.

349 ASZTALOS, J. *Kassa közoktatási és köznevelődési intézményei...*, s. 587.

Názov školy/kurzu	Počet žiakov/žiačok
<i>Školy, na ktorých študovali dievčatá</i>	
Dievčenská meštianska škola uršulínok (rímskokatolícka)	277
Dievčenská meštianska škola dominikánok (rímskokatolícka)	186
Evanjelická dievčenská meštianska škola (evanjelická)	251
Ženský učiteľský ústav (rímskokatolícky, uršulínky)	164
Vyššia dievčenská škola (štátna)	357
Ženský obchodný kurz (štátny)	50
Ženská hospodárska škola (rímskokatolícka, uršulínky)	49
Babská škola (štátna) ³⁵⁰	32
Spolu	1 366

Po vzniku prvej Československej republiky prebiehala výučba na stredných a odborných školách v Košiciach v nezmenenom režime – v maďarskom jazyku a s dovtedajšími učiteľskými zbormi – až do konca školského roka 1918/19. Do československej správy boli školy v Košiciach preberané v máji a opätovne v auguste 1919.³⁵¹ K zmenám dochádzalo postupne od školského roka 1919/20. Niektoré košické školy existujúce pred rokom 1918 boli prevzaté pod československú správu, iné zanikli a namiesto nich boli vytvorené nové. Zmenila sa štruktúra škôl, ich názvy, dĺžka štúdia i výučba.³⁵² Dochádzalo tiež k zmenám v možnostiach vzdelávania dievčat a žien, ktoré sa nielen v Košiciach značne rozšírili. Na jednej strane boli pre dievčatá zakladané nové školy a kurzy, na strane druhej bola v novovzniknutom štáte povolená koedukácia, čím sa dievčatám sprístupnilo štúdium aj na ostatných vzdelávacích ústavoch.³⁵³

350 Vzdelávanie na babskej škole prebiehalo formou kurzov.

351 Podrobnejšie GABZDILOVÁ, Soňa. Gymnaziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja. In ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 50. ŠVORC, Peter. Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 89-100.

352 KOPČANYIOVÁ, Milada. Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918 – 1920). In OLOŠTIAK, Martin – CHOVANEC, Marek (eds.). *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov* [online]. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 390 [cit. 2018-11-28]. Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Kopcanyiova.pdf>>.

353 BOJKOVÁ, Alžbeta. „Přestupování dívek na školy chlapecké...“, s. 35-53. GALLOVÁ, Miroslava. Zmeny vo vzdelávaní dievčat a žien v Košiciach (1918 – 1938). In KABEŠOVÁ, Monika – HRUŠKOVÁ, Kateřina et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století XV*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2022, s. 13-31.

2.9 Vzdelanostná úroveň

Vzdelanostnú úroveň ženskej i mužskej populácie mesta Košice neovplyvňovali len existujúce školy a kurzy a kvalita výučby v nich, ale tiež i verejná mienka či sociálne a ekonomické faktory. Keďže v roku 1910 sa počas sčítania ľudu zisťovala nielen gramotnosť obyvateľstva, ale aj dosiahnuté vzdelanie,³⁵⁴ môžeme na základe zistených výsledkov načrtnúť, aká bola vzdelanostná úroveň v Košiciach i v celej Abovsko-turnianskej župe a údaje vzájomne porovnať (tabuľka 18). Nižšie alebo vyššie stredné alebo odborné vzdelanie malo z celkového počtu 44 211 obyvateľov mesta Košice (vrátane vojenskej posádky) 7 083 osôb (16 %). Z nich tvorili ženy 41,7 % (2 951 osôb) a muži 58,3 % (4 132). Väčší rozdiel medzi mužmi a ženami bol v počte úspešne ukončených ročníkov stredných a odborných škôl. Ženská populácia absolvovala najmä vzdelávanie na úrovni štyroch ročníkov strednej školy (63,9 %). Šesť ročníkov strednej školy ukončilo 18,1 % žien a vzdelanie na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy, resp. maturitu alebo vyššie vzdelanie malo 18 % žien. Zastúpenie mužskej populácie v prípade jednotlivých úrovní dosiahnutého vzdelania bolo odlišné. Štyri ročníky strednej školy absolvovalo 36,6 % mužov. Vzdelanie na úrovni šiestich ročníkov strednej školy malo len 12,2 % mužov a osem ročníkov strednej školy, maturitu alebo vyššie vzdelanie získalo 51,2 % mužov. Z uvedeného teda vyplýva, že pokým viac ako polovica mužov (s vyšším ako elementárnym vzdelaním) absolvovala osem ročníkov strednej školy, až tri pätiny žien (s vyšším ako elementárnym vzdelaním) absolvovali iba štvorročné stredoškolské štúdium.³⁵⁵ Pre porovnanie uvádzame, že zo 158 077 obyvateľov Abovsko-turnianskej župy malo stredné alebo odborné vzdelanie len 3 180 osôb (2 %). Z nich bolo 1 125 žien (35,4 %) a 2 055 mužov (64,6 %). Aj v prípade župy platí, že tieto ženy absolvovali najmä štyri ročníky strednej školy (69,9 %). Iba 14,3 % žien absolvovalo vzdelávanie na úrovni šiestich ročníkov a 15,8 % žien úspešne ukončilo vzdelávanie na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy. Zo všetkých vzdelaných mužov dosiahlo vzdelanie na úrovni štyroch ročníkov strednej školy 29,4 %, na úrovni šiestich ročníkov len 12,6 % mužov a na úrovni ôsmich ročníkov až 58 % mužov.³⁵⁶ Pokým zo vzdelaných žien mali najväčšie zastúpenie tie, ktoré absolvovali štvorročné stredoškolské štúdium, u opačného pohlavia prevažovali muži s ukončeným osemročným stredoškolským štúdiom. Percentuálny pomer medzi jednotlivými

354 Počas sčítaní ľudu v rokoch 1870 – 1900 sa v Uhorsku zisťoval len počet gramotného obyvateľstva.

355 GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...“, s. 233.

356 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi nép-számlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demografiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai*. Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1915, s. 122, 124.

úrovnami dosiahnutého vzdelania u žien a u mužov bol teda v Abovskej župe podobný ako v prípade mesta Košice.

Tabuľka 18 Dosiahnutá úroveň vzdelania mužov (vrátane vojenskej posádky) a žien v Košiciach a v Abovsko-turnianskej župe v roku 1910³⁵⁷

Mesto/ župa	Absolvovali						Ostatní/é gramotní/é	
	4 ročníky SŠ ³⁵⁸		6 ročníkov SŠ ³⁵⁹		8 ročníkov SŠ ³⁶⁰			
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
KE	1 512	1 885	506	535	2 114	531	13 277	12 417
ATŽ	605	786	259	161	1 191	178	46 234	47 519
V % z počtu prítomných mužov alebo žien								
KE	6,8	8,6	2,3	2,4	9,5	2,4	59,4	56,8
ATŽ	0,8	0,9	0,3	0,2	1,6	0,2	61,6	57,2
Podiel pohlaví v jednotlivých úrovniach dosiahnutého vzdelania (v %)								
KE	44,5	55,5	48,6	51,4	79,9	20,1	51,7	48,3
ATŽ	43,5	56,5	61,7	38,3	87,0	13,0	49,3	50,7

Legenda: KE – Košice; ATŽ – Abovsko-turnianska župa; SŠ – stredná škola

Nasledujúce obrázky znázorňujú, aký bol podiel žien a mužov, ktorí úspešne ukončili štyri, resp. osem tried strednej školy v rámci celej krajiny podľa údajov zo sčítania ľudu v roku 1910.³⁶¹

357 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 122, 124.

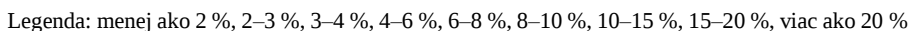
358 Vzdelávanie na úrovni štyroch tried strednej školy bolo štúdium, ktoré žiačky absolvovali po úspešnom ukončení štvrtej triedy ľudovej školy. Mohlo ísť o štúdium na meštianskej škole, ktorá bola druhom nižšej strednej školy, či o vzdelávanie na vyššej dievčenskej škole, keďže nie všetky dievčatá študujúce na tejto škole absolvovali aj piaty a šiesty ročník.

359 Vzdelávanie na úrovni šiestich tried strednej školy bolo štúdium, ktoré mohli dievčatá absolvovať na vyššej dievčenskej škole. Štúdium tohto typu nebolo ukončené maturitnou skúškou.

360 Vzdelávanie na úrovni ôsmich tried strednej školy bolo štúdium, ktoré mohli dievčatá absolvovať na dievčenskom gymnázium (v období dualizmu v Košiciach takéto gymnázium neexistovalo) alebo externe na chlapčenskom gymnázium. Toto štúdium bolo ukončené maturitnou skúškou. GALLOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. „Žena v domácnosti...“, s. 233-234.

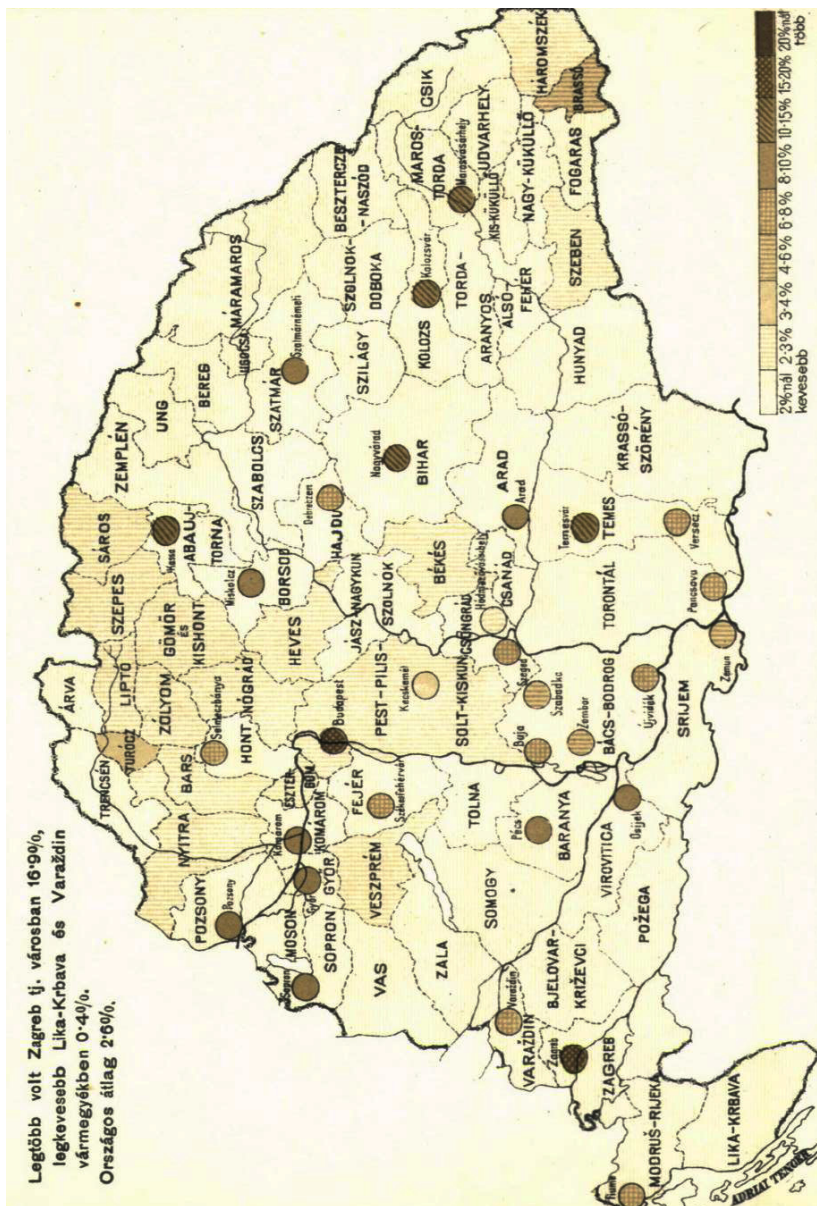
361 Podiel mužov so vzdelaním na úrovni štyroch tried strednej školy bol najvyšší v Budapešti (22,4 %) a najnižší vo Varaždínskej župe (0,7 %). Celokrajinský priemer bol na úrovni 4,3 % (obrázok 12). Podiel žien so vzdelaním na úrovni štyroch tried strednej školy bol najvyšší v Záhrebe (16,9 %), najnižší bol v Licko-krbavskej a Varaždínskej župe (0,4 %). Priemerný podiel v rámci celej krajiny bol na úrovni 2,6 % (obrázok 13). Podiel mužov so vzdelaním na úrovni ôsmich tried strednej školy bol najvyšší v Záhrebe (12,8 %). Najnižší podiel bol vo Varaždínskej župe (0,4 %). Celokrajinský podiel predstavoval 2,2 % (obrázok 14). Podiel žien so vzdelaním na úrovni ôsmich tried strednej školy bol najvyšší v Záhrebe (7 %) a najnižší bol v Baraňskej, Bihárskej, Aradskej a Marušsko-turdskej župe (0,1 %). Celokrajinský priemer bol na úrovni 0,4 % (obrázok 15).

362 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1920, mapa XII/2a.

362 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1920, mapa XII/2a.

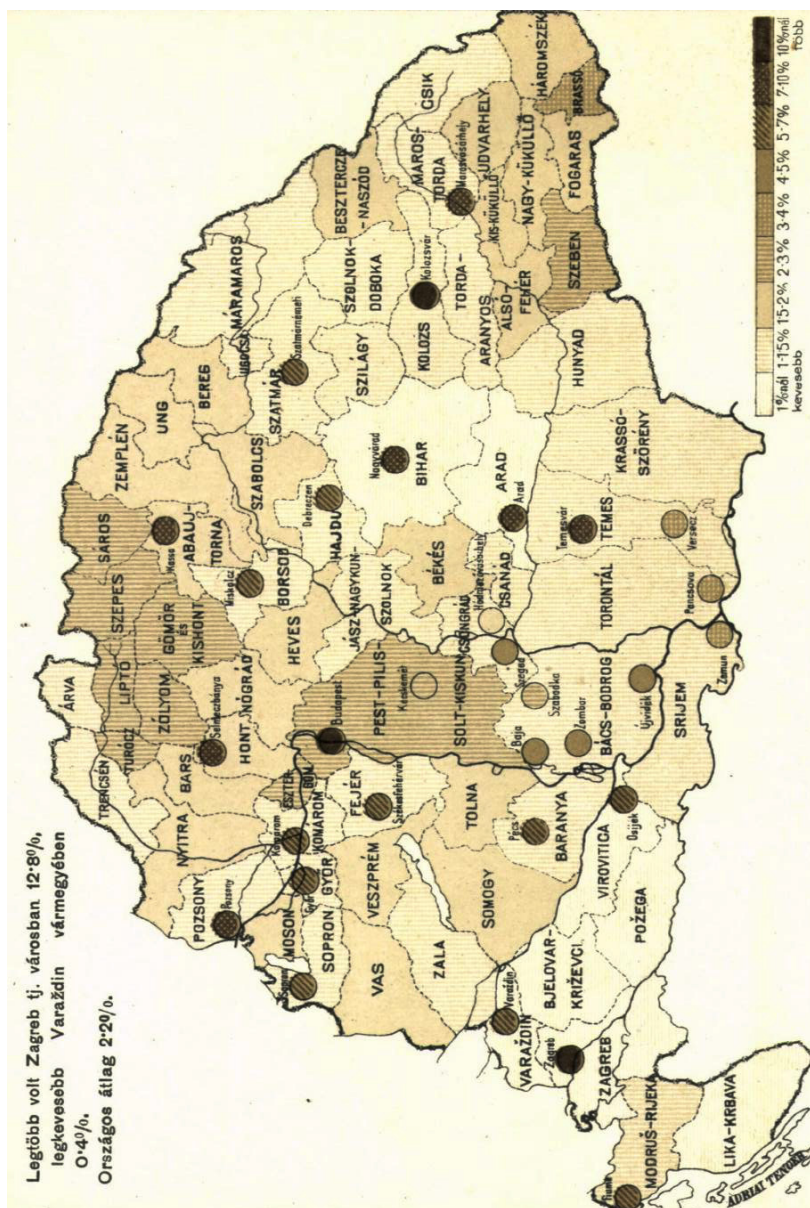
Obrázok 13 Podiel žien, ktoré úspešne ukončili aspoň štyri ročníky strednej školy na celkovej ženskej populácii v Budapešti, Rijeke, municipiálnych mestách a v župách Uhorska v roku 1910³⁶³

Legenda: menej ako 2 %, 2–3 %, 3–4 %, 4–6 %, 6–8 %, 8–10 %, 10–15 %, 15–20 %, viac ako 20 %

363 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész..., mapa XII/2b.

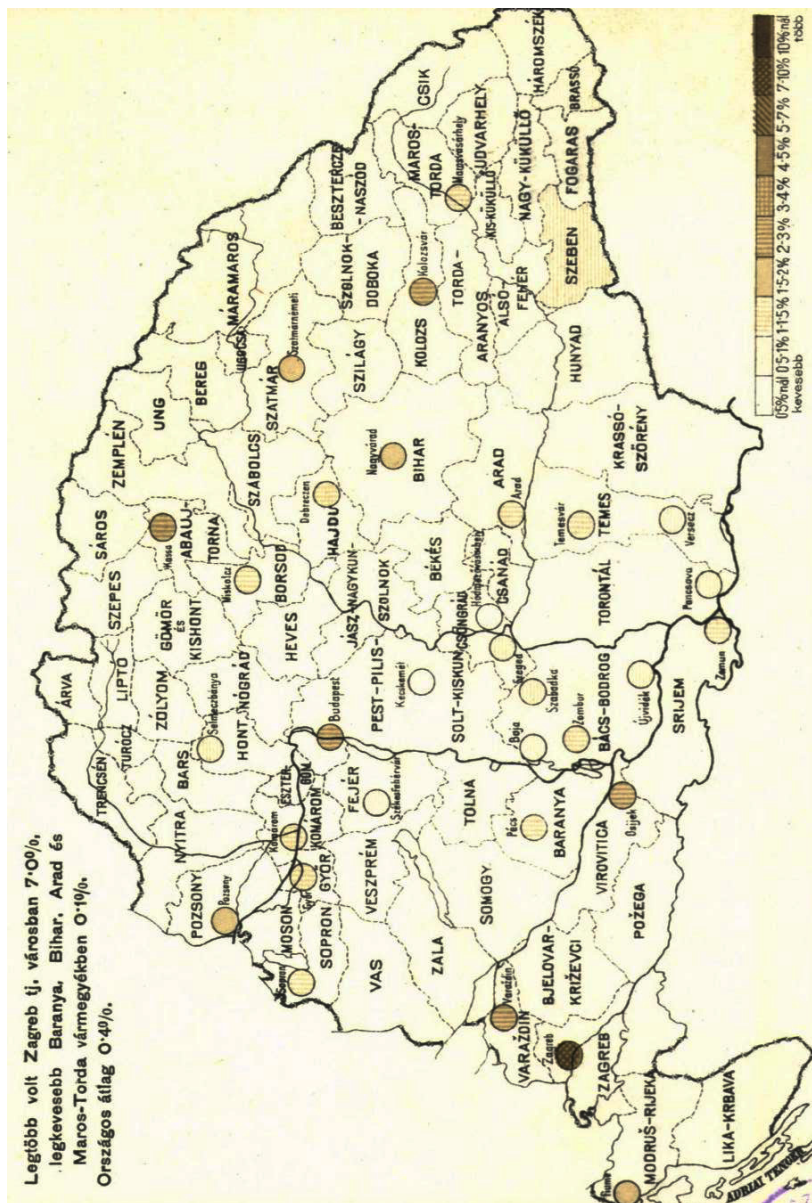
Obrazok 14 Podiel mužov, ktorí úspešne ukončili aspoň osem ročníkov strednej školy na celkovej mužskej populácii v Budapešti, Rijeke, municipiálnych mestách a v župách Uhorska v roku 1910³⁶⁴

Legenda: menej ako 1 %, 1–1,5 %, 1,5–2 %, 2–3 %, 3–4 %, 4–5 %, 5–7 %, 7–10 %, viac ako 10 %

364 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész..., mapa XII/3a.

Obrázok 15 Podiel žien, ktoré úspešne ukončili aspoň osem ročníkov strednej školy na celkovej ženskej populácii v Budapešti, Rijeke, municipiálnych mestách a v župách Uhorska v roku 1910³⁶⁵

Legenda: menej ako 0,5 %, 0,5–1 %, 1–1,5 %, 1,5–2 %, 2–3 %, 3–4 %, 4–5 %, 5–7 %, 7–10 %, viac ako 10 %

365 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész..., mapa XII/3b.

3 ZAMESTNANOSŤ ŽIEN V ZRKADLE ŠTATISTICKÝCH ÚDAJOV

3.1 Pracujúca populácia žien a zmeny v jej štruktúre

Koncom 19. storočia bolo v dôsledku hospodárskeho vývoja donútených pracovať za mzdu čoraz viac žien. V jednej zo štatistických ročeniek hlavného mesta Budapešť sa v súvislosti s výsledkami sčítania ľudu z roku 1891 a platenou prácou žien konštatovalo: „*Nakoľko je väčšia časť zamestnaní pred ženou uzavretá, je odkázaná na prácu v továrni alebo manuálnu prácu, službu alebo námezdnú prácu.*“³⁶⁶ Narastal však nielen podiel žien vykonávajúcich fyzické práce, ale postupne sa zväčšoval i podiel žien vykonávajúcich práce duševné.

Počet zarábajúcich žien sa vo väčšej miere zvyšoval v súvislosti s industrializáciou, pretože vďaka mechanizácii výrobných procesov mohli byť na výkon ľahších manuálnych prác zamestnávané ženy alebo deti. Objavovali sa predovšetkým medzi námezdňými pracovníkmi v malých a stredných podnikoch, kde boli pracovné podmienky omnoho horšie ako vo väčších továrňach. Ženy pracovali najmä v pradiarenskom a tkáčskom priemysle, drevárskom priemysle, odevnom priemysle a vo výrobe potravín a požívatín. V rámci poslednej uvedenej oblasti bol vysoký podiel robotníčok v tabakových továrňach. Okrem toho pracovalo veľké množstvo žien v domácom krajčírskom, kožušníckom, obuvníckom a odevnom priemysle. V najväčšom počte však ženy pracovali v poľnohospodárstve.³⁶⁷

Napriek tomu, že podiel vzdelaných žien bol v tomto období nízky, ženy sa postupne presadzovali v niektorých ďalších druhoch povolání.³⁶⁸ Našli si uplatnenie v profesiách ako modistka, krajčírka a kvetinárka, ktoré si nevyžadovali vyššie vzdelanie, ale len odbornú prípravu. Tú potrebovali aj speváčky, klaviristky, herečky, tanečnice a maliarky, hoci u nich sa vnímala ako prejav nadania,

366 MÁDAY, Andor. *A női munka* [online]. Budapest, 1899, s. 10 [cit. 2023-11-08]. Dostupné na internete: <https://mtda.hu/books/maday_andor_a_noi_munka.pdf>.

367 GÖNDÖR, Éva. A nők munkában való részvétele és az anyaság védelmének munkajogi eszközei a gyermekgondozási segély bevezetéséig. In *Jog-Állam-Politika* [online], 2012, roč. 4, č. 1, s. 84 [cit. 2023-10-05]. Dostupné na internete: <<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6783060>>.

368 KODAJOVÁ, D. *Odborné vzdelávanie...*, s. 172.

ktoré bolo potrebné rozvíjať pod odborným dohľadom.³⁶⁹ V rámci vykonávania duševných povolání sa ženy uplatnili ako stenografky a stenotypistky najprv v bankách, advokátskych kanceláriách, továrňach a obchodoch, neskôr na súdoch a orgánoch verejnej správy. Vo veľkom počte pracovali ženy na pošte, telegrafných a telefónnych úradoch, železnici, ako pokladničky alebo manipulantky, čo súviselo s rozvojom poštovej a telekomunikačnej siete.³⁷⁰ Medzi prvými sa ako pošťárky, telefonistky a telegrafistky zamestnali manželky a dcéry úradníkov, ktorí ich k tejto práci priviedli.³⁷¹ Reakciou na túto situáciu boli novinové články upozorňujúce na hrozbu vytlačenia mužov z ich pracovných pozícií a nahradenia ženami. Ženy neboli považované za konkurenciu pre mužov kvôli vedomostiam a schopnostiam, ale kvôli tomu, že boli ochotné pracovať za nižší plat ako muži, v dôsledku čoho boli platy v niektorých zamestnaniach znižované.³⁷²

Ako príklad uplatnenia žien uvádzame poštové a telegrafné úrady, kde v roku 1882 v Uhorsku pracovalo 874 žien.³⁷³ Ich podiel v rámci všetkých zarábajúcich osôb v tejto sfére bol 9,2 %. Do roku 1898 stúpol ich počet na 4 063 žien a podiel sa zvýšil na úroveň 20,8 %. Ženy zamestnané na poštových a telegrafných úradoch pracovali na šiestich rôznych pozíciách: manipulantka (237), vedúca poštového úradu (1 989), preprava pošty (60), výpravňa (522), pomocníčka (925), doručovateľka (330).³⁷⁴ Kým počet mužov pracujúcich v tejto sfére sa za 17 rokov zvýšil o 68,5 %, počet žien stúpol za rovnaké obdobie až o 364,9 %. Pozoruhodným bol najmä nárast počtu a podielu žien vo vedení poštových úradov. Kým v roku 1882 predstavovali ženy v tejto funkcii podiel 17,5 %, v roku 1898 to už bolo 51,3 % (tabuľka 19).

Tabuľka 19 Počet a podiel mužov a žien vo vedení poštových úradov v Uhorsku v rokoch 1882 – 1898³⁷⁵

Rok	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
1882	2 068	82,5	439	17,5
1887	2 534	67,2	1 239	32,8
1898	1 885	48,7	1 989	51,3

369 KODAJOVÁ, D. *Povolanie učiteľka...*, s. 545.

370 GÖNDÖR, É. *A nők munkában való részvétel...*, s. 84.

371 Nők a távirás. In *Vasárnapi Ujság*, 1876, roč. 23, č. 11, s. 168.

372 KODAJOVÁ, D. *Odborné vzdelávanie...*, s. 173.

373 Údaje týkajúce sa Uhorska, ktoré uvádzame v tejto kapitole, nezahŕňajú územie Chorvátsko-Slavónska.

374 Tieto údaje nezahŕňajú diurnistky a diurnistov, ktorí dostávali denný plat, nakoľko v roku 1882 ešte neboli v štatistikách rozdelení podľa pohlavia. Podľa údajov z roku 1898 však vieme, že na poštových a telegrafných úradoch vtedy pracovalo 443 diurnistiek. MÁDAY, A. *A női munka...*, s. 14-15.

375 MÁDAY, A. *A női munka...*, s. 15.

Ženy mali významné zastúpenie v školstve ako opatrovatelky v detských opatrovniach a ako učiteľky v ľudových školách. Koncom 19. storočia sa im sprístupnila aj profesia lekárky a lekárničky.³⁷⁶ Kvôli dlhodobej diskriminácii si však lekárky hľadali uplatnenie oveľa ťažšie.

Postupné zlepšovanie a rozširovanie možností štúdia dievčat a žien, sprístupnenie univerzitného štúdia, hoci nie na všetkých fakultách, vytváralo od polovice 90. rokov 19. storočia pevné základy a podporovalo zároveň ďalšie snahy o rozšírenie zamestnanosti kvalifikovaných žien. Na začiatku 20. storočia bol však podiel žien v úradníckych a intelektuálnych povolaniach menší ako dve percentá.³⁷⁷

Ako sme už spomenuli, ženy museli zvyčajne vykonávať prácu za nízke mzdy, čo následne viedlo k znižovaniu miezd u mužov.³⁷⁸ Navyše pracovný čas žien zamestnaných v malých a stredných priemyselných podnikoch alebo žien pracujúcich v domácom priemysle bol dlhší, než bol pracovný čas kvalifikovaných a lepšie organizovaných mužov. Dĺžka pracovného času však nebola odlišná len medzi ženami a mužmi či medzi malými a veľkými priemyselnými podnikmi, ale aj medzi jednotlivými druhmi priemyslu a rozdiel bol taktiež medzi podnikmi na vidieku a v meste. Napríklad v jednej z dámskych krajčírskych dielní pracovali ženy 12 hodín denne, kým muži len 9,5 hodiny, pričom zárobky žien boli oveľa nižšie ako zárobky mužov.³⁷⁹

Dĺžka pracovnej doby robotníčok v tlačiarňach bola deväť hodín denne. Kníhviazačky pracovali 10 hodín, avšak pri veľkom množstve práce sa im pracovná doba predlžovala do polnoci, resp. do druhej alebo tretej hodiny v noci. Robotníčky v tehelniach začínali pracovať o štvrtej alebo piatej hodine ráno a v práci končili až neskoro v noci. V štátnych továrňach mali ženy ešte horšie pracovné podmienky. Práca v tabakových továrňach mala veľmi škodlivý vplyv na zdravie robotníčok, ktoré navyše taktiež vyčerpával dlhý pracovný čas. V dôsledku toho bola v týchto podnikoch oveľa vyššia chorobnosť zamestnancov, ako bol celosťátny priemer. Napríklad v tabakovej továrni v Nyíregyháze, kde bolo zamestnaných 700 až 800 žien, medzi nimi i 12 až 13-ročné dievčatá a 50 až 60-ročné ženy, trvala pracovná doba 15 hodín denne.³⁸⁰

Najhoršie podmienky boli v domácom priemysle. V obuvníckom, odevnom či klobučníckom priemysle bol pracovný čas takmer neobmedzený. Tento stav bol zachytený v roku 1913 v novinách *Nőmunkás*, ktoré písali o ženách šijúcich rukavice v Óbude (dnes mestská časť Budapešti): „*Väcsina krajčírok pracuje vo*

376 GÖNDÖR, É. *A nők munkában való részvétele...*, s. 84.

377 GYÁNI, G. *Női munka és család...*, s. 371, 375-378.

378 GÖNDÖR, É. *A nők munkában való részvétele...*, s. 85.

379 HATVANYNÉ, E. Doris. A női és gyermekmunka Magyarországon 1890 és 1914 között. In *Századok*, 1952, roč. 86, č. 1, s. 216-218.

380 HATVANYNÉ, E. D. *A női és gyermekmunka...*, s. 217.

*vlhkých a tmavých miestnostiach s nevhodným osvetlením, za ktoré väčšina dievčat platí 100 – 200 korún ročne. Zariadenie a vybavenie izieb svedčí o tom, že ženy trávia všetok čas pri stroji. Ich pracovná doba je väčšinou 12 – 14 hodín. Začínajú pracovať o 7. hodine ráno a pracujú do 7. – 8. hodiny večer s prestávkou na obed. Sú však aj ženy, ktoré v hlavnej sezóne, na jeseň, pracujú 15 – 16 hodín, od 6. hodiny ráno do 11. hodiny večer.*³⁸¹

Napriek dlhému pracovnému času mzdy žien v priemysle výrazne zaostávali za mzdami mužov. Mnohé ženy však kvôli nutnosti zabezpečiť si živobytie museli predávať svoju prácu i za nízku cenu, a to nielen pred vydajom ale aj po ňom, pretože mzda muža veľakrát nestačila na užitvenie celej rodiny. V intelektuálnych zamestnaniach boli síce platy učiteliek a učiteľov rovnaké, avšak platy mužov a žien na železnici a pošte, v telegrafných úradoch, bankách či advokátskych kanceláriách boli rozdielne.³⁸²

Vo všeobecnosti dostávali veľmi nízku mzdu robotníčky v továrňach, čo spôsobilo, že boli žiadané v mnohých odvetviach. V roku 1906 bola týždenná mzda menej ako 10 korún v prípade približne dvoch tretín robotníčok. Pre porovnanie uvádzame, že takúto nízku týždennú mzdu malo len 18 % robotníkov. Týždenný zárobok v sume prevyšujúcej 20 korún bol v prípade robotníčok veľmi zriedkavý a dosahovalo ho menej ako jedno percento z nich. Množstvo žien pracovalo v tabakových továrňach, kde zo všetkých robotníčok dostávalo mzdu nižšiu ako 10 korún až 70,7 % žien (11 467 robotníčok). Iba sedem robotníčok zarábalo 20 – 30 korún týždenne.³⁸³

Nízku cenu práce u žien ovplyvňovalo viacero faktorov. Jedným z nich bola skutočnosť, že práca spočiatku znamenala pre dievčatá, ktoré ešte bývali so svojimi rodičmi, ale aj pre vydaté ženy len vedľajší príjem. U vydatých žien slúžila ich mzda na doplnenie mzdy manžela popri tom, ako sa zároveň starali o svoju domácnosť, v ktorej vykonávali všetky potrebné práce. Ďalšou príčinou bola veľká ponuka ženských pracovných síl spojená s hospodárskym vývojom, ale aj nedostatočné vzdelanie žien. Vzhľadom na to, že mnohé ženy považovali svoju prácu za dočasnú, nechceli plytvať časom a peniazmi na získanie potrebnej kvalifikácie. Na druhej strane však treba dodať, že dievčatám a ženám bol umožnený prístup iba na niektoré druhy vzdelávacích ústavov a nemali možnosť vzdelávať sa na školách, ktoré boli v tom čase určené pre chlapcov. Okrem toho, mnohí zamestnávateľia dali prednosť ženám len preto, že ich práca bola v porovnaní s mužmi lacnejšia.³⁸⁴

Z hľadiska rodinného stavu tvorili väčšinu ženskej pracovnej sily mladé a slobodné dievčatá. Počet vydatých žien bol medzi pracujúcimi nižší. Príznačné to bolo aj pre ostatné európske krajiny. Charakteristickým znakom v Uhorsku bol

381 Citované podľa HATVANYNÉ, E. D. *A női és gyermekmunka...*, s. 218.

382 GÖNDÖR, É. *A nők munkáiban való részvétel...*, s. 85.

383 TÁBORI, Kornél. *A kenyérkereső nők*. In *Tolnai Világlapja*, 1907, roč. 7, č. 23, s. 915.

384 GÖNDÖR, É. *A nők munkáiban való részvétel...*, s. 86.

prekvapivo vysoký a narastajúci podiel vdov medzi ekonomicky aktívnymi ženami. U vdov a rozvedených žien bola motivácia, resp. nutnosť pracovať silnejšia. Až 60 % vdov a 60 – 70 % rozvedených žien sa venovalo práci mimo domácnosti.³⁸⁵ Vydaté ženy pracovali zväčša v poľnohospodárstve, ktoré však postupne začalo strácať svoju pozíciu v zamestnávaní žien. Naopak, rástla možnosť zamestnávania žien v priemysle, ale aj v obchode, doprave, verejných službách a slobodných povolaniach, kde sa zamestnávali predovšetkým slobodné ženy.

Ženy pracujúce za mzdu, mimo svojho rodinného prostredia, predstavovali koncom 19. a začiatkom 20. storočia pomerne malú skupinu obyvateľstva. V porovnaní s vyspelými priemyselnými krajinami Európy bol podiel zarábajúcich žien v Uhorsku ešte o čosi nižší. Kým v týchto krajinách bolo zamestnaných okolo 20 – 30 % žien, v Uhorsku zarábalo iba 18 – 25 % ženskej populácie.³⁸⁶ Konkrétne v roku 1900 bol v Uhorsku podiel zarábajúcich v rámci ženskej populácie 25,4 % (2 149 054 žien), zatiaľ čo v rámci mužskej populácie bol podiel zarábajúcich až 64,8 % (5 382 697 mužov). V období rokov 1891 – 1900 vzrástol počet zarábajúcich mužov o 12,4 % (o 595 769 osôb) a počet zarábajúcich žien sa zvýšil o 14 % (o 264 190 osôb). Celkový podiel ekonomicky aktívnych žien sa zvýšil ako v mestskom prostredí, kde stúpol z 24,8 % na 30,8 %, tak i na vidieku, resp. v župách, kde sa z pôvodných 23,6 % navýšil na 33,4 %.³⁸⁷ V nasledujúcom desaťročí došlo ale v prípade ženskej zarábajúcej populácie k poklesu o 318 635 osôb. Podiel zarábajúcich žien predstavoval v rámci celej ženskej populácie Uhorska v roku 1910 iba 19,9 %.³⁸⁸ Pre porovnanie uvádzame, že mužská zarábajúca populácia sa v rovnakom čase zvýšila o 537 857 osôb.³⁸⁹ Podiel zarábajúcich mužov na celkovej mužskej populácii tak bol 65,3 %.³⁹⁰ Na základe uvedených údajov vidíme, aká nízka bola úroveň zamestnanosti žien v skúmanom období. Tieto nízke hodnoty však naznačujú aj to, že ženská práca sa obvykle pokladala za nutnú pre bežné fungovanie domácnosti a domáceho hospodárstva. Väčšina ženskej populácie teda pracovala v domácnosti a podieľala sa na práci na poliach, v dielnach, obchodoch, ale i v redakciách alebo vydavateľstvách a zároveň sa podieľala aj na spotrebe spoločne nadobudnutých finančných prostriedkov.³⁹¹

385 GYÁNI, G. *Női munka és család...*, s. 366.

386 GYÁNI, Gábor. Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon. In *Rubicon* [online], 2009, roč. 20, č. 4 [cit. 2018-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tarsadalmi_nemek_a_munkaeropiacon_a_polgari_magyarorszagon/>.

387 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 105-106.

388 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész...*, s. 107.

389 V štúdii *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien (Košice, 1881 – 1910)* sme omylom uviedli chybnú informáciu o znížení mužskej zarábajúcej populácie o 107 445 osôb. V skutočnosti však došlo k nárastu počtu zarábajúcich mužov.

390 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 6.

391 KODAJOVÁ, D. *Ženy v tieni mužov...*, s. 566.

V jednotlivých častiach Uhorska sa počet zarábajúcich žien vyvíjal rozdielne. Medzi dôvody patrili push a pull faktory,³⁹² ale tiež i spomínané metodologické a terminologické rozdiely pri jednotlivých sčítaniach obyvateľstva. V rámci poľnohospodárstva bola totiž veľká časť pomocných pracovných síl spomedzi rodinných príslušníkov zaradená do kategórie zarábajúcich osôb, avšak v prípade priemyslu boli pomáhajúci členovia rodiny zaradení medzi vyživované osoby a nie medzi zarábajúce osoby. Pritom podstatnú časť pomáhajúcich členov rodiny tvorili práve ženy. Okrem toho mali pracujúce ženy väčšie možnosti uplatnenia v meste ako na vidieku, napr. v oblasti priemyslu, keďže práve v mestách sa koncentrovali pracovné príležitosti a tie priťahovali do miest predovšetkým osoby v produktívnom veku. Kým podiel žien pracujúcich za mzdu v mestách s priemyselným charakterom rástol (Budapešť 36,1 %, Bratislava 37,5 %, Košice 36,5 %, Banská Štiavnica 33,1 %), podiel zarábajúcich žien v bohatých poľnohospodárskych mestách, akými boli Subotica, Debrecín alebo Hódmezővásárhely, bol nižší ako celouhorský priemer.³⁹³

V Košiciach sa v rokoch 1891 – 1910 zvyšoval počet ekonomicky aktívnych žien. V roku 1891 patrilo medzi zarábajúce ženy v tomto meste 6 962 žien, v roku 1900 to bolo 7 085 žien a do roku 1910 ich počet narástol na 7 340 žien.³⁹⁴ Napriek tomu, že ich počet v uvedenom období rástol, v prípade ich podielu na celkovej ženskej populácii Košíc dochádzalo k poklesom. Zatiaľ čo v roku 1891 predstavoval ich podiel 43,7 %, v roku 1900 poklesol na 36,5 % a do roku 1910 sa znížil iba na 33,6 %.³⁹⁵ Napriek tomuto výraznému zníženiu bol podiel zarábajúcich žien na celkovej ženskej populácii mesta oveľa vyšší, ako bol podiel ekonomicky aktívnych žien v Abovsko-turnianskej župe alebo v rámci celého Uhorska (tabuľka 20).

392 Push faktory predstavujú rozličné negatívne demografické, ekonomické, environmentálne alebo sociálne podmienky, ktoré nútia ľudí opustiť región alebo krajinu, v ktorej žijú. Patrí tu napr. zlá zdravotná starostlivosť a vzdelávanie, prírodné katastrofy, vysoká hustota obyvateľstva, nedostatok ekonomických príležitostí. Naopak, medzi pozitívne podmienky, tzv. pull faktory, ktoré lákajú ľudí prisťahovať sa do regiónu alebo krajiny, patrí industrializácia, urbanizácia, množstvo pracovných príležitostí, lepšie životné podmienky či vyššia životná úroveň.

393 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 106.

394 *A magyar korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1893, s. 4-5. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 192-193. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1914, s. 204.

395 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 166. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 204.

Tabuľka 20 Podiel zarábajúcich žien na celkovej ženskej populácii v Košiciach, v Abovsko-turnianskej župe a v Uhorsku v rokoch 1891, 1900 a 1910³⁹⁶

Podiel (v %) zarábajúcich žien	1891	1900	1910
v Košiciach na celkovej ženskej populácii mesta	43,7	36,5	33,6
v Abovsko-turnianskej župe na celkovej ženskej populácii župy	28,3	27,5	21,2
v Uhorsku na celkovej ženskej populácii krajiny	24,5	25,4	19,9

V roku 1900 mali medzi pracujúcou ženskou populáciou v rámci celého Uhorska výraznú prevahu ženy v poľnohospodárstve (62,9 %). Toto odvetvie však postupne strácalo svoje dominantné postavenie. Druhou najpočetnejšou skupinou boli slúžky (15,4 %). V baníctve, priemysle a doprave bolo zamestnaných 10,6 % žien a nádenničky mali podiel 4,9 %. Ženy v občianskej a cirkevnej verejnej sfére a slobodných povolaniach predstavovali iba 1,6 % zo ženskej zarábajúcej populácie.³⁹⁷ Nárast alebo pokles počtu žien pracujúcich v jednotlivých odvetviach hospodárstva v rokoch 1891 – 1900 však naznačil ďalší smer vývoja zamestnanosti žien v Uhorsku. Počet žien, ktoré zarábali v baníctve, priemysle, obchode a doprave sa za toto desaťročie zvýšil o 67 580 osôb, čo predstavovalo nárast o 41,9 %. V občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach vrástol počet pracujúcich žien o 11 282 osôb, čo znamenalo nárast až o 49,9 % (tabuľka 21).

V roku 1891 patrilo až 85,4 % zo všetkých zarábajúcich žien v Uhorsku k odvetviu poľnohospodárstva, nádenničkam alebo domácim slúžkam. Do roku 1910 sa podiel zarábajúcich žien v týchto tradičných sférach znížil na 72,7 %. Podiel žien pracujúcich v oblasti priemyslu, obchodu a úveru, dopravy, občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolání sa naopak zvýšil z 9,9 % na 19,4 %.³⁹⁸

396 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 105, 166. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 202, 204. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész...*, s. 107.

397 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 127.

398 Vlastný prepočet na základe údajov z oficiálnych výsledkov zo sčítaní obyvateľstva. *A magyar korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész...*, s. 7. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 3, 19, 35. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 4, 20, 36, 40.

Tabuľka 21 Nárast a pokles počtu zarábajúcich žien v Uhorsku v jednotlivých ekonomických triedach v poslednom desaťročí 19. storočia³⁹⁹

Trieda povolania⁴⁰⁰	Počet	%
Poľnohospodárstvo	+ 227 497	+ 20,2
Baníctvo a hutníctvo	+ 297	+ 40,2
Priemysel	+ 60 116	+ 49,2
Obchod a úver	+ 4 256	+ 12,0
Doprava	+ 2 911	+ 100,8
<i>Spolu baníctvo, priemysel, obchod a doprava</i>	<i>+ 67 580</i>	<i>+ 41,9</i>
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	+ 11 282	+ 49,9
Nádennícky	– 44 139	– 29,7
Domáce služobníctvo	– 5 553	– 1,6
Iné a neznáme povolania	+ 7 523	+ 8,3
Spolu	+ 264 190	+ 14,0

Podobne sa vyvíjala i zamestnanosť žien v Košiciach. Počet žien, ktoré pracovali v poľnohospodárstve, domácej službe alebo námezdnéj práci klesal a zvyšoval sa počet žien, ktoré našli uplatnenie v priemysle, obchode a úvere, doprave, verejnej službe a slobodných povolaniach. K najvýraznejšiemu poklesu došlo v rokoch 1891 – 1910 v rámci skupiny námezdných pracovníčok (tabuľka 22). Kým v roku 1891 zamestnávali tradičné oblasti 51,5 % zarábajúcich žien v Košiciach, v roku 1910 predstavoval podiel týchto žien už len 39,1 %. Bol teda oveľa nižší, ako bol podiel žien zamestnaných v tradičných sférach v rámci celého Uhorska. Naopak, v Košiciach bol v porovnaní s celým Uhorskom podstatne vyšší podiel žien pracujúcich v priemysle, obchode a úvere, doprave, verejnej službe a slobodných povolaniach. V roku 1891 pracovalo v týchto odvetviach 37,4 % zamestnaných žien. Do roku 1910 sa ich podiel zvýšil na 44,9 %.⁴⁰¹

399 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 127, 174.

400 Jednotlivé povolania obyvateľov boli v sčítaniach ľudu rozdelené do ekonomických tried, ktoré sa delili na skupiny a tie sa ďalej členili na druhy.

401 Vlastný prepočet na základe údajov z oficiálnych výsledkov zo sčítaní obyvateľstva. *A magyar korona országáiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész...*, s. 4-5. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 192-193. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 204.

Tabuľka 22 Počet a podiel zarábajúcich mužov a žien v Košiciach v jednotlivých ekonomických triedach v rokoch 1891, 1900 a 1910⁴⁰²

Trieda povolania	Počet					
	Muži			Ženy		
	1891	1900	1910	1891	1900	1910
Prvovýroba (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov)	385	287	424	80	61	58
Baníctvo a hutníctvo	1	2	2	-	-	-
Priemysel	4 246	4 929	5 415	2 132	2 222	2 465
Obchod a úver	902	1 132	1 509	253	299	324
Doprava	582	775	1 075	24	33	87
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	796	1 103	1 507	197	291	419
Branná moc	3 281	4 516	3 735	-	-	-
Nádenníci zamestnaní v rôznych hosp. odvetviach a bližšie neurčení	684	591	427	891	460	301
Penzisti, vlastníci kapitálu, rentieri, súkromníci	322	400	388	567	780	820
Ostatné povolania a osoby neznámeho povolania	143	276	318	206	300	357
Spolu bez domáceho služobníctva	11342	14011	14800	4 350	4 446	4 831
Domáce služobníctvo	134	153	92	2 612	2 639	2 509
Spolu	11476	14164	14892	6 962	7 085	7 340

402 Podľa oficiálnych výsledkov zo sčítania ľudu v roku 1881 pracovalo v poľnohospodárstve 42 žien, v priemysle 1 456, v obchode 231, intelektuálne povolanie malo 128 žien, medzi nádennícky patrilo 1 086 žien a medzi domáce služobníctvo 2 717 žien. *A magyar korona országai-ban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet...*, s. 766-767. *A magyar korona országai-ban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész...*, s. 4-5. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 192-193. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 204. Oficiálne výsledky zo sčítania obyvateľstva v roku 1910 publikované vo štvrtjej časti udávajú rozdielne počty zarábajúcich mužov a žien v niektorých triedach povolania: v priemysle 5 450 mužov a 2 468 žien, v obchode a úvere 1 497 mužov a 321 žien a v doprave 1 052 mužov a 87 žien. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 42, 50, 58.

Trieda povolania	%					
	Muži			Ženy		
	1891	1900	1910	1891	1900	1910
Prvovýroba (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov)	3,4	2,0	2,8	1,1	0,9	0,8
Baníctvo a hutníctvo	0,0	0,0	0,0	-	-	-
Priemysel	37,0	34,8	36,4	30,6	31,4	33,6
Obchod a úver	7,9	8,0	10,1	3,6	4,2	4,4
Doprava	5,1	5,5	7,2	0,3	0,5	1,2
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	6,9	7,8	10,1	2,8	4,1	5,7
Branná moc	28,6	31,9	25,1	-	-	-
Nádenníci zamestnaní v rôznych hosp. odvetviach a bližšie neurčení	6,0	4,2	2,9	12,8	6,5	4,1
Penzisti, vlastníci kapitálu, rentieri, súkromníci	2,8	2,8	2,6	8,1	11,0	11,2
Ostatné povolania a osoby neznámeho povolania	1,2	1,9	2,1	3,0	4,2	4,9
Spolu bez domáceho služobníctva	98,8	98,9	99,4	62,5	62,8	65,8
Domáce služobníctvo	1,2	1,1	0,6	37,5	37,2	34,2
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

V roku 1910 mali pracujúce ženy v Košiciach najväčšie zastúpenie medzi domácim služobníctvom (34,2 %). Za nimi nasledovali ženy zamestnané v priemysle (33,6 %). V občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach pracovalo 5,7 % zarábajúcich žien, pričom v roku 1891 to bolo ešte len 2,8 %. Podiel nádenníčok bol už len na úrovni 4,1 %, pričom zaznamenal pokles z 12,8 %.⁴⁰³ V rámci mužskej pracujúcej populácie mali najväčšie zastúpenie

403 Výraznú zmenu v podiele nádenníčok a nádenníkov spôsobilo predovšetkým presnejšie zaradenie povolani, ktoré boli v predchádzajúcich sčítaniach ľudu nesprávne začlenené medzi nádenníkov. Štatistika sa tak začala približovať k reálnym číselným hodnotám a k správnej interpretácii kategórie nádenníci. GYÁNI, Gábor. A fővárosi női munkaerő foglalkoztatottságának szerkezetváltozása 1880 – 1941 között. In GÁSPÁR, Ferenc et al. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei* '78. Budapest : Budapest Főváros Levéltára, 1979, s. 180.

muži zamestnaní v priemysle (36,4 %) a vojaci (25,1 %). V rámci obchodu a úveru, a rovnako i v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach, to bolo 10,1 % (tabuľka 22).

Z hľadiska rodinného stavu bolo v Košiciach v roku 1910 zo všetkých zarábajúcich žien až 57,4 % slobodných a len 18,4 % žien bolo vydatých. Ovdovelé ženy predstavovali podiel 23,5 % a rozvedené ženy alebo ženy, u ktorých nebol zistený rodinný stav, mali podiel iba 0,7 %. Zo všetkých zarábajúcich mužov v meste bolo 50,4 % slobodných a 47,6 % ženatých. Len 1,8 % bolo ovdovelých a 0,2 % rozvedených.⁴⁰⁴ Ako vyplýva z týchto údajov, medzi zarábajúcimi ženami a zarábajúcimi mužmi bol veľký rozdiel z hľadiska ich rodinného stavu, a to najmä v prípade vydatých žien, ktoré tvorili menej ako pätinu ženskej pracujúcej populácie a ženatých mužov, ktorí naopak predstavovali takmer polovicu mužskej pracujúcej populácie, ale taktiež i v prípade ovdovelých žien, ktoré mali takmer štvrtinový podiel medzi pracujúcimi ženami a ovdovelými mužmi, ktorých podiel v rámci mužskej pracujúcej populácie nepredstavoval ani dve celé percentá.

V rámci skupiny všetkých slobodných žien v Košiciach bol podiel zarábajúcich 34,7 %, z vydatých žien bol podiel vykonávajúcich prácu za mzdu 18,8 %, z ovdovelých pracovalo až 70,1 % žien a podobne, podiel rozvedených žien, ktoré patrili medzi zarábajúce osoby, bol až 72,1 %. Najvyšší podiel zarábajúcich žien z týchto skupín bol teda medzi ovdovelými a rozvedenými ženami, ktoré si museli zabezpečiť živobytie vlastnou prácou. Naopak, najnižší podiel ekonomicky aktívnych bol medzi vydatými ženami, čo znamená, že veľká časť slobodných zarábajúcich žien po uzavretí manželstva svoje zamestnanie zanechala. V prípade mužskej populácie bol medzi slobodnými mužmi podiel pracujúcich 50,7 %. Spomedzi ženatých zarábalo až 98,7 % mužov. A vysoký bol i podiel zarábajúcich medzi ovdovelými (83 %) a rozvedenými mužmi (91,4 %).⁴⁰⁵ Z tohto porovnania ekonomickej aktivity mužov a žien nám opäť vyplýva, že najväčší nepomer bol v skupine ženatých a vydatých osôb. Zatiaľ čo v prípade ženatých mužov boli ekonomicky aktívni takmer všetci, spomedzi vydatých žien vykonávala prácu za mzdu menej ako pätina osôb.⁴⁰⁶

3.2 Ženy v priemysle

Podiel žien zamestnaných v priemysle bol v roku 1891 v Košiciach na úrovni 33,4 % zo všetkých zarábajúcich osôb v tejto oblasti. Do roku 1900 sa ich podiel

404 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 122.

405 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 122.

406 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 78.

znížil na 31,3 % a pri poslednom uhorskom sčítaní v roku 1910 predstavovali ženy 31,3 % zo všetkých osôb pracujúcich v priemysle. Napriek tomu, že podiel žien na celkovej populácii pracujúcej v priemysle klesal, stúpal podiel žien zamestnaných v priemysle na celkovej ženskej pracujúcej populácii. Kým v roku 1891 pracovalo v priemysle 30,6 % zarábajúcich žien v Košiciach, v roku 1900 predstavoval ich podiel 31,4 % a do roku 1910 sa ešte zvýšil na úroveň 33,6 %.⁴⁰⁷ Najväčšia časť z týchto žien bola zamestnaná v potravinárskom priemysle (45,7 %). Za ním nasledoval odevný (29,5 %) a hotelový, hostinský a kaviarenský priemysel (14,7 %).⁴⁰⁸ Uplatnenie mužov a žien v jednotlivých druhoch priemyslu znázorňuje tabuľka 23.

Vysoký počet žien pracujúcich vo výrobe potravinárskeho a konzumného tovaru bol zaistený najmä vďaka tabakovej továrni, ktorá zamestnávala množstvo robotníčok. V roku 1911 v nej pracovalo 1 320 žien. Z nich pochádzalo priamo z Košíc 925 žien a ostatné pochádzali z okolitých dedín. Z Ťahanoviec bolo 253 robotníčok, z Myslavy 77, z Vyšného Opátskeho 18, z Kavečian 16 a pod. Deník *Népszava* písal o robotníčkach tabakovej továrne ako o najchudobnejších a najviac vykorisťovaných ľuďoch v Košiciach: „Najstrašnejší život majú ženy, ktoré pochádzajú z odľahlých dedín. Bývajú v Košiciach a domov chodia len v sobotu. Samozrejme, obyčajný byt sa nedá zaplatiť z platov 8 – 10 korún. Ale sú chudobné rodiny, ktoré sa s nimi „podelia“ o svoje „byty“ za 3 – 4 koruny mesačne. A nech už je byt akokoľvek malý, v strede izby sa nájde miesto na malé slamené vrecúško, kde môže robotníčka z tabakovej továrne prenocovať.“⁴⁰⁹

Robotníčkami v Košiciach boli manželky a dcéry priemyselných robotníkov, nádenníkov a sluhov, ktorí za svoju prácu dostávali len nízku mzdu a tiež chudobné vdovy. Okrem toho boli medzi nimi zastúpené ženy, ktorých manželia odišli za prácou do Ameriky. Podľa týždenníka *Kassai Munkás* bolo jedno, z akého prostredia tieto osoby pochádzali, pretože ich spoločným osudom bola bieda.⁴¹⁰ Robotníčky tabakovej továrne museli pracovať v ťažkých pracovných podmienkach, medzi ktoré spadala dlhá pracovná doba a nebezpečná práca v kombinácii s biednou stravou a ubytovaním bez vlastnej postele. Za svoju prácu navyše dostávali iba nízku mzdu. No napriek tomu, chudobné ženy z Košíc a blízkeho okolia, ktoré často nevedeli ani čítať, ani písať, mali veľký záujem o túto prácu. Nútila ich k tomu chudoba, úmrtie partnera alebo jeho emigrácia, prípadne invalidita, ktorá postihla zárobkovo činného člena rodiny, resp. hlavu rodiny.⁴¹¹

407 Vlastný prepočet na základe údajov z tabuľky 22.

408 Vlastný prepočet na základe údajov z tabuľky 23.

409 Állami kizsákmányolás a feketék segítésével. In *Népszava*, 1911, roč. 39, č. 305, s. 37-38.

410 A felbomlott családi élet. Hosszu munkaidő, silány eledel, ágynélküli szállás. In *Kassai Munkás*, 1911, roč. 5, č. 51, s. 3.

411 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 80.

Tabuľka 23 Počet a podiel zamestnancov v jednotlivých priemyselných odvetviach v Košiciach v rokoch 1900 a 1910 podľa pohlavia⁴¹²

Skupina povolania	1900		1910	
	Počet			
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Priemysel železa a kovov	356	3	374	8
Výroba strojov a dopravných prostriedkov, elektrotechnický priemysel atď.	307	2	549	6
Priemysel kameňa, zemín, hlíny, azbestu a sklársky priemysel	247	79	242	74
Drevársky priemysel a výroba kosteného tovaru	602	96	542	24
Priemysel kože, štetín, vlasov, peria atď.	29	3	46	2
Pradiarenský a tkáčsky priemysel	62	49	63	69
Odevný priemysel	1 125	445	1 189	728
Papierenský priemysel	23	-	25	7
Výroba potravín a požívatín	755	1 150	946	1 126
Chemický priemysel	59	8	83	18
Stavebný priemysel	891	8	825	8
Umelecký priemysel a reprodukcia	114	14	139	26
Hotelový, hostinský a kaviarenský priemysel	349	343	372	362
Iné a neznáme priemyselné povolania	2	-	4	1
a) Vlastný priemysel celkom	4 921	2 200	5 399	2 459
b) Domáci a ľudový priemysel	2	22	11	6
c) Kočovný priemysel	6	-	5	-
Priemysel spolu	4 929	2 222	5 415	2 465
Skupina povolania	Podiel pohlaví v jednotlivých skupinách v %			
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Priemysel železa a kovov	99,2	0,8	97,9	2,1
Výroba strojov a dopravných prostriedkov, elektrotechnický priemysel atď.	99,4	0,6	98,9	1,1

412 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész..., s. 204.

Skupina povolania	Podiel pohlaví v jednotlivých skupinách v %			
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Priemysel kameňa, zemín, hliny, azbestu a sklársky priemysel	75,8	24,2	76,6	23,4
Drevársky priemysel a výroba kosteného tovaru	86,2	13,8	95,8	4,2
Priemysel kože, štetín, vlasov, peria atď.	90,6	9,4	95,8	4,2
Pradiarenský a tkáčsky priemysel	55,9	44,1	47,7	52,3
Odevný priemysel	71,7	28,3	62,0	38,0
Papierenský priemysel	100,0	-	78,1	21,9
Výroba potravín a požívatín	39,6	60,4	45,7	54,3
Chemický priemysel	88,1	11,9	82,2	17,8
Stavebný priemysel	99,1	0,9	99,0	1,0
Umelecký priemysel a reprodukcia	89,1	10,9	84,2	15,8
Hotelový, hostinský a kaviarenský priemysel	50,4	49,6	50,7	49,3
Iné a neznáme priemyselné povolania	100,0	-	80,0	20,0
a) Vlastný priemysel celkom	69,1	30,9	68,7	31,3
b) Domáci a ľudový priemysel	8,3	91,7	64,7	35,3
c) Kočovní priemysel	100,0	-	100,0	-
Priemysel spolu	68,9	31,1	68,7	31,3

V Košiciach existovali i ďalšie podniky, v ktorých pracovali nielen muži, ale aj ženy. Vo veľkom počte ich zamestnávali tehelne, továreň na kávoviny, továreň na výrobu ohýbaného nábytku či továreň na výrobu pančúch (tabuľka 24).⁴¹³

413 Állami dohánygyár, A Felsőmagyarországi építkezési részvénytársulat tégl- és keramitgyára, Frank Henrik fiai pótkávégyára, Eisler Jósiás és fia hajlított-butorgyára, Jakab Péter tégl-, kályha- és terracotta-gyára, Fleischer és társa vasöntője és gépgyára, Dunkel W. K. parkettgyára, „Unio” felsőmagyarországi malomipar részvénytársulat, Lang József ács-, építőasztalosmunka- és parkett-gyára, Siposs A. Gyula mechanikai kötő-szövő és harisnyaneműek gyára, Lepesch és fia serfőzője, Bayer és Bauernabl sör- és malátagyára, Ungár Ignác és fia keményítő és siker-, árpagyöngy- és gabonatisztító-gyára, Augsburgi légszszipartársulat gázgyára, Clas Nándor csermelyvölgyi vasbádóg- és lakatosáru-gyára, Delaval Geo E. fa-, vas- és sodronyárgyára, Kuszka és Orth esztergályozott és asztalos butor-tárgyak gyára, Sztudinka Gyula és fia bútorgyáros és épületasztalos, Adler és Gold likörgyára, Kohn testvérek és gróf Csáky Rezső konyak-, likőr- és rumgyára. SZIKLAY, J. – BOROVSKY, S. (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai...*, s. 236-240.

Tabuľka 24 Významné priemyselné podniky v Košiciach na konci 19. storočia vrátane počtu robotníčok a robotníkov⁴¹⁴

Názov podniku	Celkový počet robotníkov	Z toho počet žien
Štátna tabaková továreň	1 700	1 637
Továreň Hornouhorskej stavebnej účastinnej spoločnosti na výrobu tehál a keramiky	300	100
Továreň synov Henrika Franka na kávoviny	235	175
Továreň Jósiasa Eislera a syna na výrobu ohýbaného nábytku	200	85
Továreň Petra Jakaba na výrobu tehál, kachlí a terakoty	160	60
Železolejáreň a strojáreň Fleischer a spoločník	120	-
Parketáreň Dunkel W. K.	100	10
„Unio“ hornouhorská mlynárska priemyselná účastinná spoločnosť	80	-
Tesárstvo, stavebné stolárstvo a parketáreň Jozefa Langa	75	-
Továreň Gyulu A. Sipossa na mechanické pletenie, tkanie a výrobu pančúch	70	60
Pivovar Lepesch a syn	60	10
Pivovar a sladovňa Bayer a Bauernebl	50	-
Továreň Ignácza Ungára a syna na výrobu škrobu, lepku, jačmennej krupice a na čistenie obilia	50	8
Plynáreň Augsburgskej plynovej priemyselnej spoločnosti	40	-
Továreň Nándora Clasa na železný plech a zámočnícky tovar v Čermel'skej doline	35	-
Továreň E. Geo Delavala na drevený, železný a drôtený tovar	35	-
Továreň Kuszku a Ortha na sústružený a stolársky nábytok	30	-
Výrobca nábytku a stavebný stolár Gyula Sztudinka a syn	25	-
Továreň Adlera a Golda na výrobu likérov	18	5
Továreň bratov Kohnovcov a grófa Rezsőa Csákyho na výrobu koňaku, likéru a rumu	15	-

414 SZIKLAY, J. – BOROVSKY, S. (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai...*, s. 236-240.

Ženy pracovali tiež v Haltenbergerovej továrni na farbenie, chemické čistenie a parné pranie odevov (Haltenberger Béla kassai ruhafestő-, vegyítisztító- és gőzmosó gyára), ktorá v roku 1910 zamestnávala 140 – 150 pracovníkov a v továrni Bradovka, ktorá sa taktiež venovala farbeniu, chemickému čisteniu a parnému praniu odevov (Bradovka Gyula kassai ruhafestő-, vegyítisztító- és gőzmosó gyára).⁴¹⁵

Obrázok 16 Ženy a muži pracujúci v žehliarni továrne Bradovka v Košiciach⁴¹⁶

415 Haltenberger Béla kassai ruhafestő-, vegyítisztító- és gőzmosó gyára 1810-ben alapítottott. In *Felsőmagyarország*, 1910, roč. 26, č. 97, s. 5. Údaje o počte zamestnancov Haltenbergerovej továrne sa líšia. V literatúre sa napr. uvádza, že v roku 1910 zamestnávala táto továreň 38 mužov a 86 žien. SLEZÁKOVÁ, Daniela (ed.). *Oprášené dejiny. Pohľad do histórie košických priemyselných firiem*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2016, s. 38.

416 VSM, f. historickej a umeleckej fotografie.

3.3 Ženy vo verejnej službe a slobodných povolaniach

Ženská časť populácie sa čoraz viac usilovala o zamestnanie v oblasti verejnej správy, resp. o uplatnenie v rámci vykonávania niektorého zo slobodných povolání. V roku 1900 pracovalo zo všetkých zarábajúcich žien v Uhorsku 33 873 žien (1,6 %) v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach. V roku 1910 predstavoval podiel týchto žien 3 % (55 726 žien) z celej ženskej zarábajúcej populácie.⁴¹⁷

V roku 1900 tvorili najväčšiu časť z tejto skupiny zarábajúcich žien pôrodné babice (9 213 žien), za ktorými nasledovali učiteľky (5 281 žien). Pre porovnanie uvádzame, že v roku 1891 bolo v Uhorsku 2 819 učiteliek. Ich počet sa teda za desať rokov takmer zdvojnásobil. Tento rapidný nárast spôsobil rozvoj ľudového školstva, postupne sa rozvíjajúce možnosti vyššieho vzdelávania pre dievčatá, ako aj sociálna situácia dievčat zo strednej vrstvy. Hospodársky vývoj a nutnosť zabezpečiť si živobytie totiž donútili čoraz viac žien vykonávať prácu za mzdu a postarať sa o vlastné živobytie. Okrem učiteliek bol veľký nárast zaznamenaný aj v prípade počtu rehoľníčok a vychovávateľiek v rodinách. Počet rehoľníčok sa zvýšil z 2 421 žien v roku 1891 na 4 190 žien v roku 1900 a počet vychovávateľiek stúpol v rovnakom období z 2 945 žien na 4 112 žien. Nárast počtu rehoľníčok a vychovávateľiek ovplyvnili okolnosti, ktoré sme už spomínali v súvislosti s učiteľkami. K prudkému zvýšeniu došlo v prípade opatrovateľiek v detských opatrovniach. Zatiaľ čo v roku 1891 ich počet predstavoval 633 žien, v roku 1900 bolo v Uhorsku už 1 833 opatrovateľiek.⁴¹⁸ Išlo teda takmer o trojnásobné zvýšenie v priebehu jedného desaťročia, za ktorým stál predovšetkým zákon o detských opatrovniach z roku 1891 a z toho vyplývajúci rozvoj predškolských zariadení.⁴¹⁹ V nasledujúcom desaťročí sa počet žien vykonávajúcich uvedené povolania ešte viac zvýšil. V roku 1910 bolo v Uhorsku 13 031 pôrodných babíc, 9 163 učiteliek, 4 426 vychovávateľiek a 2 301 opatrovateľiek v detských opatrovniach. Počet rehoľníčok sa však znížil na 3 114.⁴²⁰

Dynamický nárast v rokoch 1881 – 1910 sa týkal i počtu žien, ktoré vykonávali úradnícke a ďalšie intelektuálne povolania. V rámci občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolání sa v roku 1881 v Uhorsku živilo intelektuálnym povolaním 15 039 žien. V roku 1891 ich bolo 21 199, v roku 1900 ich počet dosiahol úroveň 29 448 osôb a do roku 1910 stúpol ich počet až na

417 KÉRI, Katalin. Magyar nők a dualizmus korában (1867 – 1914 között). In *Dimenzió 21* [online]. [cit. 2022-06-20]. Dostupné na internete: <<https://iqdepo.hu/dimenzio/21>>.

418 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 192.

419 1891. évi XV. törvénycikk a kisdédóvásról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

420 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész...*, s. 202.

43 719.⁴²¹ V roku 1910 ich teda bolo takmer trojnásobne viac ako v roku 1881. Nárast počtu intelektuálov vo verejnej službe a slobodných povolaniach znázorňuje tabuľka 25. Ženy však vykonávali v čoraz väčšom počte rôznu administratívnu prácu nielen vo verejnej správe, ale aj v iných odvetviach hospodárstva, napr. v priemysle.

Tabuľka 25 Počet žien, ktoré vykonávali intelektuálne povolanie v rámci občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolání v Uhorsku v rokoch 1891, 1900 a 1910⁴²²

Sféra	Počet			Nárast/pokles medzi rokmi 1891 – 1910	
	1891	1900	1910	Počet	%
Zákonodarstvo	-	12	17	+ 17	-
Služba vo verejnej správe	-	171	898	+ 898	-
Justícia	-	184	1 272	+ 1 272	-
Cirkevná služba	2 421	4 221	3 142	+ 721	+ 29,8
Školstvo	7 780	13 419	21 584	+ 13 804	+ 177,4
Verejné zdravotníctvo	9 551	9 334	13 766	+ 4 215	+ 44,1
Vedecké a iné spolky verejného záujmu	33	247	877	+ 844	+ 2 557,6
Literatúra a umenie	732	1 143	1 486	+ 754	+ 1,0
Iné a bližšie neurčené slobodné povolania	682	757	677	- 5	- 0,7
Spolu	21 199	29 488	43 719	+ 22 520	+ 106,2

Podiel obyvateľov, ktorí pracovali v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach bol v istom zmysle považovaný za meradlo intelektuálnej úrovne miest. Najvyšší podiel bol pritom v municipiálnych mestách Kluž

421 *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei né-mely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet...*, s. 774. *A magyar korona országai-nak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész. Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1906, s. 41. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 641.

422 *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész...*, s. 42, 46. *A ma-gyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 642-643.

(12,1 %), Târgu Mureș (11,8 %), Šopron (10,8 %) a Košice (10,6 %) a v Buda-
pešti (10,2 %).⁴²³ Tieto vysoké hodnoty dosiahli uvedené mestá vďaka školám,
univerzitám a veľkému počtu pedagógov či cirkevného personálu. Vzdelávacie
inštitúcie totiž priťahovali do miest inteligenciu a poskytovali jej pracovné príle-
žitosti.⁴²⁴

V Košiciach bolo v roku 1891 zamestnaných v občianskej a cirkevnej verej-
nej službe a slobodných povolaniach 197 žien, čo predstavovalo podiel 2,8 % zo
všetkých zarábajúcich žien v meste. Do roku 1900 sa ich počet zvýšil na 291 žien
a podiel na celkovej ženskej zarábajúcej populácii narástol na úroveň 4,1 %.⁴²⁵
V nasledujúcom desaťročí došlo ešte k výraznejšiemu zvýšeniu, keďže v roku
1910 bol počet žien zarábajúcich v tejto oblasti 419 a predstavoval podiel 5,7 %
zo všetkých zarábajúcich žien v Košiciach.⁴²⁶ Zo žien, ktoré pracovali v občian-
skej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach, patrilo k intelektuál-
kam 190 žien v roku 1891, 269 žien v roku 1900 a 338 žien v roku 1910.⁴²⁷ Spo-
medzi nich pracovalo v roku 1910 na pozícii úradníčky alebo pomocnej úradníč-
kej pracovnej sily 61 žien (18 %).⁴²⁸ Viac ako polovicu žien vo verejnej službe
a slobodných povolaniach, ktoré boli zaradené medzi intelektuálky, tvorili ženy
pracujúce v školstve (180). V oblasti služby vo verejnej správe bolo zamestna-
ných 15 žien. Pracovali na pozícii štátnej, župnej a mestskej úradníčky alebo po-
mocnej úradníckej pracovnej sily. Na pozícii pomocných úradníckych pracov-
ných síl na súdoch a prokuratúre, advokátskych pisárov alebo pomocných úrad-
níckych pracovných síl, pisárov alebo pomocných úradníckych pracovných síl
u verejných notárov pracovalo v oblasti justície 22 žien. Pod cirkevnú službu spa-
dalo 43 žien, ktoré boli rehoľníčkami, mníškami alebo novickami. Dokopy 34
pôrodných báb a štyri úradníčky pracovali v zdravotníctve. Vo sfére literatúry
a umenia pôsobilo 22 herečiek a jedna úradníčka. Vedecké a iné spolky verej-
ného záujmu zamestnávali 11 úradníčok a pomocných úradníckych pracovných
síl. Okrem toho pracovalo v Košiciach ďalších šesť iných úradníčok (tabuľka
26).⁴²⁹

423 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1913, s. 9.

424 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 86.

425 *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 192.

426 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész...*, s. 204.

427 Tomuto trendu napomáhali rozširujúce sa možnosti štúdia pre dievčatá, a s tým spojená zvyšujúca sa vzdelanostná úroveň žien.

428 Pomocné úradnícke pracovné sily vo verejnej správe dostávali namiesto pravidelnej mesačnej mzdy len odmenu (denný plat) a zvyčajne vykonávali pomocné kancelárske práce.

429 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 610-625.

Tabuľka 26 Počet žien, ktoré sa živili intelektuálnym povoláním v rámci občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolání v Košiciach v rokoch 1891, 1900 a 1910⁴³⁰

Sféra	Počet			Nárast medzi rokmi 1891 – 1910	
	1891	1900	1910	Počet	%
Zákonodarstvo	-	-	-	-	-
Služba vo verejnej správe	-	-	15	+ 15	-
Justícia	-	2	22	+ 22	-
Cirkevná služba	33	54	43	+ 10	+ 30,3
Školstvo	105	135	180	+ 75	+ 71,4
Verejné zdravotníctvo	30	32	38	+ 8	+ 26,7
Vedecké a iné spolky verejného záujmu	-	2	11	+ 11	-
Literatúra a umenie	21	30	23	+ 2	+ 9,5
Iné a bližšie neurčené slobodné povolania	1	14	6	+ 5	+ 500,0
Spolu	190	269	338	+ 148	+ 77,9

Ženy zamestnané v školstve

Jednou z najvýznamnejších kariérnych možností pre ženy bolo učiteľstvo, hoci spočiatku bolo považované hlavne za povolanie mužov, keďže sa spájalo s verejnou službou, intelektuálnou prácou alebo materiálnou odmenou za vykonanú prácu. Súčasne však súviselo so starostlivosťou o deti a ich výchovou, čo bolo zase domnelou doménou žien.⁴³¹ Vďaka dobovým predstavám o prirodzených vlastnostiach ženy sa učiteľstvo začalo považovať za „*intelektuálne povolanie najbližšie ženskej duši*“. Navyše v tomto zamestnaní nebola žena v podriadenom postavení, tak ako väčšina žien pracujúcich na úradníckych pozíciách, ale bola na rovnakej úrovni ako jej mužskí kolegovia. Práca učiteľky poskytovala žene v porovnaní s ostatnými povolaniami najviac samostatnosti a rešpektu, možnosť povýšenia, istý plat a dôchodok.⁴³² Učiteľské povolanie bolo okrem

430 V roku 1881 bolo v Košiciach 55 učiteliek, dve úradníčky, 24 mníšok, 19 vychovávateľiek a 28 babíc. Spolu sa teda živilo intelektuálnym povoláním 128 žien. *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet...*, s. 766. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész...*, s. 2-21. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 610-625.

431 ORAM, Alison. *Women teachers and feminist politics, 1900 – 39*. Manchester : Manchester University Press, 1996, s. 14.

432 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 57.

toho považované za mimoriadne vhodnú prácu pre ženy. Stalo sa prijateľným pre príslušníkov strednej spoločenskej vrstvy a často ho vykonávali dcéry úradníkov, spisovateľov, lekárov či inšpektorov.⁴³³

V Uhorsku sa dokonca učiteľka mohla vydať bez toho, aby sa musela svojej práce vzdať, pretože celibát učiteľiek nebol oficiálne zavedený. V praxi sa ale napriek tomu často uplatňoval. Od učiteľiek sa automaticky očakávalo, že ostanú slobodné, resp. že sa po uzavretí manželstva vzdajú svojej práce. V prípade, že sa učiteľka vydala za učiteľa, mohla svojmu manželovi v škole pomáhať. Avšak takúto prácu vykonávala manželka učiteľa buď bez mzdy, alebo zastávala len pozíciu pomocnej učiteľky.⁴³⁴ Pre porovnanie uvádzame, že napr. v českých krajinách bol celibát učiteľiek uzákonený začiatkom 20. storočia.⁴³⁵ V spojitosti s učiteľkami, ktoré sa nevydali a ostali slobodné, sa však v spoločnosti objavovala otázka, aký vzťah si dokáže k cudzím deťom vytvoriť učiteľka, ktorá nemá vlastné deti.⁴³⁶

Vzhľadom na to, že na prelome 19. a 20. storočia bolo až 70 % učiteľiek slobodných, prispievali tieto ženy k zvyšovaniu podielu slobodných žien v rámci zarábajúcej ženskej populácie. Postupne sa však v rámci učiteľského povolania začala zväčšovať skupina vekovo starších žien, čo súviselo s narastajúcim počtom vydatých učiteľiek, keďže čoraz viac učiteľiek zostávalo vo svojom zamestnaní aj po uzavretí manželstva. Bolo to jedným z prejavov transformácie v spoločenskom chápaní povolania učiteľky. Dochádzalo tu k zosúladeniu vykonávania intelektuálneho povolania s úlohami, ktoré mali ženy v rodine a domácnosti. Išlo však len o začiatok celého procesu.⁴³⁷ Tým, že sa ženská intelektuálna práca stala prvýkrát kompatibilnou s povinnosťami ženy v rámci rodiny, pripravila feminizácia učiteľského povolania pôdu pre emancipáciu žien ako intelektuálok.⁴³⁸

Počet osôb vykonávajúcich učiteľské povolanie sa postupne zvyšoval a v rámci toho narastal aj počet učiteľiek. V roku 1869 pracovalo na ľudových školách v Uhorsku 17 106 učiteľov a 686 učiteľiek. Podiel učiteľiek na ľudových školách teda predstavoval iba 3,9 %. Tieto údaje však nemusia byť presné, nakoľko v čase ich zberu bolo ťažké overiť, či manželky učiteľov, ktorí zastávali aj funkciu zapisovateľa, len vypomáhali svojim manželom alebo boli riadnymi učiteľkami. Okrem toho boli medzi učiteľky zarátané aj dcéry, ktoré v školách zastupovali svojich otcov vykonávajúcich kumulovanú funkciu učiteľa-kantora-zapisovateľa.⁴³⁹

433 BAHENSKÁ, M. *Postavení českých učitelek...*, s. 160.

434 KODAJOVÁ, D. *Povolanie učiteľka...*, s. 547.

435 Otázka celibátu učiteľiek sa v Čechách legislatívne riešila už v roku 1870. BAHENSKÁ, M. *Cesta k nové ženské profesi...*, s. 355. K uzákoneniu celibátu pozri tiež BAHENSKÁ, M. *Postavení českých učitelek...*, s. 162.

436 BAHENSKÁ, M. *Cesta k nové ženské profesi...*, s. 353.

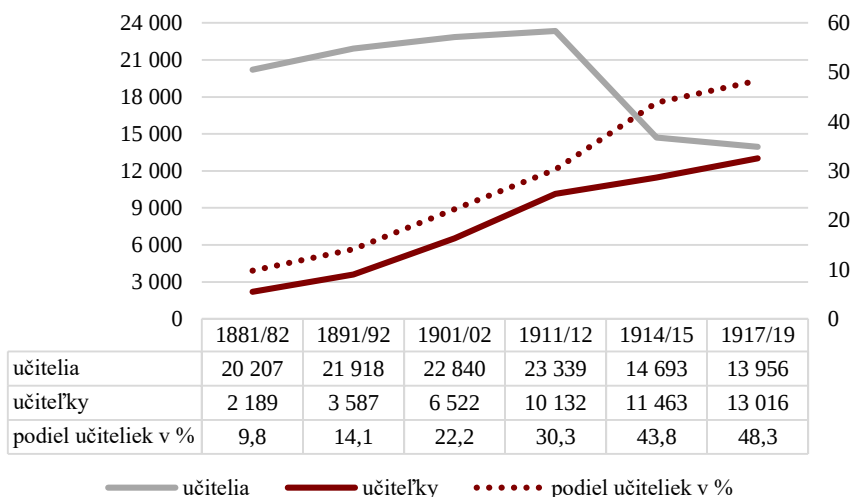
437 GYÁNI, G. *Női munka és család...*, s. 378.

438 TAKÁCS, Zs. M. *A női „lámpások”...*, s. 20.

439 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 45.

V školskom roku 1881/82 vykonávalo v Uhorsku povolanie učiteľky na ľudových školách 2 189 žien, čo v rámci všetkých učiteľov ľudových škôl predstavovalo podiel 9,8 %. Do roku 1911/12 sa ich počet zvýšil na 10 132 a podiel stúpol na úroveň 30,3 %. K výraznému zvýšeniu podielu učiteliek v rámci všetkých osôb vykonávajúcich učiteľské povolanie na ľudových školách došlo počas prvej svetovej vojny, kedy sa rapídne znížil počet učiteľov. Do roku 1917/18 sa podiel žien na ľudových školách zvýšil až na úroveň 48,3 % (graf 2).

Graf 2 Počet učiteľov a učiteliek na ľudových školách v Uhorsku v školských rokoch 1881/82 – 1917/18⁴⁴⁰

Ženy pracovali ako učiteľky aj na meštianskych školách a vyšších dievčenských školách. V roku 1897 vyučovalo na ľudových školách 4 615 žien (a 22 535 mužov), na meštianskych školách bolo 740 učiteliek (a 1 182 učiteľov) a na vyšších dievčenských školách bolo zamestnaných 240 učiteliek (a 175 učiteľov). Kým na ľudových školách predstavoval podiel učiteliek 17 %, na meštianskych školách to bolo 38,5 %. Na vyšších dievčenských školách učiteľky (57,8 %) prevažovali nad učiteľmi.⁴⁴¹

Za rapídny nárast počtu učiteliek stálo niekoľko dôvodov. Jedným z nich bol nedostatok kvalifikovaných učiteľov, v dôsledku čoho boli v školách zamestnávaní aj žiaci druhého a tretieho ročníka učiteľských ústavov ako pomocní učitelia. S tým však nesúhlasili školské úrady. Na neobsadené pracovné miesta v školách boli preto prijímané kvalifikované učiteľky. Ďalší dôvod tkvel v zme-

⁴⁴⁰ Vlastné spracovanie na základe údajov z KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 48-49.

⁴⁴¹ MÁDAY, A. *A női munka...*, s. 16.

nených hospodárskych podmienkach. Ako sme už viackrát spomenuli, ekonomická situácia strednej spoločenskej vrstvy sa po roku 1867 zmenila a mnoho dievčat a žien z tejto vrstvy bolo prinútených pracovať. Navyše sa zväčšoval počet žien, ktoré si z rôznych dôvodov nemohli založiť vlastnú rodinu, a tak si museli zabezpečiť živobytie vlastnou prácou. Tretí dôvod súvisel so ženským emancipačným hnutím, podľa ktorého si boli muži a ženy rovní, z čoho vyplývali požiadavky na slobodnú voľbu povolania, rovnakú odmenu za vykonanú prácu, zabezpečenie rovnakých kultúrnych a vzdelávacích príležitostí a úplnú rovnosť z právneho a sociálneho hľadiska. Kombinácia uvedených faktorov spôsobila, že ženy mali čoraz väčšie zastúpenie v rámci učiteľstva.⁴⁴²

Veľký nárast počtu učiteliek bol zaznamenaný i v Košiciach, kde počet intelektuálov pracujúcich v školstve stúpol zo 105 žien v roku 1891 na 180 žien v roku 1910 (tabuľka 24).⁴⁴³ V detských opatrovniach z toho pracovalo deväť žien. Najväčšie zastúpenie mali na ľudových školách, kde bolo zamestnaných až 63 žien, čo bol dokonca vyšší počet ako u mužov, ktorých tam pôsobilo 41. Na vyššej dievčenskej škole pracovalo 12 učiteliek, pričom mužský pedagogický personál tu mal podstatne nižšie zastúpenie (štyria muži). Vyššie ľudové školy a meštianske školy zamestnávali sedem učiteliek a 15 učiteľov. Okrem toho pôsobili v meste i súkromné učiteľky, z ktorých štyri učili jazyky, osem sa venovalo vyučovaniu hudby a 11 vyučovalo hudbu aj spev. Medzi vychovávateľky a korepetitorky patrilo 38 žien. Okrem toho bolo v Košiciach 26 učiteliek, ktoré v čase sčítania nevykonávali svoje povolanie. V školstve pracovala tiež jedna úradníčka a jedna pomocná úradníčka pracovná sila. Na stredných školách, akadémiách či vysokej škole ženský pedagogický personál vôbec nepôsobil.⁴⁴⁴ Zamestnania, ktoré sa spájali s vyššou mzdou a značnou prestížou totiž získavali iba muži. Pre výkon profesorského povolania bolo navyše potrebné univerzitné vzdelanie, zatiaľ čo učiteľská kvalifikácia bola viazaná len na vzdelanie na úrovni strednej školy. Okrem toho, profesori boli prijímaní medzi meštianstvo, ale v prípade učiteľov to nebolo samozrejmosťou. Ovplyvňovali to predovšetkým ich vzťahy, majetok i osobnosť.⁴⁴⁵

3.4 Služky

Domáce služobníctvo sa v poslednej tretine 19. storočia stalo v Uhorsku masovým javom. Hlavným dôvodom veľkého množstva služok bol nárast počtu

442 KISS, J. *Nők a tanítói pályán...*, s. 45-46.

443 Okrem nich bolo spomedzi intelektuálov zamestnaných v školstve aj 191 mužov.

444 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 615-619.

445 KOUDELA, Pál. *A kassai polgárság 1918 előtt és után* [online]. Ph.D. értekezés. Budapest : Budapesti Corvinus Egyetem, 2005, s. 229-230 [cit. 2020-04-21]. Dostupné na internete: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/41/1/koudela_pal.pdf>.

a vplyvu mešťanov patriacich do strednej vrstvy spoločnosti, ku ktorých životnému štandardu patrilo zamestnávanie personálu vo svojej domácnosti. Aj prostredníctvom domáceho služobníctva bol udržiavaný meštiansky štýl života. Aspoň jedna alebo dve slúžky pracovali na konci 19. storočia i v skromnejších domácnostiach. Na prácu slúžok boli odkázané taktiež osamelé ženy či rodiny, ktoré žili „modernejším spôsobom života“.⁴⁴⁶

Slúžky v domácnostiach tvorili v Košiciach najväčšiu skupinu zarábajúcich žien.⁴⁴⁷ Hoci mal ich počet a podiel na ženskej (zarábajúcej) populácii od roku 1891 klesajúcu tendenciu (tabuľka 27) a rástol napr. počet žien zamestnaných v priemysle, domáce služobníctvo si v tomto ohľade stále udržalo svoje popredné miesto.⁴⁴⁸

Tabuľka 27 Počet a podiel domácich slúžok v rámci ženskej (zarábajúcej) populácie mesta Košice v rokoch 1891, 1900 a 1910⁴⁴⁹

Rok	Počet domácich slúžok	Podiel na ženskej populácii	Podiel na ženskej zarábajúcej populácii
1891	2 612	16,4 %	37,5 %
1900	2 639	13,6 %	37,2 %
1910	2 509	11,4 %	34,2 %

Vysoký podiel slúžok v rámci ženskej populácie bol jedným z typických znakov rozvíjajúcich sa miest. V roku 1900 bol na úrovni 13,6 % v Košiciach, 12,9 % v Kluži, 11,9 % v Bratislave, 10,5 % v Temešvári, 7,2 % v Banskej Štiavnici, 6,2 % v Segedíne, 5,8 % v meste Kecskemét, 4,9 % v meste Hódmezővásárhely a 4,7 % v meste Subotica.⁴⁵⁰ Najväčší podiel domáceho služobníctva na celej zarábajúcej populácii bol v meste Košice, Târgu Mureș, Kluž, Budapešť, Šopron, Oredea, Komárno, Győr a Bratislava.⁴⁵¹ Najviac domáceho služobníctva mala v období dualizmu Budapešť.⁴⁵² Domáce služobníctvo tu tvorilo 8,2 %

446 PALÁDI-KOVÁCS, Attila (ed.). *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2000, s. 181-184.

447 V roku 1881 pracovalo v Košiciach 2 717 slúžok, ktoré mali v rámci celej ženskej populácie mesta podiel až 18,9 %. *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet...*, s. 767.

448 Popri Košiciach mala na území dnešného Slovenska vysoký podiel domáceho služobníctva aj Bratislava. V roku 1890 to bolo 12,8 % a v roku 1900 11,9 % z celej ženskej populácie.

449 SÁPOSOVÁ, Z. – GALLOVÁ, M. *Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien...*, s. 81.

450 *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész...*, s. 61.

451 JEKELFALUSSY, József – VARGHA, Gyula (eds.). *Közzgazdasági és statisztikai évkönyv. Hatodik-hetedik évfolyam 1892–93*. Budapest : Athenaeum, 1894, s. 123.

452 Kým v roku 1880 bolo v Budapešti podľa štatistik 28 986 slúžok, do roku 1910 ich počet stúpol na 67 922. Napriek nárastu počtu domáceho služobníctva však klesal jeho podiel v rámci zarábajúceho obyvateľstva. V roku 1880 tvorilo domáce služobníctvo šestinú zarábajúcich,

z celkovej populácie mesta. Viac ako 6 % podiel v rámci obyvateľstva malo domáce služobníctvo v Bratislave, Kluži, Košiciach a Târgu Mureș. Uvedené mestá sa zároveň vyznačovali vysokou zamestnanosťou obyvateľstva v priemysle, doprave, verejnej službe a slobodných povolaniach.⁴⁵³ V Košiciach mali slúžky najväčšie zastúpenie v domácnostiach inteligencie, priemyselníkov a obchodníkov (tabuľka 28).

Tabuľka 28 Domáce služobníctvo v Košiciach v roku 1891 z hľadiska príslušnosti jeho zamestnávateľov k jednotlivým hospodárskym odvetviam (ekonomickým triedam) a z hľadiska pohlavia⁴⁵⁴

Trieda povolania	Muži		Ženy	
	Počet	%	Počet	%
Intelektuáli ⁴⁵⁵	40	29,9	544	20,8
Poľnohospodárstvo	3	2,2	138	5,1
Priemysel	5	3,7	681	26,1
Obchod	-	-	403	15,4
Úver	-	-	52	2,0
Doprava	1	0,7	108	4,1
Rentieri	27	20,1	357	13,7
Nádenníci	-	-	25	1,0
Vojaci	14	10,4	167	6,4
Iné zamestnanie	-	-	19	0,7
Neznáme zamestnanie	16	11,9	80	3,1
Inštitúcie, spolky a iné právnické osoby	28	20,9	38	1,5
Spolu	134	100,0	2 612	100,0

Pre mladé dievčatá a ženy z vidieka bolo slúženie v meštianskych rodinách strednej spoločenskej vrstvy prítiažlivým nielen kvôli príležitosti oboznámiť sa s novými materiálmi alebo zariadením používaným v domácnosti, ale i kvôli mestskému prostrediu a životu v ňom. Prácou v meštianskych domácnostiach nadobúdali nové zručnosti a poznatky, vďaka čomu sa z nich stali žiaduce partnerky pre mužov hľadajúcich si manželky. Avšak nie každej sa podarilo vydať sa. Služba v meste znamenala pre mladé dievčatá z vidieka stratu ochrany i tradičnej kontroly zo strany vlastnej rodiny, ktorú im dovtedy poskytovala, čím sa

ale v roku 1920 už len desatinu. Klesajúca tendencia bola zaznamenaná tiež v porovnaní s počtom žien zamestnaných v priemysle. HOLEC, R. *Žena v službe...*, s. 503.

453 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész...*, s. 9.

454 *A magyar korona országáiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész...*, s. 40–41.

455 Patrili sem predovšetkým obyvatelia vykonávajúci povolania zaradené do triedy občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania.

z nich stala bezbranná a zraniteľná vrstva spoločnosti. Neraz sa z nich stávali objekty sexuálneho obťažovania členov domácnosti, v ktorej slúžili, čo potvrdzujú aj spomienky košického spisovateľa Sándora Máraia: „V mnohých meštianskych rodinách sa od mladých sedliackych slúžok očakávalo, že mladých páňkov prevedú cez ťažkosti puberty a budú im k dispozícii aj pre intímnejšie telesné služby. Často som počul meštianskych rodičov s uspokojením hovoriť, že sa im podarilo ich dorastencovi zohnať mladú, peknú pestúňku, lebo takéto sú „predsa len zdravšie“ ako ženské, na ktoré sa mladí páni zvyknú obracať v čase prvej núdze. Ak sa pričinením mladého pána dostala slúžka do druhého stavu, prepustili ju a gavaliersky meštiansky starý otec s istou šibalskou a frajerskou hrdosťou platil namiesto šviháckeho otecka s mliekom na brade osem až desať forintov výživného mesačne. Toto bola bežná prax.“⁴⁵⁶

Z mladých slúžok sa teda často stávali slobodné matky.⁴⁵⁷ V horších prípadoch sa stali prostitútkami a nie zriedkavým javom boli i samovraždy slúžok.⁴⁵⁸ Sándor Márai vo svojej knihe *Spomienky meštana* ďalej píše: „Pestúňky behali za chlapmi, často chorľaveli, nedalo sa s nimi počítať, a obzvlášť slovenské slúžky sa preslávili svojimi vraj ľahšími mravmi.“⁴⁵⁹

Práca slúžok najčastejšie pozostávala z upratovania, varenia, kúrenia, pomoci pri nakupovaní, prania, žehlenia, kúpania, prípadne dojenia detí a na vidieku aj z kŕmenia dobytky či dojenia.⁴⁶⁰ Služobníctvo nemalo pevne stanovenú pracovnú dobu. Tá sa prispôbovala požiadavkám, zvyklostiam a životnému štýlu rodiny, v ktorej pracovalo. Nakoľko väčšina služobníctva bývala priamo s rodinou, u ktorej slúžila, môžeme povedať, že pracovný čas služobníctva bol nepretržitý. Dĺžku pracovnej doby služobníctva by bolo možné vyjadriť ako „celkový čas medzi vstávaním a spaním“.⁴⁶¹ Sluhovia a slúžky mali obvykle povolené odísť od rodiny iba v nedeľu.

V dobovej periodickej tlači sa bežne objavovali články zaoberajúce sa domácim služobníctvom. V druhej polovici 19. storočia boli však slúžky a sluhovia prezentovaní zväčša z pohľadu zamestnávateľov, čiže vyšších vrstiev spoločnosti, v dôsledku čoho je ťažké vytvoriť si o nich autentický obraz.⁴⁶² Pohľad

456 MÁRAI, Sándor. *Spoved' meštana*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 71.

457 V Budapešti sa až tretina nemanželských detí narodila slúžkam.

458 CSÁSZÁR, Kinga. A cselédség jogi helyzet a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában. In *JURA* [online], 2013, roč. 19, č. 2, s. 175 [cit. 2023-01-12]. Dostupné na internete: <<https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/3693998>>.

459 MÁRAI, S. *Spoved' meštana*..., s. 66.

460 PALÁDI-KOVÁCS, A. (ed.). *Magyar Néprajz*..., s. 183.

461 GYÁNI, Gábor. Munka és magánélet – cselédeletmód Budapesten. In *Történelmi Szemle* [online], 1986, roč. 29, č. 1, s. 97 [cit. 2023-04-25]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00096/pdf/>>.

462 TRÁDLER, Henrietta. *A budapesti házi cselédség társadalomtörténete a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Cselédbiográfia-értelmezések* [online]. Doktori Disszertáció. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2022, s. 9 [cit. 2024-10-09]. Dostupné na internete: <<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/85763>>.

z druhej strany priniesli najmä články, ktoré boli publikované v ľavicových periodikách začiatkom 20. storočia. Týždenník *Kassai Munkás* upozorňoval na to, že viaceré rodiny, u ktorých boli slúžky zamestnané, sa k nim ešte aj na konci 19. storočia správali podľa zakorenených zvykov a predstáv, ako keby boli ich majetkom: „*Pani domu nežná, s jemnou dušou, sofistikovaná žena s humanizmom presadzuje a praktizuje koncepciu feudalizmu.*“⁴⁶³ Za plat bola od slúžok vyžadovaná nielen práca, ale aj vernosť a oddanosť. Pre samotné slúžky však služba v domácnosti predstavovala len prácu: „*Slúžka, aj keď sa to zdá divné, už „ne-
lipla“ na svojej panej, nebola ochotná žiť a mrieť pre rodinu, čo jej dávala chlieb, ale pokojne ju zo dňa na deň vyhodila na ulicu, ak ju už dostatočne vy-
žmýkala, alebo sa na ňu pre voľačo nahnevala.*“⁴⁶⁴

V tlači sa objavilo dokonca aj svedectvo slúžky, podľa ktorého používala pani domu telesné tresty: „*Zavrela predomnou kuchynské dvere a zbila ma do modra a do zelena. Inokedy, keď som vyšla z pivnice, hádzala na mňa veľké kusy dreva, ktoré ma na viacerých miestach zranili.*“⁴⁶⁵

K domácemu služobníctvu sa však nesprávali kruto len panie domu, ale aj ostatní členovia rodiny, ktorí taktiež používali okrem nadávok aj fyzické ubližovanie. K slúžkam sa násilne správali i zamestnanci úradov, čo taktiež odrzkadľovalo prístup k služobníctvu zo strany spoločnosti. *Kassai Munkás* publikoval na svojich stránkach článok o tom, ako brutálne sa voči služobníctvu správal košícký detektív Kepes. V jednom prípade zbil mladú 16-ročnú slúžku, ktorá odmietla ponúkanú prácu, pretože by nedokázala splniť požiadavky rodiny Matzne-rovcov, u ktorej mala slúžiť. Detektív zbil toto dievča priamo u spomínanej ro-
diny, ktorá nezabránila fyzickému napadnutiu.⁴⁶⁶

3.5 Zarábajúce ženy z hľadiska veku, rodinného stavu a dosiahnutého vzdelania

Ak sa pozrieme na zloženie zarábajúcich žien v Košiciach z hľadiska veku, tak zistíme, že najviac žien pracujúcich v priemysle, verejnej službe a slobodných povolaniach a medzi domácim služobníctvom patrilo, prirodzene, do vekovej kategórie 20 – 39 rokov. Kým zo slúžok spadalo do tejto kategórie 39,7 % žien, u žien v priemysle to bolo 44,2 % a v prípade žien zarábajúcich vo verejnej službe a slobodných povolaniach patrilo do tejto skupiny až 64,2 % žien. Medzi

463 A cselédkinzás borzalmaiból. A nagysága öngyilkosságra kergette a szolgálóját. In *Kassai Munkás*, 1912, roč. 6, č. 51, s. 7.

464 MÁRAI, S. *Spoved' mešťana...*, s. 67.

465 A cselédkinzás borzalmaiból. A nagysága öngyilkosságra kergette a szolgálóját. In *Kassai Munkás*, 1912, roč. 6, č. 51, s. 7.

466 Kepes legujabb hőstette. Mit csinált a zárt mögött egy fiatal leánnyal? In *Kassai Munkás*, 1912, roč. 6, č. 36, s. 4.

ženami pracujúcimi v priemysle mali veľké zastúpenie dievčatá vo veku 15 – 19 rokov (19,9 %) a ženy vo veku 40 – 59 rokov (25,5 %). U žien zarábajúcich vo verejnej službe a slobodných povolaniach bolo zastúpenie v týchto kategóriách o čosi nižšie (12,6 % a 17,4 %). Úplne odlišná situácia bola v prípade slúžok, keďže medzi nimi mali pomerne vysoký podiel dievčatá, ktoré boli iba vo veku 7 – 14 rokov (13,2 %) a podiel dievčat vo veku 15 – 19 rokov (35,3 %) bol len o čosi nižší, ako bol podiel žien vo veku 20 – 39 rokov (39,7 %). Naopak, podiel žien vo veku 40 – 59 rokov bol v prípade slúžok len 9,0 % (tabuľka 29).

Tabuľka 29 Ženy a muži zamestnaní v priemysle, občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach a domáce služobníctvo v Košiciach v roku 1910 z hľadiska veku⁴⁶⁷

Pohlavie	Vek					Spolu
	7 – 14	15 – 19	20 – 39	40 – 59	Nad 60	
Zarábajúci/e v priemysle						
Muži ⁴⁶⁸	424 (7,8 %)	1 022 (18,8 %)	2 496 (45,8 %)	1 252 (23,0 %)	251 (4,6 %)	5 450
Ženy	144 (5,8 %)	492 (19,9 %)	1 092 (44,2 %)	629 (25,5 %)	111 (4,5 %)	2 468
Zarábajúci/e v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach						
Muži	5 (0,3 %)	24 (1,6 %)	859 (57,0 %)	501 (33,2 %)	118 (7,8 %)	1 507
Ženy	2 (0,5 %)	53 (12,6 %)	269 (64,2 %)	73 (17,4 %)	22 (5,3 %)	419
Domáce služobníctvo						
Muži	5 (5,4 %)	31 (33,7 %)	42 (45,7 %)	12 (13,0 %)	2 (2,2 %)	92
Ženy	331 (13,2 %)	886 (35,3 %)	997 (39,7 %)	226 (9,0 %)	69 (2,8 %)	2 509

Porovnaním zarábajúcich mužov a žien v priemysle sme zistili, že ich zloženie z hľadiska príslušnosti k jednotlivým vekovým kategóriám bolo veľmi podobné. V oblasti občianskej a cirkevnej verejnej služby a slobodných povolani bol však medzi zarábajúcimi ženami a mužmi výrazný rozdiel. Kým podiel mužov vo vekovej kategórii 15 – 19 rokov bol iba 1,6 %, podiel žien v tejto skupine

⁴⁶⁷ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész..., s. 42-43, 74-75, 114-115.

⁴⁶⁸ V prípade piatich mužov (0,1 %) pracujúcich v priemysle nebol ich vek zistený.

predstavoval 12,6 %. Menší rozdiel bol v prípade vekovej kategórie 20 – 39 rokov, do ktorej prislúchalo 57,0 % mužov a 64,2 % žien. Výrazný rozdiel bol však v kategórii 40 – 59 rokov, kde prislúchalo 33,2 % mužov ale iba 17,4 % žien. Uvedené údaje naznačujú, že veľká časť žien pracujúcich v tejto sfére opustila svoje zamestnanie vo vyššom veku, čo mohlo s najväčšou pravdepodobnosťou súvisieť s uzavretím manželstva. Pri porovnávaní domácich sluhov a služok je najväčší rozdiel vo vekovej skupine 7 – 14 rokov, kde patrilo len 5,4 % mužov, ale až 13,2 % žien (tabuľka 29).

Z hľadiska rodinného stavu mali vo všetkých troch oblastiach najväčšie zastúpenie ženy, ktoré ešte nemali vlastnú rodinu. V priemysle bol podiel slobodných žien 49,6 %, vo verejnej službe a slobodných povolaniach to bolo 75,9 % a medzi slúžkami dokonca až 88,8 %. V priemysle mali veľké zastúpenie i vydaté (31,7 %) a ovdovelé ženy (18,4 %). Štruktúra zarábajúcich žien z hľadiska ich rodinného stavu, ako aj ich veková štruktúra teda potvrdzujú, že robotníčky a námezdne pracovníčky v oblasti priemyslu ostávali vo svojom zamestnaní aj po uzavretí manželstva, čím sa snažili prispieť do rodinnej kasy. Pomerne vysoký podiel ovdovelých žien bol zase spôsobený nutnosťou zabezpečiť si živobytie. V porovnaní s priemyslom bol však vo verejnej službe a slobodných povolaniach podiel vydatých (13,1 %) a ovdovelých žien (9,8 %) nízky. Medzi domácim služobníctvom mali vydaté ženy podiel dokonca len 3,9 % a podiel ovdovelých žien bol 6,7 %. Pri porovnávaní zloženia zarábajúcich mužov a žien z hľadiska ich rodinného stavu vidíme veľké rozdiely v každej zo skúmaných oblastí. V priemysle bol najvýraznejší nepomer medzi zastúpením ženatých mužov (52,4 %) a vydatých žien (31,7 %) a medzi podielom ovdovelých mužov (1,7 %) a ovdovelých žien (18,4 %). Ešte výraznejšie rozdiely boli medzi zarábajúcimi mužmi a ženami vo verejnej službe a slobodných povolaniach. Kým podiel slobodných mužov tu predstavoval 33,3 %, podiel slobodných žien bol až 75,9 %. Naopak, podiel ženatých mužov bol 63,8 %, avšak podiel vydatých žien bol len 13,1 %. Odlišné bolo i zastúpenie zarábajúcich mužov a žien v rámci domáceho služobníctva. Podiel slobodných mužov medzi sluhami bol 67,4 % a podiel slobodných žien medzi slúžkami bol až 88,8 %. Podiel ženatých sluhov bol 32,6 %, zatiaľ čo podiel vydatých žien bol len na úrovni 3,9 % (tabuľka 30).

Tabuľka 30 Ženy a muži zamestnaní v priemysle, občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach a domáce služobníctvo v Košiciach v roku 1910 z hľadiska rodinného stavu⁴⁶⁹

Pohlavie	Rodinný stav			
	Slobodní/é	Ženatí/vydaté	Ovdovelí/é	Rozvedení/é
<i>Zarábajúci/e v priemysle</i>				
Muži	2 488 (45,7 %)	2 856 (52,4 %)	94 (1,7 %)	12 (0,2 %)
Ženy	1 224 (49,6 %)	782 (31,7 %)	453 (18,4 %)	9 (0,4 %)
<i>Zarábajúci/e v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach</i>				
Muži	502 (33,3 %)	961 (63,8 %)	33 (2,2 %)	11 (0,7 %)
Ženy	318 (75,9 %)	55 (13,1 %)	41 (9,8 %)	5 (1,2 %)
<i>Domáce služobníctvo</i>				
Muži	62 (67,4 %)	30 (32,6 %)	-	-
Ženy	2 227 (88,8 %)	99 (3,9 %)	168 (6,7 %)	15 (0,6 %)

Práca, ktorú vykonávali ženy zamestnané v priemysle, si nevyžadovala takmer žiadne vzdelanie, a podobne to bolo i v prípade slúžok. Vzhľadom na to bola vzdelanostná úroveň týchto žien na veľmi nízkej úrovni. V oblasti priemyslu vedelo 67,8 % zarábajúcich žien len písať a čítať a vzdelanie na úrovni štyroch ročníkov strednej školy malo iba 5,1 % zamestnaných žien. V rámci domáceho služobníctva vedelo iba čítať a písať 76,3 % žien a štyri ročníky strednej školy absolvovalo len jedno percento slúžok. Podiel žien, ktoré absolvovali šesť alebo osem ročníkov strednej školy, bol v oboch oblastiach zanedbateľný. Práca žien vo verejnej službe a slobodných povolaniach si však vyžadovala vyššie vzdelanie, čo sa odzrkadlilo aj na štruktúre zarábajúcich žien v tejto sfére z hľadiska dosiahnutého vzdelania. Podiel žien, ktoré vedeli len čítať a písať, bol 28,6 %. Štyri ročníky strednej školy absolvovalo 20,5 % žien, šesť ročníkov strednej školy úspešne ukončilo 11,0 % žien a osem ročníkov strednej školy malo absolvovaných až 37,0 % žien zarábajúcich vo verejnej službe a slobodných povolaniach. Vzdelanostná úroveň mužov zarábajúcich v nami skúmaných oblastiach

469 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész..., s. 44-45, 76-77, 116-117.

bola vo všetkých troch prípadoch vyššia, ako bola vzdelanostná úroveň zarábajúcich žien. Najväčší rozdiel medzi mužmi a ženami bol v oblasti verejnej služby a slobodných povolání, a to konkrétne v skupine absolventov ôsmich ročníkov strednej školy, kde patrilo 53,7 % zarábajúcich mužov a 37,0 % zarábajúcich žien (tabuľka 31).

Tabuľka 31 Ženy a muži zamestnaní v priemysle, občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach a domáce služobníctvo v Košiciach v roku 1910 z hľadiska dosiahnutého vzdelania⁴⁷⁰

Pohlavie	Vzdelanie			
	Vedeli len čítať a písať	Absolvovali štyri ročníky SŠ	Absolvovali šesť ročníkov SŠ	Absolvovali osem ročníkov SŠ
<i>Zarábajúci/e v priemysle</i>				
Muži	4 412 (81,0 %)	392 (7,2 %)	70 (1,3 %)	149 (2,7 %)
Ženy	1 673 (67,8 %)	126 (5,1 %)	6 (0,2 %)	8 (0,3 %)
<i>Zarábajúci/e v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach</i>				
Muži	430 (28,5 %)	129 (8,6 %)	81 (5,4 %)	810 (53,7 %)
Ženy	120 (28,6 %)	86 (20,5 %)	46 (11,0 %)	155 (37,0 %)
<i>Domáce služobníctvo</i>				
Muži	76 (82,6 %)	1 (1,1 %)	-	-
Ženy	1 914 (76,3 %)	26 (1,0 %)	6 (0,2 %)	-

Legenda: SŠ – stredná škola

Porovnaním počtu žien, ktoré absolvovali vzdelávanie na úrovni štyroch, šiestich či ôsmich ročníkov strednej školy s počtom zarábajúcich žien vo všetkých ekonomických triedach, ktoré dosiahli uvedené vzdelanie, sa nám potvrdilo, že získanie vyššieho vzdelania sa v prípade žien automaticky nespájalo s ich následným uplatnením v pracovnej oblasti, ba naopak, väčšia časť vzdelaných žien sa

470 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész..., s. 44, 76, 116.

nezamestnala. Z 1 885 žien, ktoré dosiahli vzdelanie na úrovni štyroch ročníkov strednej školy, zarábalo v roku 1910 v Košiciach 570 žien (30,2 %). V prípade žien so vzdelaním na úrovni šiestich ročníkov strednej školy pracovalo 128 osôb (23,9 %) z celkového počtu 535 žien. Najväčší podiel zarábajúcich bol v skupine žien, ktorých vzdelanie bolo na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy, keďže z 531 žien zarábalo 231 osôb (43,5 %). Ak sa na to pozrieme z inej strany, tak zistíme, že zo všetkých zarábajúcich žien (7 340) v Košiciach v roku 1910 vedelo až 62 % žien iba čítať a písať, vzdelanie na úrovni štyroch tried strednej školy malo 7,8 % pracujúcich žien, 1,7 % zarábajúcich žien získalo vzdelanie na úrovni šiestich tried strednej školy a 3,1 % zamestnaných žien dosiahlo vzdelanie na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy.⁴⁷¹

Pre porovnanie uvádzame, že spomedzi žien so vzdelaním na úrovni štyroch tried strednej školy zarábalo v roku 1910 v rámci Uhorska len 22,8 % žien. Zo žien, ktorých vzdelanie bolo na úrovni šiestich tried strednej školy, patrilo medzi zarábajúce osoby 27,6 % žien a zo žien, ktoré získali vzdelanie na úrovni ôsmich tried strednej školy, pracovalo dokonca až 53,9 % osôb, čo bolo v porovnaní s Košicami (43,5 %) podstatne viac. Zo všetkých zarábajúcich žien v Uhorsku však až 60,5 % osôb vedelo iba čítať a písať, 2,3 % pracujúcich žien absolvovalo len štyri ročníky strednej školy, 0,5 % zamestnaných žien ukončilo šesť ročníkov strednej školy a 1,2 % zarábajúcich žien malo absolvovaných osem ročníkov strednej školy. V porovnaní s Košicami bol teda na každej z uvedených vzdelanostných úrovní nižší podiel zarábajúcich žien.⁴⁷²

Zo žien, ktoré dosiahli vzdelanie na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy, pracovalo v Košiciach najviac osôb v cirkevnej a občianskej verejnej službe a slobodných povolaniach (67,1 %). Väčšie zastúpenie (22,9 %) mali i v ekonomickej triede tvorenej penzistami, vlastníkami kapitálu, rentiermi a súkromníkmi. Zarábajúce ženy, ktoré získali vzdelanie na úrovni šiestich ročníkov strednej školy, mali najväčšie zastúpenie taktiež vo verejnej službe a slobodných povolaniach (35,9 %) a medzi penzistami, vlastníkami kapitálu, rentiermi a súkromníkmi (35,2 %). Ženy so vzdelaním na úrovni štyroch ročníkov strednej školy sa v najväčšom počte nachádzali v ekonomickej triede penzisti, vlastníci kapitálu, rentieri a súkromníci (33,5 %) a v ekonomickej triede priemysel (22,1 %). Medzi zarábajúcimi ženami, ktoré vedeli iba čítať a písať, tvorili najväčšiu časť slúžky (42,1 %), za ktorými nasledovali ženy pracujúce v priemysle (36,8 %). Údaje o vzdelanostnej úrovni žien pracujúcich v jednotlivých ekonomických triedach zachytáva tabuľka 32.⁴⁷³

471 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 124.

472 Vlastný prepočet na základe údajov z *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 128.

473 Vlastný prepočet na základe údajov uvedených v tabuľke 32.

Tabuľka 32 Zarábajúce ženy v Košiciach v roku 1910 z hľadiska dosiahnutého vzdelania⁴⁷⁴

Trieda povolania	Zarábajúce ženy	Z nich			
		vedeli iba čítať a písať	mali absolvovaných ročníkov strednej školy		
			štyri	šesť	osem
Prvovýroba (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov)	58	28	6	5	2
Baníctvo a hutníctvo	-	-	-	-	-
Priemysel	2 465	1 673	126	6	8
Obchod a úver	324	120	61	12	8
Doprava	87	14	55	8	5
Občianska a cirkevná verejná služba a slobodné povolania	419	120	86	46	155
Nádenníci zamestnaní v rôznych hosp. odvetviach a bližšie neurčení	301	96	-	-	-
Penzisti, vlastníci kapitálu, rentieri, súkromníci	820	388	191	45	53
Ostatné povolania a osoby neznámeho povolania	357	196	19	-	-
Domáce služobníctvo	2 509	1 914	26	6	-
Spolu	7 340	4 549	570	128	231

Ako dokazujú aj výsledky nášho výskumu, ženy sa postupne uplatňovali v rôznych oblastiach hospodárstva a na rozličných pracovných pozíciách. Zamestnaná žena teda nebola pred prvou svetovou vojnou výnimočným javom. Nasadenie mužov vo vojenskej službe, ich neprítomnosť v rodine a nedostatok pracovných síl počas prvej svetovej vojny však podnietili ďalšie zmeny v rodovej delbe práce. Ženy museli vykonávať prácu mužov nielen v domácom hospodárstve, ale nahrádzali ich aj v profesiách, ktoré boli dovtedy považované za typicky mužské, čo sa odzrkadlilo v ďalšom náraste zamestnanosti žien. Ženy sa často

474 *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész...*, s. 28, 36, 44, 52, 60, 76, 92, 100, 108, 116.

stávali živiteľmi svojej rodiny, v dôsledku čoho vzrástol ich ekonomický význam. Vojská zviditeľnili najmä ženy zo stredných vrstiev, ktoré sa dostali na posty určené mužom. Niektoré z nich po skončení vojny opustili svoje zamestnanie, iné v ňom zotrvali. Najväčší rozdiel v zamestnanosti žien pred vojnou a po nej sa prejavil práve u tejto skupiny kvalifikovanejších žien, ktorá musela zároveň prekonávať najväčšie obmedzenia pri hľadaní a následnom udržaní si pracovného miesta.⁴⁷⁵ Napriek tomu, že zamestnanosť žien počas prvej svetovej vojny vzrástla, a že ženy vykonávali povolania, ktoré sa dovtedy považovali za výlučne mužské, predpokladalo sa, že je to len prechodný stav, ktorý pominie a ženy sa vrátia naspäť k svojim úlohám v domácnosti. Očakávania však neboli reálne. Povojnová ekonomická kríza, ako i skutočnosť, že ženy mali po vojne početnú prevahu a navyše chýbala mužská pracovná sila, prispeli k tomu, že ženy museli naďalej pracovať za mzdu, aby mohli užiť rodinu, alebo aspoň prispieť na jej výživu.⁴⁷⁶

475 DUDEKOVÁ, Gabriela. Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv Veľkej vojny na rodinu na území Slovenska. In *Forum Historiae* [online], 2009, roč. 3, č. 1, s. 6-8 [cit. 2018-2-28]. Dostupné na internete: <<http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/dudeko-va.pdf>>.

476 DUDEKOVÁ, G. *Vplyv Veľkej vojny...*, s. 173, 178.

ZÁVER

V posledných rokoch vzniklo k dejinám žien, resp. dejinám rodových vzťahov množstvo prác, no v slovenskej historiografii je ešte stále veľký priestor na ďalší výskum a nové publikácie, ktoré dokážu sprostredkovať doposiaľ neznáme pramene, fakty alebo súvislosti, a to napr. na regionálnej úrovni. Postavenie žien v minulosti môžeme skúmať z rôznych hľadísk a v rôznych rovinách. Medzi základné ukazovatele postavenia žien v spoločnosti pritom patrí ich vzdelávanie a zamestnanosť. Vzdelanie totiž otvorilo ženám cestu k niektorým profesiám, čím sa im rozšírili možnosti na uplatnenie v pracovnej oblasti a zabezpečenie sociálneho živobytia.

Vzdelávanie dievčat, ako aj uplatnenie žien v pracovnej oblasti boli limitované dobovou morálkou a predstavami o poslaní ženy v spoločnosti. Tie sa spájali s rodinou a domácnosťou, nakoľko žena mala byť v prvom rade dobrou manželkou, matkou a gazdinou. V rámci otcovej rodiny malo prebiehať vzdelávanie dievčat a získané vzdelanie sa potom malo využiť v rodine manžela. Koncom 19. storočia totiž ešte väčšina rodičov rátala s tým, že živobytie dcér sa zabezpečí ich vydajom.

Právo žien na vzdelanie sa na prelome 19. a 20. storočia už nespochybňovalo. Avšak vzdelanie ženy sa ešte nespájalo automaticky s jej budúcim zamestnaním. Hoci bol podiel vzdelaných žien v tomto období veľmi malý, podarilo sa im postupne uplatniť v určitých povolaniach. V súvislosti s tým sa objavovali úvahy o ekonomickej motivácii vzdelávania dievčat a žien. Avšak tieto úvahy sa týkali len tej časti ženskej populácie, ktorá nevstúpila do manželského zväzku, prípadne žien, ktoré zaujali pozíciu emancipovanej ženy.⁴⁷⁷ Išlo pritom predovšetkým o ženy patriace do strednej spoločenskej vrstvy, ktoré vďaka svojmu postaveniu nemuseli dovtedy vykonávať prácu za mzdu. Avšak v súvislosti so zmenou ich ekonomickej situácie a tým, že čoraz viac žien nevstúpilo do manželstva, sa témou diskusií stále častejšie stávalo zabezpečenie ich živobytia. Naopak, ženy pracujúce v poľnohospodárstve alebo robotníčky, ktoré pracovali už dávno predtým, neboli predmetom diskusií o poslaní ženy v spoločnosti.

477 KODAJOVÁ, D. *Odborné vzdelávanie...*, s. 172-173.

Napriek viacerým prekážkam a antipatii zo strany spoločnosti dochádzalo postupne k akceptovaniu určitých zmien. Vykonávanie niektorých povolání ženami, ktoré boli nútené postarať sa o seba samé, bolo nakoniec spoločnosťou prijaté. Avšak dievčatá, ktoré sa vzdelávali dobrovoľne a následne sa usilovali o uplatnenie v pracovnej oblasti, ostali ešte dlho nepochopené. Hlboko zakorenené predsudky sa totiž len veľmi ťažko prekonávali, hoci pod vplyvom hospodárskeho vývoja nastali zmeny v zamestnanosti žien, a v súvislosti s tým i vo vzdelávaní dievčat.

Prelom v stereotypných predstavách priniesla až prvá svetová vojna, počas ktorej nastupovali ženy na uvoľnené pracovné miesta po mužoch, ktorí narukovali. V dôsledku zmien spôsobených vojnou došlo k reforme dievčenského vzdelávania, čím sa ešte viac navýšil počet absolventiek stredných a vysokých škôl. Predstava, že žena má byť len dobrou manželkou, matkou a gazdinou, tak bola prelomená.⁴⁷⁸

V predloženej monografii sme sa zaoberali vývojom vyššieho vzdelávania dievčat a zmenami v zamestnanosti žien v meste Košice v období dualizmu. Na koľko Košice predstavovali dôležité administratívne, kultúrne, hospodárske, politické a vzdelanostné centrum, boli tu vytvorené vhodné podmienky pre vznik vzdelávacích inštitúcií a pracovných príležitostí pre ženy. V súvislosti s tým sme sa v prvej kapitole venovali hospodárskemu vývoju mesta a ženskej populácii v Košiciach, ako aj postaveniu žien z právneho hľadiska a dobovým názorom na vzdelávanie a platenú prácu žien, ktoré spoločne ovplyvňovali vzdelávanie i pracovné uplatnenie žien, čím sme sa snažili zasadiť skúmanú problematiku do širšieho kontextu. V druhej kapitole sme predstavili konkrétne možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach na jednotlivých vzdelávacích inštitúciách, zameranie škôl a kurzov, podmienky štúdia, vyučovacie predmety, ale i sociálny status žiačok a ich rodičov. V poslednej, tretej kapitole sme priblížili štruktúru zamestnanosti žien a zmeny v ich pracovnom uplatnení, ku ktorým došlo v nami skúmanom období. Podrobnejšie sme sa venovali ženám, ktoré pracovali v priemysle, občianskej a cirkevnej službe a slobodných povolaniach a domácim služkam.

Kým na začiatku druhej polovice 19. storočia existovali pre dievčatá v Košiciach okrem ľudových škôl (poskytujúcich základné vzdelanie) len súkromné dievčenské výchovné a vzdelávacie ústavy a kláštorný výchovný a vzdelávací ústav uršulínok, na ktorých si žiačky mohli doplniť elementárne vzdelanie, a to predovšetkým v oblasti cudzích jazykov, hudobnej výchovy či ženských ručných prác, ale v niektorých prípadoch i štúdiom všeobecnovzdelávacích predmetov, v nasledujúcich desaťročiach sa možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien začali značne rozširovať. Od roku 1860 pôsobil v meste ženský učiteľský ústav, na ktorom študovali nielen budúce učiteľky, ale i dievčatá, ktoré nadobudnuté

478 DUDEKOVÁ, G. *Diskurz o poslaní vzdelaných žien...*, s. 110-111.

vzdelanie využili neskôr ako manželky a matky vo svojej rodine a domácnosti, keďže medzi absolvované predmety patrila pedagogika, základy ekonómie či ručné práce. V tom čase išlo navyše o jedinú možnosť vzdelávania dievčat po ukončení štyroch ročníkov ľudovej školy (mimo súkromných a kláštorných dievčenských výchovných a vzdelávacích ústavov).

Od 70. rokov 19. storočia vznikali v Košiciach dievčenské meštianske školy, ktoré dievčatám poskytovali nižšie stredoškolské vzdelanie vhodné najmä pre dcéry obchodníkov, remeselníkov či nižších úradníkov, ktoré sa s ním mohli uplatniť ako predavačky, korešpondentky, poštové a telefónne manipulantky alebo ho mohli využiť pri výchove svojich detí. Z obecnej dievčenskej meštianskej školy bola v školskom roku 1891/92 vytvorená vyššia dievčenská škola, vďaka čomu sa dievčatám sprístupnilo vzdelanie na stredoškolskej úrovni. Nevýhodou však bolo, že štúdium sa na tejto škole nekončilo vykonaním maturitnej skúšky, ktorá by dievčatám umožnila pokračovať v štúdiu na univerzite alebo zamestnať sa na pozíciách, pri ktorých sa maturita vyžadovala. Maturitné skúšky mohli dievčatá skladať iba na gymnáziu premonštrátov, na ktorom niektoré dievčatá študovali ako súkromné žiačky, keďže riadnymi žiakmi košického gymnázia mohli byť len chlapci. Prvá maturantka sa na košickom gymnáziu objavila v roku 1897, necelé dva roky po tom, ako bolo v Uhorsku dievčatám povolené vykonávať súkromné maturitné skúšky na chlapčenských stredných školách a študovať niektoré odbory na univerzitách. Istú formu gymnaziálneho vzdelávania prevádzkovali od školského roku 1913/14 uršulinky, pričom ich študentky následne skladali skúšky na chlapčenskom gymnáziu premonštrátov. Okrem toho bol v školskom roku 1917/18 v súvislosti s reformou dievčenského vzdelávania otvorený gymnaziálny odbor pri dievčenskej strednej škole, ktorá vznikla z vyššej dievčenskej školy. Dievčenské gymnázium však v nami skúmanom období v Košiciach založené nebolo.

Ďalšou možnosťou vzdelávania pre dievčatá boli niekoľkomesačné obchodné kurzy zakladané od 90. rokov 19. storočia, ktoré predstavovali prípravu na vykonávanie nižších úradníckych a obchodných povolání a na prácu v bankách. Odborné obchodné vzdelávanie bolo pre dievčatá prístupné až po otvorení vyššej obchodnej školy pri dievčenskej strednej škole v školskom roku 1916/17, avšak v plnej miere nebolo obchodné vzdelávanie dievčat na vyššej úrovni v Košiciach realizované až do vzniku prvej Československej republiky. Okrem uvedených škôl a kurzov bola v Košiciach na začiatku 20. storočia založená tzv. babská škola, na ktorej sa formou päťmesačných kurzov vzdelávali pôrodné babice. V roku 1917 sa realizovali aj dva kurzy pre detské zdravotné sestry. Z vyššie spomínaného kláštorného výchovného a vzdelávacieho ústavu uršulínok sa vytvorila ženská hospodárska škola. Navštevovali ju hlavne dievčatá z bohatších rodín strednej spoločenskej vrstvy, ktoré sa tu pripravovali na všetky úlohy, ktoré

mali neskôr zvládať vo vlastnej domácnosti. V roku 1918 bola v Košiciach založená i škola pre vzdelávanie opatrovateliek detských opatrovní pod vedením dominikánok, ktorá však fungovala pravdepodobne len počas jedného roka.

Z uvedeného je zrejmé, že možnosti vzdelávania dievčat a žien v Košiciach sa v sledovanom období značne rozšírili. Okrem toho, že stúpал počet vzdelávacích inštitúcií, ktoré dievčatám a ženám poskytovali vyššie vzdelanie, záujem dievčat a ich rodičov o získanie vzdelania na vyššej úrovni bol stále väčší, v dôsledku čoho dynamicky narastal počet žiačok na košických dievčenských školách a kurzoch. Na základe údajov zo zachovaných výročných správ niektorých dievčenských škôl v Košiciach môžeme konštatovať, že medzi žiačkami prevažovali dievčatá pochádzajúce priamo z tohto mesta, za ktorými nasledovali dievčatá z Abovsko-turnianskej župy a v menšom počte aj z ďalších uhorských žúp. Hoci sa zachovalo len málo prameňov zachytávajúcich podrobnejšie štatistiky o žiačkach, z dostupných informácií vyplýva, že na skúmaných vzdelávacích inštitúciách študovali najmä dievčatá z nižšej strednej spoločenskej vrstvy, pričom dievčatá z vyššej strednej spoločenskej vrstvy predstavovali len zlomok žiačok týchto škôl. Porovnaním zloženia žiačok evanjelickej dievčenskej meštianskej školy a vyššej dievčenskej školy sme dospeli k záveru, že dievčatá z vyššej strednej spoločenskej vrstvy mali väčšie zastúpenie na vyššej dievčenskej škole ako na dievčenských meštianskych školách, čo korešpondovalo s celouhorským stavom.

V období dualizmu sa nerozširovali len možnosti vzdelávania dievčat a žien, ale postupne sa zväčšovali i možnosti uplatnenia žien v pracovnej oblasti. Najmä regionálne centrá, medzi ktoré patrili i Košice, dokázali ženám poskytnúť d'aleko viac príležitostí zamestnať sa, než aké im mohli zabezpečiť menšie mestá či vidiecke oblasti. V spojitosti s tým bol podiel zarábajúcich žien v Košiciach vyšší a ich zastúpenie v jednotlivých odvetviach hospodárstva bolo iné ako v okolitej Abovsko-turnianskej župe či v Uhorsku. Najpočetnejšou skupinou zarábajúcich žien v Košiciach boli domáce slúžky, ktoré v skúmanom období tvorili viac ako tretinu žien pracujúcich za mzdu. Ich podiel na ženskej zarábajúcej populácii mesta sa síce pomaly znižoval, no pre rodiny patriace do strednej spoločenskej vrstvy bolo stále vecou prestíže mať vo svojej domácnosti aspoň dve až tri slúžky. Druhou veľkou skupinou zarábajúcich žien boli ženy pracujúce v priemysle, ktorých počet i podiel postupne narastal, pričom najčastejšie sa uplatňovali v rámci výroby potravín a požívatín, v odevnom priemysle a v hotelovom, hostinskom a kaviarenskom priemysle. Množstvo robotníčok pracovalo v košickej tabakovej továrni, kde v nevhodných pracovných podmienkach vykonávali ťažkú a zle platenú prácu. Domáce slúžky a ženy zarábajúce v priemysle predstavovali v Košiciach viac ako dve tretiny žien pracujúcich za mzdu, pričom na vykonávanie svojho zamestnania nepotrebovali takmer žiadne vzdelanie. Naopak, vyššie vzdelanie sa vyžadovalo v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach, kde sa zamestnávalo čoraz viac žien, a to nielen v Košiciach ale

i v rámci celého Uhorska. Počet žien zarábajúcich v tejto oblasti sa v rokoch 1891 – 1910 zvýšil v Košiciach viac ako dvojnásobne. Medzi dôvody patrili rozširujúce sa možnosti štúdia pre dievčatá a ženy, ale aj sociálno-ekonomické zmeny, ktoré prinútili mnoho dievčat a žien zo strednej spoločenskej vrstvy vykonávať prácu za mzdu kvôli potrebe zabezpečiť si vlastné živobytie. V rámci verejnej služby a slobodných povolání sa ženy uplatnili v najväčšej miere v školstve, cirkevnej službe a zdravotníctve. Práve povolanie učiteľky, ošetrovateľky či pôrodnej asistentky patrilo medzi tie zamestnania, ktoré boli vo všeobecnosti považované za najvhodnejšie pre ženy. Okrem týchto profesií sa ženy čoraz viac zamestnávali na úradníckych pozíciách, a to nielen v rámci občianskej a cirkevnej služby a slobodných povolání, ale tiež i v priemysle, obchode, úvere a doprave. Najmenšiu skupinu zarábajúcich žien v Košiciach predstavovali ženy pracujúce v poľnohospodárstve, ktorých podiel na ženskej zarábajúcej populácii mesta bol na začiatku 20. storočia menej ako jedno percento, zatiaľ čo v Uhorsku mali ženy pracujúce v poľnohospodárstve viac ako polovičný podiel na celkovej ženskej zarábajúcej populácii.

Napriek tomu, že podľa všeobecne rozšírených názorov a stereotypných predstáv si zarábajúce ženy, ktoré boli vydaté, mohli len veľmi ťažko plniť svoje povinnosti v rodine a domácnosti, hospodárska situácia prinútila mnohé manželky a matky vykonávať prácu za mzdu a prispievať tak do rodinnej kasy. V Košiciach pracovalo v roku 1910 zo všetkých vydatých žien 18,8 % osôb a spomedzi slobodných žien vykonávalo prácu za mzdu 34,7 % osôb. Najvyšší podiel zarábajúcich žien bol však medzi ovdovelými (70,1 %) a rozvedenými ženami (72,1 %), čo súviselo s nutnosťou zabezpečiť si živobytie vlastnou prácou. V rámci skupiny zarábajúcich žien v Košiciach mali najväčší podiel slobodné ženy (57,4 %), za ktorými nasledovali ovdovelé ženy (23,5 %) a vydaté ženy (18,4 %).

Keďže publikované výsledky zo sčítania ľudu v roku 1910 obsahujú okrem údajov o zamestnaných ženách aj informácie o vzdelaní žien, ukázalo sa, že v Košiciach vedelo až 62 % zarábajúcich žien iba čítať a písať, čo bolo len o niečo viac ako celouhorský priemer. V porovnaní s Uhorskom bol však v Košiciach vyšší podiel zarábajúcich žien so vzdelaním na úrovni štyroch (7,8 %), šiestich (1,7 %) alebo ôsmich ročníkov strednej školy (3,1 %). Naopak, podiel negramotných alebo pologramotných zamestnaných žien bol v Košiciach na úrovni 25,4 %, kým v Uhorsku to bolo až 35,5 %. Prevažná väčšina zarábajúcich žien teda pracovala v zamestnaniach, ktoré si nevyžadovali vyššie vzdelanie či odbornú kvalifikáciu, s čím sa spájalo aj nízke finančné ohodnotenie ich práce. Získanie vyššieho vzdelania sa v prípade žien nespájalo automaticky s nástupom do zamestnania. Väčšina vzdelanej ženskej populácie totiž nezarábala. Zo žien, ktoré získali vzdelanie na úrovni štyroch ročníkov strednej školy, sa zamestnalo 30,2 % osôb a v prípade žien, ktoré absolvovali šesť ročníkov strednej školy, pracovalo za mzdu 23,9 % osôb. Avšak spomedzi žien, ktoré dosiahli vzdelanie na úrovni ôsmich ročníkov strednej školy, zarábalo až 43,5 % osôb, pričom až

dve tretiny týchto žien pracovali v občianskej a cirkevnej verejnej službe a slobodných povolaniach. Z uvedeného teda vyplýva, že väčšia časť ženskej populácie nevyužila svoje vzdelanie pri výkone povolania, ale pri starostlivosti o rodinu a vedení domácnosti.

Predložená monografia prispieva k poznaniu problematiky vzdelávania dievčat a žien a doteraz málo spracovanej otázky zamestnanosti žien v období dualizmu. Hoci sú tieto témy predstavené na príklade mesta Košice, práca obsahuje i viaceré porovnania situácie v Košiciach s inými mestami, regiónmi či celou krajinou, a to najmä prostredníctvom rozličných štatistických údajov, čím poukazuje na rozdiely v možnostiach, ktoré ženám poskytovali Košice v porovnaní s ostatným územím Uhorska. Monografia rozširuje nielen paletu prác venujúcich sa problematike emancipácie žien v 19. a 20. storočí, ale je prínosom aj pre dejiny mesta Košice.

SUMMARY

In recent years, a number of works have been published on the history of women or the history of gender relations, however, in Slovak historiography there remains a lot of space for further research and new publications, with potential to reveal previously unknown sources, facts or contexts, for example at the regional level. The status of women in the past can be studied from different perspectives and at different levels. The fundamental indicators of women's position in society include their education and employment. Education opened the way for women to enter certain professions, thereby increasing their employment opportunities and providing a stable livelihood.

Girls' education and women's employment were limited by the moral standards of the time and the ideas of women's role in society. These were intertwined with the concept of the family and the household, as a woman was primarily expected to be a good wife, mother and housekeeper. Girls were to be educated within the confines of their father's family and the education they received was then to be used in their husband's family. By the close of the 19th century, the prevailing expectation among parents was that their daughters' livelihoods would be secured through marriage.

Women's right to education was no longer questioned at the turn of the 19th and 20th centuries. However, a woman's education was not yet automatically linked to her future employment. Although the proportion of educated women was very small at this time, they gradually managed to enter certain professions. In this context, there have been reflections on the economic motivation of girls' and women's education. However, these considerations concerned only the part of the female population that had not entered into marriage, or women who had assumed the role of emancipated women.⁴⁷⁹ These were primarily middle-class women who, thanks to their status, were not obliged to engage in wage labour until then. However, as their economic situation evolved and an increasing number of women did not marry, their livelihoods became a topic of increasing discussion. Conversely, women who worked in agriculture or who had worked as labourers long before were not the subject of discussions about women's role in society.

479 KODAJOVÁ, D. *Odborné vzdelávanie...*, pp. 172-173.

Despite numerous obstacles and societal prejudices, certain changes were gradually accepted. The practice of certain occupations by women who were forced to fend for themselves was eventually accepted by society. However, girls who pursued education voluntarily and subsequently sought employment remained misunderstood for a long time. Deep-rooted prejudices were very difficult to overcome, despite the influence of economic developments on changes in women's employment and, consequently, on girls' education.

It was not until the First World War that stereotypes were broken, with women assuming the vacant jobs vacated by men who had enlisted. As a result of the changes brought about by the war, girls' education was reformed, leading to an increase in the number of women graduating from secondary schools and universities. Thus there was a significant shift from the idea that a woman was only supposed to be a good wife, mother and housekeeper.⁴⁸⁰

In this monograph, we have examined the development of girls' higher education and changes in women's employment in the city of Košice during the dualist period. Since Košice was an important administrative, cultural, economic, political and educational centre, the conditions were suitable for the establishment of educational institutions and employment opportunities for women. In this context, in the first chapter we discussed the economic development of the city and the female population in Košice, as well as the legal status of women and contemporary views on women's education and paid work, which together influenced both women's education and employment, in an attempt to set the issues under study in a broader context. In the second chapter, we have presented specific opportunities for higher education for girls and women in Košice at individual educational institutions, the focus of the schools and courses, the conditions of study, the subjects taught, as well as the social status of the students and their parents. The third and final chapter is dedicated to the structure of women's employment and the changes in their employment that occurred during the period under study. We have looked in more detail at women who worked in industry, civil and religious service and the professions, and domestic servants.

At the beginning of the second half of the 19th century, apart from the folk schools that provided only basic education, only private girls' educational institutes and the convent educational institute of the Ursuline nuns for girls in Košice, where students could supplement their elementary education, especially in the field of foreign languages, music or women's handicrafts, but in some cases also by studying general education subjects, were available. In the following decades there was a substantial expansion in the availability of higher education for girls and women. From 1860 onwards, a women's teacher's institute was established in the town. This institution not only provided education for future teachers, but

480 DUDEKOVÁ, G. *Diskurz o poslaní vzdelaných žien...*, pp. 110-111.

also for girls, who later used their education as wives and mothers in their families and households, as the subjects they studied included pedagogy, basic economics and handicrafts. Moreover, at that time it was the only option for girls to be educated after completing four years of folk school (outside private and convent girls' educational and training institutes).

As of 1870s, girls' burgher schools were established in Košice, providing girls with lower secondary education suitable especially for daughters of merchants, craftsmen or lower officials, who could pursue careers as shop assistants, correspondents, mail and telephone clerks or to bring up their children. In the 1891/92 school year, the municipal girls' burgher school was transformed into a higher school for girls, which made secondary education accessible to girls. The drawback, however, was that studies at this school did not end with a school leaving examination, which would have enabled girls to continue their studies at university or secure employment in professions that demanded such an examination. Girls could only take the school leaving examinations at the Premonstratensian grammar school, where some girls studied as private students, as only boys could be regular students at the Košice grammar school. In 1897, the first girl graduated at the Košice grammar school, less than two years after girls in Hungary were allowed to take private school leaving examinations at boys' secondary schools and to study some subjects at universities. From the 1913/14 school year, a form of grammar school education was run by the Ursuline nuns, with their students subsequently taking exams at the Premonstratensian boys' grammar school. Concurrently, in the 1917/1918 school year, a grammar school department was opened at the secondary school for girls, which had been established from the higher school for girls, as part of the broader reform of girls' education. However, a girls' grammar school was not founded in Košice in the period under study.

An alternative educational option for girls was the several-month-long business courses that were established from the 1890s onwards. These courses were a preparation for the lower clerical and commercial professions and for work in banks. Vocational business education was not available to girls until the opening of a higher commercial school at the girls' secondary school in the school year 1916/17, but full-scale business education for girls at a higher level was not realised in Košice until the establishment of the First Czechoslovak Republic. In addition to the aforementioned schools and courses, the so-called midwifery school was established in Košice at the beginning of the 20th century, where midwives were educated in five-month courses. In 1917, two courses for children's nurses were also held. The aforementioned convent educational and training institute of the Ursuline nuns was transformed into a women's school of economics. It was attended primarily by girls from affluent, middle-class backgrounds, who prepared themselves for all the tasks they would later have to perform in their own households. In 1918, a school for the education of nursemaids overseen by the

Dominican nuns, was established in Košice. However, it is estimated that this institution operated for a single year only.

It is evident from the aforementioned data that educational opportunities for girls and women in Košice underwent significant expansion during the period under review. Alongside the increasing number of educational institutions offering higher education to girls and women, there was a growing interest among girls and their parents in pursuing a higher level of education, resulting in a dynamic increase in the number of pupils at girls' schools and courses in Košice. Based on a review of the preserved annual reports of some girls' schools in Košice, we can state that among the students, the majority of girls came directly from the city, followed by girls from the Abov-Turna county and, in smaller numbers, from other Hungarian counties as well. Although there are few preserved sources recording more detailed statistics on female students, the available information indicates that girls from the lower-middle social strata constituted the majority of students at the educational institutions under review, while girls from the upper-middle social strata accounted for only a fraction of the students at these schools. A comparison of the students enrolled in the evangelical girls' burgher school and the higher school for girls reveals that the proportion of girls from the upper middle social class was higher in the latter. This finding aligns with situation in the whole Hungary.

During the dualist period, not only did the educational opportunities for girls and women expand, but the opportunities for women to enter the workforce gradually increased as well. In particular, the regional centres, which included Košice, offered women significantly more employment opportunities compared to smaller towns or rural areas. Consequently, the proportion of women earners in Košice was higher and their representation in the various sectors of the economy was different than in the surrounding Abov-Turna county or in Hungary. The largest group of women earners in Košice were domestic servants, who accounted for more than a third of the wage-earning women in the period under study. Although their share of the city's female earning population was slowly decreasing, it was still considered a matter of prestige for middle-class families to have at least two or three maids in their household. The second large group of women earners were those working in industry, whose number and proportion gradually increased, with the most common occupations being in the food and drink industry, the clothing industry, and the hotel, inn and café industry. Many female workers were employed in the tobacco factory in Košice, where they performed hard and poorly paid work in unsuitable working conditions. Housemaids and women earning in the industry accounted for more than two-thirds of the women working for wages in Košice, and their jobs did not require significant educational qualifications. Conversely, higher levels of education were a prerequisite for employment in the civil and ecclesiastical public service and in the liberal professions, where there was a growing female workforce, both in Košice and

throughout Hungary. The number of women earning in this sector more than doubled in Košice between 1891 and 1910. This increase can be attributed to a combination of factors, including the expansion of educational opportunities for girls and women, as well as socio-economic changes that forced many girls and women from the middle social class to work for wages because of the need to provide for their own livelihood. Within the public service and the liberal professions, women found employment mostly in education, religious service and health care. The professions of teacher, nurse or midwife were widely regarded as the most suitable for women. In addition to these professions, women were increasingly employed in clerical positions, not only in the civil and religious service and the liberal professions, but also in industry, commerce, credit and transport. The smallest group of women earners in Košice were women working in agriculture, whose share in the female earning population of the city was less than one percent at the beginning of the 20th century, while in Hungary women working in agriculture represented more than half the share in the total female earning population.

Despite prevailing societal attitudes and stereotypes that perceived married women as being unable to adequately fulfil their family and domestic responsibilities, the economic situation forced many wives and mothers to do wage work, thereby contributing to the financial sustenance of their households. In Košice in 1910, 18.8% of all married women and 34.7% of unmarried women worked for wages. However, the highest proportion of earning women was among widowed (70.1%) and divorced women (72.1%), which was related to the necessity to earn a living by their own work. Within the group of earning women in Košice, the highest proportion was among single women (57.4%), followed by widowed women (23.5%) and married women (18.4%).

As the 1910 census includes not only data on employed women but also information on their educational attainment, it revealed that in Košice, 62% of women were literate, a figure that was only marginally higher than the Hungarian average. In comparison to Hungary, however, the proportion of earning women in Košice who had received four (7.8%), six (1.7%) or eight years of secondary education (3.1%) was higher. Conversely, the proportion of illiterate or semi-literate employed women was 25.4% in Košice, while in Hungary it was as high as 35.5%. Thus, the vast majority of earning women worked in jobs that did not require higher education or professional qualifications, which was associated with low financial remuneration for their work. For women, the acquisition of higher education was not automatically associated with employment. In fact, the majority of the educated female population did not earn a wage. Of those who had completed four years of secondary school, 30.2% were employed and 23.9% of those who had completed six years of secondary school were in paid employment. However, among women who had attained eight years of secondary school

education, up to 43.5% earned wages, with up to two-thirds of these women employed in the civil and religious public service and in the liberal professions. This evidence indicates that a larger proportion of the female population did not utilise their education in the pursuit of a profession, but rather devoted to caring for their families and managing their households.

The present monograph contributes to the knowledge of the education of girls and women and the hitherto under-treated issue of women's employment in the period of dualism. While these topics are presented using the example of the city of Košice, the paper also includes several comparisons of the situation in Košice with other cities, regions or the whole country, mainly through various statistical data, thus highlighting the differences in the opportunities offered to women in Košice in comparison with the rest of Hungary. The monograph not only expands the range of papers dealing with the emancipation of women in the 19th and 20th centuries, but also contributes to the history of Košice.

Preklad: Mgr. Jana Petrovová

PRAMENE A LITERATÚRA

Archív

Arcibiskupský archív v Košiciach

Fond Košické biskupstvo, odd. Košický biskupský ordinariát, 1883 – 1946

Archív mesta Košice

Fond Magistrát mesta Košice, 1888 – 1922

Fond Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938

Východoslovenské múzeum v Košiciach

Fond historickej a umeleckej fotografie

Publikované pramene a dokumenty

185. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,386. szám alatt a felsőbb leányiskolák igazgatóihoz intézett rendelete, az állami felsőbb leányiskolák szervezete tárgyában. In *Magyarországi rendeletek tára. Tizenhetedik folyam* [online]. Budapest : M. Kir. Belügyministerium, 1883, s. 1387-1452 [cit. 2023-12-19]. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1883/?pg=1490&layout=s>.
414. A. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916. évi 86.100. eln. számú rendelete valamennyi tankerületi és felsőkereskedelmi iskolai kir. főigazgatóhoz és a felsőbb leányiskolák miniszteri biztosához, a leányközépiskolák szervezetének, rendtartásának és tanításterveinek életbeléptetéséről. In *Magyarországi rendeletek tára. Ötvenedik folyam* [online]. Budapest : Magyar Királyi Belügyminisztérium, 1916, s. 1369-1375 [cit. 2023-12-05]. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=1382&layout=s>.
1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

1874. évi XXIII. törvénycikk a nők teljeskorúságáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87400023.TV&targetdate=&printTitle=1874.+%C3%A9vi+XXIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87700020.TV&targetdate=&printTitle=1877.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88300030.TV&targetdate=&printTitle=1883.+%C3%A9vi+XXX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1891. évi XV. törvénycikk a kisedővásról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400031.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXI.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400032.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89400033.TV&targetdate=&printTitle=1894.%20%C3%A9vi%20XXXIII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1895. évi XLII. törvénycikk az izraelita vallásról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89500042.TV&targetdate=&printTitle=1895.%20%C3%A9vi%20XLII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.
1895. évi XLIII. törvény a vallás szabad gyakorlásáról. In *Netjogtár* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internete: <<https://net.jogtar.hu/printiframe?docid=89500043.TV&targetdate=&printTitle=1895.%20%C3%A9vi%20XLIII.%20t%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=1000ev>>.
- A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja MDCCCXC VII-XCVIII. tanévre.* Budapest, 1898. 198 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1914 – 1915. iskolai évről.* Kassa, 1915. 137 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1915 – 1916. iskolai évről.* Kassa, 1916. 180 s.

- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1916 – 1917. iskolai évről.* Kassa, 1917. 162 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának értesítője az 1917 – 1918. iskolai évről.* Kassa, 1918. 72 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának évi jelentése az 1896 – 97-iki iskolai évről.* Kassa, 1897. 179 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1897 – 98. iskolai évről.* Kassa, 1898. 156 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1898 – 99. iskolai évről.* Kassa, 1899. 193 s.
- A jászóvári premontrei kanonokok kassai főgimnáziumának jelentése az 1899 – 1900. iskolai évről.* Kassa, 1900. 152 s.
- A kassai ágost. hitv. evangel. magyar-német anyaegyház évkönyve az 1893-ik évre. XIII évfolyam.* Kassa, 1893. 61 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1910 – 1911. tanévről.* Kassa, 1911. 68 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1912 – 1913. tanévről.* Kassa, 1913. 66 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1913 – 1914. tanévről.* Kassa, 1914. 73 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1914 – 1915. tanévről.* Kassa, 1915. 66 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I. egyházközség polgári leányiskolájának értesítője az 1915 – 1916. tanévről.* Kassa, 1916. 38 s.
- A kassai ágostai hitvallású evangélikus I-ső egyház gyülekezet elemi fi- és leány és polgári leányiskolájának értesítője az 1902 – 1903. tanévről.* Kassa, 1903. 44 s.
- A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola, a vele kapcsolatos internátus és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1899 – 1900. iskolai évről.* Kassa, 1900. 93 s.
- A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1901 – 1902 iskolai évről.* Kassa, 1902. 91 s.
- A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos internátus értesítője az 1911 – 1912. iskolai évről.* Kassa, 1912. 64 s.
- A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1895 – 96. iskolai évről.* Kassa, 1896. 83 s.
- A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1891 – 92. iskolai évről.* Kassa, 1892. 74 s.
- A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről.* Kassa, 1917. 65 s.
- A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1897/98. tanévről.* Kassa, 1898. 31 s.

- A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1903 – 1904. tanévről.* Kassa, 1904. 39 s.
- A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1906 – 1907. tanévről.* Kassa, 1907. 42 s.
- A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1907 – 908. tanévről.* Kassa, 1908. 35 s.
- A kassai róm. kath. tanítónőképző értesítője az 1908 – 1909. tanévről.* Kassa, 1909. 49 s.
- A kassai róm. kath. tanítónőképző-intézet értesítője az 1895/6-iki iskolai évről.* Kassa, 1896. 66 s.
- A kassai Szt.-Domonkos-rendi nővérek vezetése alatt álló róm. kath. leánynevelő-intézet értesítője az 1912 – 1913. tanévről.* Kassa, 1913. 42 s.
- A kassai Szt. Orsolyarendi női kereskedelmi szaktanfolyam értesítője az 1912 – 13. iskolai évről.* Kassa, 1913. 12 s.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi 65.719. sz. a. a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett leirata a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában. In *Hivatalos Közlöny*, 1896, roč. 4, č. 1, s. 1-3.
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi 72.039. sz. a. kelt rendelete a nők középiskolai tanulmányaira vonatkozólag. In *Hivatalos Közlöny*, 1896, roč. 4, č. 2, s. 25-26.
- A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt.* Pest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1871. 615 s.
- A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. I. kötet.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1882. 825 s.
- A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1893. 419 s.
- A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. A népesség foglalkozása.* Budapest : Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1893. 789 s.
- A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községeinkint.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902. 609 s.
- A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása részletesen.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1905. 1022 s.
- A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Nyolczadik rész. Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1906. 291 s.

- A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség részletes leírása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1907. 743 s.
- A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1909. 331 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912. 880 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Harmadik rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1914. 1314 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1920. 337 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1913. 1092 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demografiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1915. 893 s.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Ötödik rész. Részletes demográfia.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1916. 635 s.
- II. výroční zpráva rádového čl. dievč. reálneho gymnázia sv. Uršule v Košiciach a I. výroční zpráva rádového čl. ženského učit. ústavu uršuliniek v Košiciach za školský rok 1937 – 38.* Košice : Nákladom ústavu, 1938. 40 s.
- Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának XIII. értesítője az 1885 – 86-ik tanévről.* Kassa, 1886. 71 s.
- Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának XVI. értesítője az 1888/9-ik tanévről.* Kassa, 1889. 74 s.
- Kassa szab. kir. város községi polgári fiu- és leány-iskolájának értesítője az 1882/83-ik tanévről.* Kassa, 1883. 71 s.
- Kassa szabad királyi város községi polgári fiu- és leányiskolájának értesítője az 1879/80-ik tanévről.* Kassa, 1880. 69 s.
- Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam. XIX. 1911.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1912. 550 s.
- Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam. XX. 1912.* Budapest : Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1914. 578 s.
- Sz. Orsolyarendi Női gazdasági tanintézet Kassán.* Kassa, 1911. 15 s.

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. In *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Dokumenty* [online]. [cit. 2018-12-18]. Dostupné na internetu: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

Dobová tlač

Abauj-Kassai Közlöny, 1872, 1873, 1890, 1896, 1898, 1908
Budapesti Hirlap, 1902
Felsőmagyarország, 1895, 1896, 1902, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1912, 1915, 1918
Felvidéki Közlöny, 1881, 1889
Felvidéki Tanügy, 1880, 1881
Felvidéki Újság, 1907, 1909, 1912, 1913, 1914, 1917
Kassa-Eperjesi Értesítő. Kaschau-Eperieser Kundschaftsblatt, 1851, 1859, 1860, 1862, 1863, 1866
Kassai Hirlap, 1908
Kassai Munkás, 1911, 1912
Kassai Szemle, 1886, 1893
Kassai Ujság, 1911
Kaschauer Zeitung, 1872, 1876, 1877, 1885, 1886, 1888, 1890, 1891, 1893, 1895, 1896, 1900
Magyar Paedagogia, 1892, 1895
Magyar Szó, 1902
Magyarország, 1906
Nemzeti Nőnevelés, 1893
Népszava, 1911
Néptanítók Lapja, 1872
Pannonia, 1895, 1897
Pesti Napló, 1902, 1911
Religio és Nevelés, 1845
Tolnai Világlapja, 1907
Vasárnapi Ujság, 1873, 1876, 1906

Literatúra

ASZTALOS, József. Kassa közoktatási és közművelődési intézményei. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 585-595 [cit. 2019-10-28]. Dostupné na internetu: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.

- BAHENSKÁ, Marie. Cesta k nové ženské profesi. Slečna učitelka. In GONĚC, Vladimír – HOLEC, Roman (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2014 – 2015*. Bratislava : Veda, 2016, s. 349-357.
- BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Slon, 2005. 176 s.
- BAHENSKÁ, Marie. Postavení českých učitelek a jeho proměna po 28. říjnu 1918. „Jest to práce najnevděčnější a nejbídněji placená.“ In KUČERA, Rudolf (ed.). *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku Republiky československé*. Praha : Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2011, s. 159-168.
- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové; České Budějovice : Veduta, 2017. 304 s.
- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *O ženské práci. Dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. 243 s.
- BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. „Ženám žádný obor vědecký od přírody není uzavřen.“ *Spletité cesty žen k vědecké kariéře v první polovině 20. století*. Praha : Academia, 2023. 181 s.
- BELUSZKY, Pál. A regionális központok kialakulása Magyarországon. In *Magyar Tudomány*, 2007, roč. 168, č. 6, s. 721-729.
- BIANCHI, Gustav (ed.). *Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky*. Banská Bystrica : Slovan, 1932. 96 s.
- BILČÍK, Jozef. Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovávanie písomností škôl. In *Slovenská archivistika*, 1973, roč. 8, č. 1, s. 26-56.
- BOJKOVÁ, Alžbeta. „Přestupování dívek na školy chlapecké se nepřipouští“. Dejiny prvého slovenského dievčenského gymnázia v Košiciach. In GAŠAJ, Dárius – JARINKOVIČ, Martin (eds.). *Historica Carpatica 45/2014. Zborník východoslovenského múzea v Košiciach*. Košice : Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2014, s. 35-53.
- BOJKOVÁ, Alžbeta. *Primárne problémy transformácie slovenských stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2018. 205 s.
- BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*. Martin : Osveta, 1989. 370 s.
- BORBÍRÓ, Fanni. „A nő szüli ugyan a férfiút, de a férfi alkotja a törvényt“. A nők helyzete és a nőkérdés alakulása a 19. századi Magyarországon. In *Árkádias szakmódszertani portál* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné na internete: <http://arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO004_TAN_bor-biro.pdf>.
- BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. 506 s.

- CSÁSZÁR, Kinga. A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon. Cselédügyek Somogyban és Baranyában. In *JURA* [online], 2013, roč. 19, č. 2, s. 171-180 [cit. 2023-01-12]. Dostupné na internete: <<https://szakcikkek-datbazis.hu/doc/3693998>>.
- Členenie Uhorska 1870. In *Geni* [online]. [cit. 2024-11-18]. Dostupné na internete: <<https://www.geni.sk/mapa-clenenia-uhorska-1882/>>.
- DERFIŇÁK, Patrik. Z histórie Uhorského kráľovského ženského učiteľského ústavu v Prešove (1893–1925). In *Dejiny* [online], 2010, roč. 5, č. 2, s. 44-81 [cit. 2023-10-19]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2010.pdf>.
- DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 1, s. 80-96.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 94-116.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Learning to crawl before we can walk. Gender in historical research (not only) in Slovakia. In HOLEC, Roman – KOŽIAK, Rastislav (eds.). *Historiography in Motion. Slovak Contributions to the 21st International Congress of Historical Sciences*. Bratislava : Institute of History of Slovak Academy of Sciences; Banská Bystrica : State Scientific Library, 2010, s. 146-167.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In DARULOVÁ, Jolana – KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história* [online]. Banská Bystrica : FHV UMB; SÚ ČAV, 2004, s. 377-390 [cit. 2016-06-21]. Dostupné na internete: <<https://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=438>>.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv Veľkej vojny na rodinu na území Slovenska. In *Forum Historiae* [online], 2009, roč. 3, č. 1, 19 s. [cit. 2018-2-28]. Dostupné na internete: <<http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/dudekova.pdf>>.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Vplyv Veľkej vojny a rozpadu habsburskej monarchie na právne a spoločenské postavenie žien. In KOSTRBOVÁ, Lucie – MALÍNSKÁ, Jana et al. *1918. Model komplexního transformačního procesu?* Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2010, s. 169-191.
- DUDEKOVÁ, Gabriela. Výskum dejín žien a rodových vzťahov na Slovensku. Nové výsledky a staré problémy. In GONĚC, Vladimír – HOLEC, Roman (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2014 – 2015*. Bratislava : Veda, 2016, s. 309-337.
- DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011. 773 s.

- DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde. Premeny právneho postavenia žien. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 293-314.
- EDVI-ILLÉS, László. A magyar városok gazdasága I. In *Közgazdasági Szemle*, 1907, roč. 31, č. 37, s. 627-638.
- FÁBRI, Anna – VÁRKONYI, Gábor. *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest : Argumentum, 2007. 339 s.
- FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. 3. vyd. Šamorín : Heuréka, 1998. 600 s.
- FALISOVÁ, Anna. Ženy v zdravotníctve a sociálnej starostlivosti. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 485-500.
- FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. *Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. (Sondy do problematiky)*. Bratislava : Veda; Historický ústav SAV, 2015. 272 s.
- FALISOVÁ, Anna – MOROVICSOVÁ, Eva. Príprava a pôsobenie pôrodných asistentiek na Slovensku v posledných desaťročiach 19. a v prvej tretine 20. storočia. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 1, s. 35-56.
- FEHÉR, Katalin. Oktatásügy. In KOLLEGA TARSOLY, István (ed.). *Magyarország a XX. században V. Tudomány 2. Társadalomtudományok* [online]. Szekszárd : Babits Kiadó, 2000. 688 s. [cit. 2019-12-02]. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1354.html>>.
- FIGUŠ, Tibor (ed.). *75 rokov Strednej ekonomickej školy*. Košice : Stredná ekonomická škola Janka Bačíka, 1974. 175 s.
- FISCHER-COLBRIE, Ágost. *Gazdasági nőnevelés és megélhetés*. Kassa, 1910. 17 s.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Gymnázia na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja. In ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 35-58.
- GALLOVÁ, Miroslava. Inštitucionálna príprava a vzdelávanie učiteliek v Košiciach do roku 1938. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2020, roč. 19, č. 3, s. 83-101.
- GALLOVÁ, Miroslava. Zmeny vo vzdelávaní dievčat a žien v Košiciach (1918 – 1938). In KABEŠOVÁ, Monika – HRUŠKOVÁ, Kateřina et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století XV*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2022, s. 13-31.
- GALLOVÁ, Miroslava. Ženy druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia vo svetle slovenskej historiografie. In KABEŠOVÁ, Monika – BEKERA, Matěj – HOLUB, Ondřej et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2019, s. 37-49.

- GALLOVÁ, Miroslava – SÁPOSOVÁ, Zlatica. „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In *Kultúrne dejiny*, 2020, roč. 11, č. 2, s. 218-240.
- GASPAR, Ján – BLAŠKOVÁ, Eleonóra – MIHÓKOVÁ, Mária. *Lexikón Košičanov. 1848-1938*. 1. diel, A-I. Košice : Equilibria, 2014. 484 s.
- GEŠKOVÁ, Želmíra – KRIŠKOVÁ, Ľubica. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Martin : Matica slovenská, 1998. 780 s.
- GÖNDÖR, Éva. A nők munkában való részvétele és az anyaság védelmének munkajogi eszközei a gyermekgondozási segély bevezetéséig. In *Jog-Állam-Politika* [online], 2012, roč. 4, č. 1, s. 83-108 [cit. 2023-10-05]. Dostupné na internete: <<https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/6783060>>.
- GYÁNI, Gábor. A fővárosi női munkaerő foglalkoztatottságának szerkezetváltozása 1880 – 1941 között. In GÁSPÁR, Ferenc et al. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '78*. Budapest : Budapest Főváros Levéltára, 1979, s. 165-188.
- GYÁNI, Gábor. *Család, háztartás és a városi cselédség*. Budapest : Magvető Kiadó, 1983. 251 s.
- GYÁNI, Gábor. Munka és magánélet – cselédéletmód Budapesten. In *Történelmi Szemle* [online], 1986, roč. 29, č. 1, s. 94-115 [cit. 2023-04-25]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00096/pdf/>>.
- GYÁNI, Gábor. Női munka és család Magyarországon (1900 – 1930). In *Történelmi Szemle* [online], 1987 – 1988, roč. 30, č. 3, s. 366-378 [cit. 2018-12-04]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/00600/00617/00094/pdf/>>.
- GYÁNI, Gábor. Társadalmi nemek a munkaerőpiacon a polgári Magyarországon. In *Rubicon* [online], 2009, roč. 20, č. 4 [cit. 2018-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tarsadalmi_nemek_a_munkaeropiacon_a_polgari_magyarorszagon/>.
- HANÁK, Péter. Társadalmi struktúrák a 19. századi Közép-Európában. In *Történelmi Szemle* [online], 1997, roč. 39, č. 2, s. 159-177 [cit. 2020-06-13]. Dostupné na internete: <<https://tti.abtk.hu/cikkek/kiadvanyok/folyoiratok/tortelenmi-szemle-arhiv/tsz1997-2>>.
- HATVANYNÉ, E. Doris. A női és gyermekmunka Magyarországon 1890 és 1914 között. In *Századok*, 1952, roč. 86, č. 1, s. 209-243.
- HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 501-526.
- HOLLÓSNÉ, de Grobois Nándin. *A kenyérkereső asszony. Pályaválasztás előtt álló nők* [online]. Budapest : Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1910, 302 s. [cit. 2024-02-24]. Dostupné na internete: <https://mtda.hu/bo-oks/hollosne_de_grobois_nandin_a_kenyerkereso_asszony.pdf>.

- HOLLÝ, Karol. Podmienky na ženskú vzdelanosť v dualistickom Uhorsku a diskurz slovenskej národoveckej society na prelome 19. a 20. storočia. In *Historické štúdie 47. Ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, 2013, s. 187-206.
- HUČKOVÁ, Dana. K problematike ženských pseudonymov v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia. In PORIEZOVÁ, Miriam (ed.). *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013, s. 93-103.
- JANEK, Noémi. Nők a közgondolkodásban – a kisdédvónó, mint lehetséges „karrierút“ a XIX. század végi pedagógiai szakfolyóiratok tükrében. In *Gyermeknevelés* [online], 2017, roč. 5, č. 2, s. 76-88 [cit. 2019-11-11]. Dostupné na internete: <https://real-j.mtak.hu/21786/2/gyermeknevelés_2017_5_2_.pdf>.
- JEKELFALUSSY, József – VARGHA, Gyula (eds.). *Közgazdasági és statisztikai évkönyv. Hatodik-hetedik évfolyam 1892–93*. Budapest : Athenaeum, 1894. 860 s.
- KÉRI, Katalin. *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867 – 1914*. Pécs : Pro Pannonia Kiadó, 2008. 222 s.
- KÉRI, Katalin. Kmety képviselő úr és a „női szörnyetegek“. Egy 1907-es parlamenti felszólalás sajtóvisszhangja. In *Iskolakultúra* [online], 1996, roč. 6, č. 3, s. 101-103 [cit. 2020-01-26]. Dostupné na internete: <https://real-j.mtak.hu/11029/3/Iskolakultura_1996_03.pdf>.
- KÉRI, Katalin. *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* [online]. Akadémiai doktori értekezés. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, 2015. 530 s. [cit. 2018-11-05]. Dostupné na internete: <https://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf>.
- KÉRI, Katalin. Magyar nők a dualizmus korában (1867 – 1914 között). In *Dimenzió 21* [online]. [cit. 2022-06-20]. Dostupné na internete: <<https://iqdepo.hu/dimenzio/21>>.
- KISS, József. *Nők a tanítói pályán*. Budapest, 1929. 63 s.
- KODAJOVÁ, Daniela. „Učenia v škole bolo mi skôr primálo“. Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Ľubica (eds.). *História žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 211-224.
- KODAJOVÁ, Daniela. Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 149-175.
- KODAJOVÁ, Daniela. Povolanie učiteľka. Profesia učiteľky a vzdelávanie dievčat na Slovensku. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 541-563.

- KODAJOVÁ, Daniela. Učiteľky – prvé akademické povolanie žien. In KODAJOVÁ, Daniela et al. *Sláva šľachetným VI. Učiteľ je okno do sveta a života*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa, 2020, s. 198 – 220.
- KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* [online], 2006, roč. 9, č. 4, s. 27-36 [cit. 2023-04-16]. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2006/4>>.
- KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (eds.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 291-302.
- KODAJOVÁ, Daniela. Ženy v tieni mužov. Spisovateľky, redaktorky a prekladateľky. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 563-585.
- KÓKAI, Sándor. Kassa regionális szerepköre. In *Közép-európai közlemények* [online], 2011, roč. 4, č. 1, s. 52-62 [cit. 2020-01-26]. Dostupné na internete: <<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/issue/view/1078>>.
- KONCZ, Katalin. *Nők a munkaerőpiacon*. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987. 391 s.
- KOPČANYIOVÁ, Milada. Československé štátne dievčenské reformné reálne gymnázium v Košiciach v prvom desaťročí existencie Československej republiky. In *Dejiny* [online], 2013, roč. 8, č. 2, s. 47-59 [cit. 2018-11-28]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2013.pdf>.
- KOPČANYIOVÁ, Milada. Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918 – 1920). In OLOŠTIAK, Martin – CHOVANEC, Marek (eds.). *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov* [online]. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 388-401 [cit. 2018-11-28]. Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Kopcanyiova.pdf>>.
- KOUDELA, Pál. *A kassai polgárság 1918 előtt és után* [online]. Ph.D. értekezés. Budapest : Budapesti Corvinus Egyetem, 2005. 320 s. [cit. 2020-04-21]. Dostupné na internete: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/41/1/koudela_pal.pdf>.
- KOVÁCS, Alajos. Kassa népességének fejlődése és összetétele. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 519-542 [cit. 2020-04-22]. Dostupné na internete: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.
- LACA, Ján (ed.). *Almanach k 75. výročiu založenia Strednej ekonomickej školy a k 120. výročiu vzniku obchodného školstva v Košiciach*. Košice : Stredná ekonomická škola, 1962. 54 s.
- LAJČIAK, Ján. *Slovensko a kultúra* [online]. Zlatý fond denníka SME, 2008. [cit. 2020-05-18]. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/295/Lajciak_Slovensko-a-kultura/1>.

- LATTOVÁ, Nikoleta. *Spolkový život v Košiciach v rokoch 1867 – 1914*. Dizertačná práca. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2017. 208 s.
- LENDEROVÁ, Milena. Gender history v českých zemích. In GONĚC, Vladimír (ed.). *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2001, s. 139-147.
- LENDEROVÁ, Milena et al. *Ženy s kufříkem a nadějí. Porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha : Karolinum, 2019. 488 s.
- LENGOVÁ, Jana. Medzi profesiou a záľubou. Hudobníčky na Slovensku 1860 – 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 598-611.
- MÁDAY, Andor. *A magyar nő jogai multban és jelenben* [online]. Budapest : Athenaeum, 1913. 215 s. [cit. 2022-12-05]. Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/maday_andor_a_magyar_no_jogai_a_multban_es_jelenben.pdf>.
- MÁDAY, Andor. *A női munka* [online]. Budapest, 1899. 88 s. [cit. 2023-11-08]. Dostupné na internete: <https://mtda.hu/books/maday_andor_a_noi_munka.pdf>.
- MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri, 2005. 173 s.
- MALTEKOVITS, Sándor. Iparunk a népszámlálás adatai szerint. In *Közzegdasági Szemle*, 1916, roč. 40, č. 55, s. 1-45.
- MALÝ, Karel et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : LINDE, 1997. 572 s.
- MANNOVÁ, Elena. Mužské a ženské svety v spolcích. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 175-195.
- MANNOVÁ, Elena. Verejnost' verzus rodinný krb? Ženy v spolcích na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť* [online], 2006, roč. 9, č. 4, s. 37-48 [cit. 2023-05-11]. Dostupné na internete: <<https://individualandsociety.org/journal/2006/4>>.
- MÁRAI, Sándor. *Spoved' mešťana*. Bratislava : Kalligram, 2011. 568 s.
- MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981. 411 s.
- MIHÓKOVÁ, Mária (ed.). *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia II*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981. 439 s.
- MOROVICSOVÁ, Eva. Počiatky inštitucionálnej prípravy pôrodných asistentiek. In *Ošetrovatel'stvo a pôrodná asistencia*, 2006, roč. 4, č. 1, s. 8-9.
- MÜLLER, Ildikó. Az alap- és középfokú leányoktatás Magyarországon a dualizmus időszakában. In *Sic itur ad astra* [online], 2000, roč. 12, č. 3, s. 131-204 [cit. 2023-11-17]. Dostupné na internete: <<https://epa.oszk.hu/01000/01019/00031/pdf/>>.

- MUSILOVÁ, Dana. Ženy v intelektuálních profesích v první polovině 20. století. In *Studia Historica Nitriensia*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 46-61.
- NAGY, Adrienn. Felsőbb leányiskolák mint érettségít adó középfokú szakiskolák a XX. század elején. In *Képzés és Gyakorlat* [online], 2011, roč. 9, č. 1-2, s. 7-20 [cit. 2020-06-13]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/profile/Adrienn_Nagy2/publication/325272841_Felsobb_leanyiskolak_mint_erettsegit_ado_kozepfoku_szakiskolak_a_XX_szazad_elejen/links/5b02fc2e0f7e9be94bdab49a/Felsobb-leanyiskolak-mint-erettsegit-ado-kozepfoku-szakiskolak-a-XX-szazad-elejen.pdf>.
- NAGY, Ildikó. Az úri középosztály a dualizmus korában. In *Rubicon* [online], 1998, roč. 9, č. 7 [cit. 2020-01-27]. Dostupné na internete: <<https://bolt.rubicon.hu/blogs/onlineplusz/az-uri-kozeposztaly-a-dualizmus-koraban>>.
- NAGY, Mariann. Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In GYÁNI, Gábor – NAGY, Beáta (eds.). *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Debrecen : Csokonai Kiadó, 2006, s. 205-223.
- NÉMETH, András. A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézményfejlődési és recepciós folyamatok tükrében. Összehasonlító intézménytörténeti elemzés. In *Iskolakultúra* [online], 2005, roč. 15, č. 9, s. 50-70 [cit. 2019-11-17]. Dostupné na internete: <<http://real.mtak.hu/36368/1/2005-9.pdf>>.
- NESZT, Judit. *A középfokú elemi iskolai tanítóképzők intézményrendszerének kiépülése és változásai 1828-tól 1945-ig* [online]. Doktori (Ph.D.) értekezés. Debrecen : Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, 2014. 222 s. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/213836/Neszt_Judit_Ertekezes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- ORAM, Alison. *Women teachers and feminist politics, 1900 – 39*. Manchester : Manchester University Press, 1996. 258 s.
- ORMIS, Samuel. *Výchoveda pre seminaristov a rodičov*. Diel prvý. Veľká Revúca : Nakladateľský spolok, 1871. 249 s.
- OROSZ, Lajos. *A magyar nőnevelés úttörői*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1962. 386 s.
- OSTRÓ, Alexander – GINELLI Tibor. *100 rokov ústavného pôrodnictva a gynekológie v Košiciach. Z histórie a súčasnosti II. gynekologicko-pôrodníckej kliniky LF UPJŠ a FNLP v Košiciach*. Košice : Dom techniky ZSVTS Košice, 2005. 38 s.
- PALÁDI-KOVÁCS, Attila (ed.). *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2000. 1151 s.

- PALATOVÁ, Kateřina – KRAUSOVÁ, Vendula – HAVELKOVÁ, Tereza. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (eds.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 501-513.
- POTEMROVÁ, Mária (ed.). *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1981. 570 s.
- PUKÁNSZKY, Béla. *Bevezetés a nőnevelés történetébe* [online]. [cit. 2019-10-29]. Dostupné na internete: <<http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/nonevelés/index.html>>.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica. Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia. In ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 6-34.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica – GALLOVÁ, Miroslava. Zmeny v štruktúre zamestnanosti žien (Košice, 1881 – 1910). In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 67-93.
- SÁPOSOVÁ, Zlatica – REGINÁČOVÁ, Nikola. Historicko-demografický vývoj populácie Košíc v 19. a 20. storočí. In ŠUTAJ, Štefan – DZURIKANI-NOVÁ, Nikoleta (eds.). *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2014, s. 75-103.
- SLEZÁKOVÁ, Daniela (ed.). *Oprášené dejiny. Pohľad do histórie košických priemyselných firiem*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2016. 56 s.
- SZAKÁL, János. *A magyar tanítóképzés története* [online]. Budapest, 1934. 147 s. [cit. 2019-11-02]. Dostupné na internete: <http://mtdaportal.extra.hu/books/szakai_janos_a_magyar_tanitokepzes_tortenete.pdf>.
- SZALAY, Zoltán. Kassa ipara. In *Magyar Statisztikai Szemle* [online], 1939, roč. 17, č. 5, s. 557-570 [cit. 2023-01-12]. Dostupné na internete: <<https://www.ksh.hu/statisztikai-szemle-archivum#/year/1939?c=s#05>>.
- SZIKLAY, János – BOROVSKÝ, Samu (eds.). *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest : „Apollo“ Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896. 579 s.
- ŠVORC, Peter. Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 89-100.
- TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. A női „lámpások”. A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében. In KARLOVITZ, János Tibor (ed.). *Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok*. Komárno : International Research Institute, 2016, s. 19-26.

- TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. *Falusi néptanítók élete a 20. század első felében emlékirataik és naplójuk tükrében* [online]. Doktori (PhD) értekezés. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, 2014. 222 s. [cit. 2022-11-28]. Dostupné na internete: <<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14687/takacs-zsuzsanna-maria-phd-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.
- TAKÁCS, Zsuzsanna Mária. Question of the private lives of female teachers in the light of the Hungarian press published at the turn of the century. In *Eru-ditio – Educatio*, 2024, roč. 19, č. 1, s. 84-93.
- TOKÁROVÁ, Anna. Vyššie vzdelávanie dievčat a žien. Prekážky a stimuly. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Ľubica (eds.). *História žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 227-239.
- TRÁDLER, Henrietta. *A budapesti házi cselédség társadalomtörténete a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Cselédbiográfia-értelmezések* [online]. Doktori Disszertáció. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2022. 361 s. [cit. 2024-10-09]. Dostupné na internete: <<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/85763>>.
- VERÉDY, Károly (ed.). *Paedagogiai encyclopaedia különös tekintettel a népoktatás állapotára. A neveléstudomány szótára, melyben az általános és részletes paedagogika, didaktika és methodika, a statisztika, lélek-, erkölcs- és gondolkodástan, valamint az irodalom, művelődés és paedagogiai történelem főbb részletei betűrendbe foglalvák. Segédkönyv tanítók, nevelők, szülők és iskolai előljárók számára*. Budapest : Athenaeum, 1886. 959 s.
- ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. Krajčírky. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 526-541.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

a pod.	a podobne
AMK	Archív mesta Košice
atď.	a tak ďalej
cit.	citovaný
č.	číslo
č. sp.	číslo spisu
ed.	editor
eds.	editori
evid. č.	evidenčné číslo
f.	fond
ch.	chorvátsky
inv. č.	inventárne číslo
maď.	maďarský
napr.	napríklad
nem.	nemecký
odd.	oddelenie
resp.	respektíve
roč.	ročník
rum.	rumunský
s.	strana
srb.	srbský
šk.	škatuľka
tzv.	takzvaný
VSM	Východoslovenské múzeum v Košiciach

PRÍLOHY

Príloha 1 Zoznam municipiálnych miest v Uhorsku⁴⁸¹

Arad
Baja
Banská Štiavnica a Banská Belá (vtedy jedno mesto, maď. Selmecebánya)
Bratislava (maď. Pozsony)
Debrecín (maď. Debrecen)
Győr
Hódmezővásárhely
Kecskemét
Košice (maď. Kassa)
Kluž (rum. Cluj-Napoca, maď. Kolozsvár)
Komárno (maď. Komárom)
Miškovec (maď. Miskolc)
Nový Sad (srb. Novi Sad, maď. Újvidék)
Oradea (maď. Nagyvárad)
Pančevo (maď. Pancsova)
Pécs
Šopron (maď. Sopron)
Subotica (maď. Szabadka)
Satu Mare (maď. Szatmár)
Segedín (maď. Szeged)
Székesfehérvár
Târgu Mureș (maď. Márosvásárhely)
Temešvár (rum. Timișoara, maď. Temesvár)
Vršac (maď. Versec)
Sombor (maď. Zombor)
Osijek (Eszék)
Varaždín (ch. Varaždin, maď. Varasd)
Záhreb (ch. Zagreb, maď. Zágráb)
Zemun (maď. Zimony)

⁴⁸¹ Mesto Rijeka (maď. Fiume) tvorilo samostatný celok. Členenie Uhorska 1870. In *Geni* [online]. [cit. 2024-11-18]. Dostupné na internete: <<https://www.geni.sk/mapa-clenenia-uhorska-1882/>>.

Príloha 2 Zoznam žúp v Uhorsku koncom 19. storočia⁴⁸²

Abovsko-turnianska župa (Abaúj-Torna)
Aradská župa (Arad)
Báčsko-bodrocká župa (Bács-Bodrog)
Baraňská župa (Baranya)
Békešská župa (Békés)
Berežská župa (Bereg)
Bihárska župa/Biharská/Bihorská (Bihar)
Bjelovarsko-križevatská župa (Belovár-Kőrös)
Boršodská župa (Borsod)
Brašovská župa (Brassó)
Bratislavská župa/Prešporská/pôvodne: Prešpurská (Pozsony)
Bystricko-nasodská župa (Beszterce-Naszód)
Čanadská župa (Csanád)
Čická župa (Csík)
Čongrádska župa (Csongrád)
Dolnobelehradská župa (Alsó-Fehér)
Fogarašská župa (Fogaras)
Gemersko-malohontská župa (Gömör-Kishont)
Hajducká župa (Hajdú)
Háromsecká župa (Háromszék)
Hevešská župa (Heves)
Hontianska župa (Honth/Hont)
Huňadská župa (Hunyad)
Jasovsko-veľkokumánsko-solnocká župa (Jász-Nagykun-Szolnok)
Klužská župa (Kolozs)
Komárňanská župa (Komárom)
Krašovsko-Severinská župa (Krassó-Szörény)
Licko-krbavská župa (Lika-Krbava)
Liptovská župa (Liptó)
Malokykulská župa (Kis-Küküllő)
Marmarošská župa (Máramaros)
Marušsko-turdská župa (Maros-Torda)
Modrušsko-skorjecká župa (Modrus-Fiume)
Mošonská župa (Moson)
Nitrianska župa (Nyitra)
Novohradská župa (Nógrád)
Oravská župa (Árva)
Ostrihomská župa (Esztergom)

⁴⁸² Členenie Uhorska 1870. In *Geni* [online].

Peštiansko-piliško-šoltsko-malokumánska župa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun)
Požecká župa (Pozsega)
Rábska župa (Győr)
Sabolčská župa (Szabolcs)
Satumarská župa/Satmárska (Szatmár)
Sibiňská župa (Szeben)
Solnocko-dobocká župa (Szolnok-Doboka)
Spišská župa (Szepes)
Sriemska župa (Szerém)
Stoličnobelehradská župa/Belehradská (Fejér)
Šalajská župa/Siladská (Szilágy)
Šarišská župa (Sáros)
Šomodská župa (Somogy)
Šopronská župa (Sopron)
Tekovská župa (Bars)
Temešvárska župa (Temes)
Tolnianska župa (Tolna)
Torontálska župa (Torontál)
Trenčianska župa (Trencsén)
Turčianska župa (Túrótz/Túrócz/Túróc/Turóc)
Turdsko-araňošská župa (Torda-Aranyos)
Udvarheľská župa (Udvarhely)
Ugočská župa (Ugocsa)
Užská župa (Ung)
Varaždínska župa (Varasd)
Veľkokykulská župa (Nagy-Küküllő)
Vesprémska župa/pôvodne: Veszprímska (Veszprém)
Virovitická župa (Verőce)
Záhrebská župa (Zágráb)
Zalianska župa (Zala)
Zemplínska župa (Zemplén)
Zvolenská župa (Zólyom)
Železná župa/Vášska župa (Vas)

**Fragmenty vyššieho vzdelávania a pracovného uplatnenia žien
v Košiciach v období dualizmu**

Vedecká monografia

Autorky: Mgr. Miroslava Gallová, PhD.

Mgr. Zlatica Sáposová, PhD.

Recenzentky: Mgr. Hana Krutílková, Ph.D.

Mgr. Nikoleta Lattová, PhD.

Preklad resumé: Mgr. Jana Petrovová

Vydavateľ: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i.

Rok vydania: 2024

Vydanie: prvé

Náklad: 100 ks

Počet strán: 160

Rozsah: 10,4 AH

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s.r.o.

<https://doi.org/10.31577/2024.9788082980090>

ISBN 978-80-8298-009-0